

294.5922

వీ000--వెప్పే
2

71,162

ఎమెస్కో వర్క రామాయణం

నతావధాన కోట వీరాంజనేయ శర్మ

Oct 29/7

291/7
71,162

ఎమెస్కో వచన రామాయణం (రెండవ సంపుటం)

రచన :
శరావధాని కోట వీరాంజనేయశర్మ

MSCO
190

యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ
మచిలీపట్నం-సికింద్రాబాదు

EMESCO VACHANA RAMAYANAM VOL-2

As retold by

SATAVADHANI KOTA VEERANJANEYA SARMA

First Edition :

March '80

Second Edition :

July '83

Publishers :

M. SESHACHALAM & Co.,

Machilipatnam-Secunderabad.

Cover Design :

BAPU

Printers :

PRASAD PROCESS,

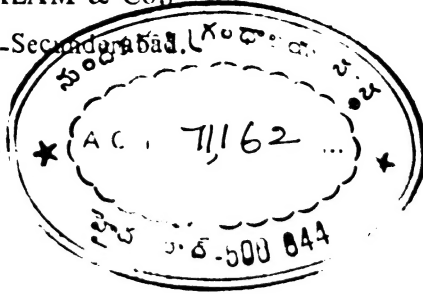
Secunderabad-28

Price : Rs. 8-00

Distributors :

M/s ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS,

2237 Rashtrapathi Road, Secunderabad-3

ద్వాద శాదిత్యమండలం పఠే ప్రకాశించే
13 సంపుటాల ఎమెస్కో వచన రామాయణ
ప్రశస్తి

ఏనాడు వాల్మీకిమహర్షి ఆపార తపశ్శక్తితో వేదాన్ని రామాయణాత్మకంగా ఆవిష్కరించాడో ఆ నాటినుండి అవిచ్ఛిన్నంగా శాభోపశాభాలతో బహు నామాలతో ఆ కల్పవృక్షం భారతాన్ని పుణ్యభూమిగా, కర్మభూమిగా చేసి దిగ్విగతాలకు ప్రాకింది. ఇంకా ప్రాచుర్యమిది. అందుకే ఒక కవి "రాఘవేశ్వర చారిత్రము నెందరెన్ని గతులన్ వర్ణించినన్ గ్రాలదే" అని అన్నాడు. మేం కూడా ఆ పవిత్ర భావంతోనే ఈ మహాకావ్యానికి పూనుకున్నాం. ఈ నూత్న ప్రయత్నంలో ఒక విలక్షణమైన మార్గం త్రొక్కటం జరిగింది. వేదానికి వేదం ప్రమాణంలాగా వాల్మీకి రామాయణానికి వాల్మీకియే ప్రమాణంగా అనువాదంలోనే అపవాదులు పరాస్తం చేయబడినై. యథాతథంగా అనువదించినా స్వతంత్ర కావ్యంవలె చదువరులకు ఆనందం కలిగిస్తుంది. ఎన్నో గ్రంథ గ్రంథులు వున్నై. ఎన్నో పూర్వాపర విరుద్ధాలన్నట్లు పైకి కనుపిస్తాయి. వచ్చిన కథ వస్తై ఒకచోట శంకకు ఎక్కడో పరిహారం వుంటుంది. ఈ చిక్కులన్నీ ఇందులో విడదీయబడినై. తైలభారవలె అవ్యాహతంగా రచనా స్తోత్రస్సు ప్రవహిస్తుందే చవిడినేలలు, కేదారఖండాలు, సల్లని, ఎర్రని, రేగడ భూములు, నిస్సార నిరుపయోగ ప్రదేశాలు సస్యశ్యామలంగా మారి ఫలానుభవంతో ఇహపరసుఖాలు తమత తామే కోరి వరించి వస్తయ్. ఈ రచనా విన్యాసం సరికొత్తది. పండిత పామరభేదం లేకుండా శ్రీ శివ విదక్షణ లేకుండా అందరికీ రామాయణ కల్పవృక్ష ఫలాలను అందిస్తుంది. ఏ అనుమానం వచ్చినా ఈ రామాయణం ఆ ఘట్టంలో చూసుకుందే తెలుస్తుంది. ఇంతకు

పూర్వం తెలియని ఎన్నో రహస్యాలు వెలికి తీయబడినై. ఉదాహరణకు దళరఘుడు ముగ్గురు భార్యలకు పాదసం నాల్గు భాగాలెందుకు చేశాడు? వారి వధ ఎందుకు ధర్మబద్ధమైంది? తార పత్నిశ్రవగా ఎందుకు ఆరాధ్య అయింది? సీతా పరిత్యాగంలో రాముడు అన్యాయం చేశాడా? ఇంకా ఎన్నో ఎన్నో-ఈ బృహత్కార్యం ఎందుకు సంచలించామో చదివి చదువరులు సాక్షులు గండి.

స్వైత్యంజలి

వ్రాయకయున్న లోపందేమి? నీ శక్తి
 వ్రాయింపగల్గెఁ గావ్యములనెన్నో,
 మిరళాపివైన నేమికొఱుఁత? సలిపితి
 వమితభాషులుగ మా యట్టివారి,
 గుప్తదానముసేయఁ గోరిననేమి? నీ
 సేతదారలను సృష్టింపనేర్చె,
 లోకకవృత్తియాలంబమయగునేమి?
 లక్ష్యంబుమాత్రె నలొకికునిగ,
 సులభతయు సుప్రసన్నతఁ గలుగనేమి?
 పలుకులందునఁ బలుకు ప్రపత్తిగూర్చె
 వింతమానిసి వనుచొక వింతగాడు,
 శ్రీతగుణ విధేయ! యో నరసింహరాయ!
 ఓ నరసింహరాయ మహితోన్నతమూర్తి! సదాశయా! భవ
 త్త్వానము "స్వర్గలోకమున తప్ప మరెక్కడగా" దటంచుఁదా
 మానితభావనాపరత మమ్ములదూరముసేసి చేర్చె స్వ
 స్థానముదేవతావిభుఁడు, సాగరమయ్యెను మాకు దెందముల్
 మంజులసాధుతామలయమారుతదివ్యలతాంతమాలికా
 పుంజసుగంధగంధిలము పూజ్యరఘూద్వహుపుణ్య గాథ, నే
 రంజితమ ర్త్యలోకజనమానసపద్మముఁ జేసినాఁడ, స్మృ
 త్యంజలిగాఁగఁ దర్పలము త్యాగముసేసితి నీయశస్సుకై.
 నీకిక జన్మలేదు ధరణీజవహమృత దివ్యగాథ వా
 ర్మికిముషి ప్రయుక్తమయి లేఖక పాతకభక్తలోక మెం
 దాకపతించి ముక్తులయి ధన్యతగాంచుచునుండు చుండు రం
 దాక సుపర్వలోకమునఁదావకపుణ్యము నిల్చి యుండుటన్.

కర్త

కోట వీరాంజనేయశర్మ
 శతావధాని

స్వామి! భవత్కృపన్ బ్రహ్మసంపుటమున్ రచించి ధర్మతో
భూమిసుతాత్మదేవు పదమూర్ స్పృశియింపఁగనుచినాను శో
భామయ సూనమట్టులుగ; పావని! రెండవ సంపుటంబునున్
భాషరపండితా! భవబంధహరంబుగ వ్రాయఁజూడుమా.

సర్వలోకోత్తరంగా సీతా కల్యాణంతోపాటు రెండవ కూతురు
 డిమ్మికిను లక్ష్మణుననూ, తమ్ముడు కుశవ్యజ్ఞుని కుమార్తెలు మాండవి,
 ప్రతీక్షితులను భరత శత్రుఘ్నులనూ ఇచ్చి ఏకకాలంలో జనక భూపతి
 వాణిగ్రహణవిధి పరిసమాప్తం గావించి, మృష్టాన్న సంయత్తుల
 కావించి, భూసురాశీర్వాదాలు పొంది, ఆత్మజాతలకు అక్కడికంతో అర
 గొర లేని ఆభరణాలూ, పరిచారికలనూ ఒనంగి రాచమర్యాదలతో, దశ
 రథ ష్యాపాలుని విడిచికి సాగనంపాడు. ఆ సాయంకాలం యజ్ఞార్థం
 వచ్చిన అవసరేవులనూ, వివాహ నిమిత్తం వచ్చిన భూదేవులనూ,
 తపోభస్మలైన మహర్షులనూ సమావేశపరచి, సూర్యవహువులు నాల్గు
 జంటలనూ కన్నులకు తృప్తిగా ఆలంకరించి సభలో కూర్చుండజెట్టి,
 విద్వాంసులచేత వేదావాదనం, గాత్రం, నృత్యం మొదలైన కళావిన్యా
 సాలు జరిపించి, సదస్యుల ఆసీస్సులు వహువులకు ఇప్పించి వృద్ధరాజు
 సంచులు కోసి ధనం సంరక్షణ చేశాడు. గోసహస్రాలు కోరకుండా
 ఇచ్చి, పాలు పియకొనుటకు కనక కుంభాలు దానం చేశాడు. ఆ రాత్రి
 వెన్నెల్లో, ఏమి వడ్డించారో, ఎంత వడ్డించారో, ఏమి తిన్నారో, ఎంత
 తిన్నారో తెలియకుండా విడుదల చేశాడు. భోజనానంతరం పరదేశ
 వ్రాహ్మణులు విడిచిలో సంచాషించసాగారు.

గోపతి :- అవధాన్లు! సీతాయాంలో ఒక తండ్రికి కలిగిన కొడుకు
 లంతా ఒక్కసారే పెండ్లికొడుకులు కావటం ఎరుగుదావా?

అవధాన్లు :- గోపతి! నా హయాం ఏమిటి, ఎవరి హయాంలో కూడా
 జరిగి ఉండదు. వియ్యంకులు, సత్కారంలో పోటి పడ్డారు.
 ఇద్దరూ ఇద్దరేనయ్యా.

గోరీ :- నిజమే అవధాన్! ముక్కటి దేవతలు వచ్చి సందర్శించారంటే,
 ఈ వివాహం మూడు లోకాలకు సంతోషదాయకమనేగా.

అవ :- సంజేహమేముందీ! సీతారాముల తలంబాల సమయం ఎంత

మనోజ్ఞంగా పుండో చూశాపుగా. రాముడు లేచి పంగినప్పుడు, ఆ శరీర కాంతులు సభంతా జలదశ్యామలం చేస్తుంటే, సీతమ్మ లేవంగానే కోటిశంపాలతలు మెరిసిపోయినై. ఊర్మిళా లక్ష్మణులు ప్రాలుదోసుకుంటుంటే, తరుదారుణదీపులు క్రమ్ముకొన్నై. మాండవీ భరతులూ, శ్రుతకీర్తి శత్రుఘ్నులూ, రామ లక్ష్మణుల ప్రతిబింబాలే. యుధాజిత్తు, మేనల్లుడు భరతుణ్ణి చూడటానికి వచ్చి అయోధ్యలో లేదనీ, అంతా మిథిలకు పోయారని తెలిసి, పాపం పెండ్లివేశకు చేరుకున్నాడు. ఆయన కూడా అధికంగానే సర్కరించాడు. మళ్ళీ మనకయోధ్యలో భూచిసంభావనం దొరుకుతుంది. రెండు జాములైంది. పొద్దున్నే ప్రభువులతో ప్రయాణం. సుఖంగా పోవచ్చు. పద పడుకుందాం" అనుకుంటూ నిద్రించారు.

వృద్ధరాజు సకుటుంబ పరివారంగా, అయోధ్యకు వేకువనే ప్రయాణించాడు. విశ్వామిత్రుడు, రామలక్ష్మణుల పాదాభిషేకం దసగ్రహించి, లేవనెత్తి, శరీరం నిమిరి "రామా! కల్యాణ రామా! నా సంతల్యం సంపూర్ణంగా నెరవేరింది. యుగయుగాలు నీ పేరూ, నీ చరిత్రా, నీ కీర్తి నిర్యనూత్నంగా వెలుగుతుంది. నీ నామం దుష్టులకు గుండెల్లో గాలం లాగా, శిష్టులకు సర్వాభీష్ట ప్రదాతగా, తారకంగా, ప్రజాహృదయాల్లో, వాక్కుల్లో నిల్చిపోతుంది. నేను శీరశైలానికి తపస్సు నిమిత్తం పోతున్నాను. భూవతి! నీ బిడ్డల నీకు చేర్చాను. మహర్షి శ్రేష్ఠా! వశిష్ఠా! నీ సమయస్ఫూర్తికి, దూరచక్కిత్యానికి కృతాంజలి" అంటూ సెలవు తీసికొన్నాడు. మైథిలుడు వియ్యంపుని కొంత దూరం సాగనంపి, పురం చేరుకున్నాడు. అయోధ్యా ముఖమైన దుస్తున్న సమయంలో, పక్షులు విపరీత ధ్వనులు చేస్తూ ప్రదక్షిణంగా తిరిగిపోతున్నై. ఆకాశం రక్తవర్ణం కాసాగింది. మృగాలు నిర్జిమిత్రంగా భయంతో పారిపోజొచ్చినై. సర్కలు కూసినై. ఈ అపశకునాలు ఆశ్చర్యపించి, వసిష్ఠులతో, పర్యవసానం ఏమిటని ప్రశ్నించాడు. పరిస్థితి ప్రమాదం సూచిస్తున్నా, పుల్లులు ప్రదక్షిణించి పోతున్నై కనుక భయపడవలసిన పని లేదన్నాడు.

ఇంకలో నుడిగారి లేగింది. ఆ ఘోరీ, వేగానికీ, అంతా తెలివి తప్పారు. భాస్కరమండలం కామికి కప్పించి. భూమి కంపించింది. వృషాలు సమూలంగా విరిగిపడినై. చీకటి దెసలు గ్రమ్మింది.

పరశురాముని అవధారోప సంహారం

అజాను దాహలను, జటావల్కులధారి, చుక్కరిష్ట్య రేఖోమూర్తి, ఎడమ భుజం వైష్ణవ భసువురో విలసిల్లగా, కుడిచేత వద్దిన గండ్ర గొడ్డలి కుడిభుజంపై ప్రవాహవగా, శాంక రాద్రవసాలూ, ద్రాహ్మణ శ్చత్రయ భర్యాలూ కొట్టవచ్చినట్లు కనుపించగా, అడుగుడునా పుడమి. రేకువలె ఎగుడుచిగుడు రాగా, అభిముఖంగా వెండి కొంపవలె నడిచి వచ్చాడు. అతని చూచి ముసులితేను గజగజ వహించాడు. చూచి తడబడింది. నోటకడి ఆరింది. ఆహాచట స్తకం కొయ్యచాంది. పుష్పాదులు త్వరగా ఎదురుపోయి అర్ఘ్య పాద్యాలిచ్చి, ముఖర దాహులతో కుశల ప్రశ్నలు వేశారు. వారి సవర్ణల గ్రహించి, వృద్ధుని అడ్డంక, "రామా! సర్వపరాక్రమా! విన్నాను. తాటక సంహారం, మునిసవన సంరక్షణం, శివభస్మర్కంగం గాఢలు! ముక్కుంటి విల్లు విరచుట సామాన్యమైన పని కాదు. నీ దాహుబలానికీ, నీవీర్య శౌర్యానికీ నిజంగా నిర్దుశనమే. అయినా, నేను స్వయంగా చూడవలెనని బృహద్దనువును కొనివచ్చాను. ఈ విల్లును "జామదగ్న్యం" అంటారు. ఇది వైష్ణవం. దీన్ని ఎక్కడి శరం సంధించు. తర్వాత మనం ద్వంద్వ యుద్ధానికి దిగుదాం" అన్నాడు. అంతదాదా దాహ్యస్మృతిలేని దశరథ మహారాజు "మహాత్మా! అనుగ్రహించు. ద్రాహ్మణుడవు. మహా రిపోరాణి. శ్చత్రపంశ నిహ్మలనం చేసి, తండ్రికి తర్పణము విడిచి శాంతుడవైనావు. ముసుల సమక్షంలో భసువును తాకనని ప్రతిజ్ఞను చేశావు. నా రాముడు దాటాడు. కల్యాణ చిహ్నాలు కానవస్తున్నవిగా స్వామీ! పీడు అహంకరించి విల్లు విరిచి శివావధారం చేయలేదు, ఎక్కువెట్టదోలే విరిగింది కాని. మీ ఆహ్వానమే కాని, ఆగ్రహపాత్రుడు గాను. సమస్త భూమండలం వాళ్ళవునను దారపోసిన త్యాగమూర్తివి. ఈ దాలుగిపై రాముల్యం

చూపించు. వానితోడివే లోకంగా బతుకునున్న వ్యర్థుల ముమ్మల కృప జూడు" మంటూ అంగలాచ్చాడు.

అది అంతా అదవి రోదనం అయింది. ఆ మాటలు ఆయన యందు కృపారసం కలిగించలేదు! "ఓయి రఘువంశమాషిడా! రామా! ఈ రెండు వింశత్యంతారం చెప్తున్నా విను. త్రిపురాసుర సంహారార్థం విశ్వకర్మ మిక్కిలి యత్నపూర్వకంగా ఈ శరాసనాలు రెండూ కల్పించి ఈశ్వరునూ, విష్ణువునూ ఇచ్చాడు! ఈ చాపం ధరించి త్రిపుర దాహం చేసి శంకరుడు సుఖమున్నాడు. సురలు విష్ణుశంకరులలో ఎవరు శ్రేష్ఠు అని విచార నడిగారు. వారి అభిమతం నెరవేర్చటానికి వారికి వైరం కల్పించగా, ఆ మహా సంగ్రామంలో, విష్ణుపటంకారానికి, ఈశ్వర ధనువు పెట్టిలింది. దేవతలు విష్ణు ప్రభావం గొప్పదని భావించారు. అది తెలిసి రుద్రుడు రాద్రంలో ఆ కోవండం దేవరారుచేప్పాడు. విష్ణువు ఋచీరునరు శరంతోగుడ ఇచ్చాడు. ఆయన, నా రుద్రుడి జనుదగ్గి మహర్షికి ఇచ్చాడు. ఆ మహా పూజ్యుడు అస్త్రధారణసేయక తపానికి పోతూ నా చేరికొచ్చాడు. ఈ రెండు వింశతక ఫ ఇది. ఇప్పుడు దీని గ్రహించి సజ్జం చేయు" మన్నాడు. ఆ మాటలు విన్న రాముడు చిరుహాసంతో జనరుడు ప్రక్కనున్నందున వినయంతో "రామా! భార్గవరామా! పరశురామా! మీరు చెప్పిందంతా శ్రద్ధగా విన్నాను. మీ అసమ తపశ్శక్తి, మీ జరక వాక్యపాలనం, మీ దురహంకార రాజులొక ప్రతీకారం, ఘర్మ రక్షణ సాధించింది. మీ పని ముగించారు. శేషం నేను పూరిస్తాను." అని పరశురాముని చంకనున్న వైష్ణవభువనమకొని శరం చేతపట్టు మన్నాడు.

ఈ అమృత దృశ్యం చూడటానికి భగదారులంతా, విమానా రూపులై అంతరిక్షంలో నిల్చారు. వశిష్టాచి మహర్షులు మాత్రమే సహజ స్థితిలో ఉన్నారు. వృద్ధరాజు మొవలుగా పరివారమంతా ఆయోమయస్థితి యందున్నది. రాముడు ద్వైవళాచార్య మండలోదయంవలె వెలుగునూ, వాహన్ని సృష్టించేసి, శరాన్ని పూరించి, అకర్ణాంతం నాలిలాగి "ఓ భార్గవా! నీవు చెప్పిన పని ముగిసింది. ఈ అస్త్రం వ్యర్థంవారాదు. నేను దానిని లోడిగి ఉపసంహరించను. అక్షయమాపు. నీవు బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠు

దవు. మా గురువులైన గాఢేయుండు చుట్టమవు. అందుచే నీపై ప్రయోగించను. నీ గమనం కానీ, నీ పుణ్య లోకాన్ని కానీ దగ్ధంచేస్తాను" అన్నాడు. పరశురాముడు నిశ్చేష్టుడై, సర్వం తెలుసుకొని "రామా! నిన్నేరింగితిని. నా గమనం భంగించదు. రాత్రివేళతప్పా, శతచాలం ఒక చోట నిల్వను. ఇది కళ్యాపుని ఆజ్ఞ. నేను స్థిరజీవిని. నా సంపాదిత పుణ్యలోక సముదాయం లక్ష్యంగా ఇస్తున్నాను. ప్రయోగించు" అని మహేంద్ర పర్వతానికి వెళ్ళిపోయాడు. రాముడు శరసంధానంతో లక్ష్మ్యాన్ని భేదించి శాంతమనస్కుడైనాడు.

నారదుడు: తుంబు! ఈ చిత్ర సన్నివేశాన్ని గూర్చి ఏమంటావు?

తుంబు: నారదా! నాకు నిజంగా మరిపోయింది. అవతార మూర్తి అయిన పరశురాముడు రామునిచే పరాభూతుడు కావటం ఏమిద?

నార: మిత్రమా! నీవు తెలియలేదన్నమాట. రాముడుకూడ అవతార మూర్తే.

తుంబు: అయితే ఒకటి క్రిందూ, ఒకటి మీదా ఎందుకవుతుంది?

నార: ఆ రహస్యమే లోకానికి ఇంతవరకూ తెలియదు. ఆవేశావతారం పరశురాముడిది. రాజులు కామక్రోధమగుర్త, స్వార్థగుభ లంపడులై, తాపసులను రక్షించటం, ప్రజలధర్మంగా పాలించటం మానివేశారు. యుగధర్మం ప్రవర్తించాలంటే రాజులు ధర్మపాలకులు కావాలి. అందుకే ఆజేయమైన బ్రాహ్మణ వంశంలోపుట్టి, రాజులోకాన్ని సంహరించాడు. మళ్ళీ రాజవంశం పునరుద్ధరించి, ప్రజారంజకంగా, వేదధర్మసమృతంగా పాలనను సాగించటానికే భగవంతుడు శత్రుయ వంశంలో జన్మించాడు.

తుంబు: బాగుంది. కానీ, నా సందేహం పోలేదు.

నార: ఏమాసందేహం?

తుంబు: అందరినీ చంపిన జామదగ్ని దశరథుని ఎందుకు చంపలేదు?

నార: ఆయన ధార్మికరాముణ్ణి శరణుచొచ్చాడు. అదిగాక, రథ్యపాలకుడు కూడ. పైగా, సంతానహీనుడు. అందుచే అప్పటికే పవరి పెట్టాడు.

తుంబు: రెండు అవతారాలూ ఏకవంతునివేకవా? ఇరవకకు ఒక దాని నొకటి ఎదకించటం జరగలేదే.

నార: ఇప్పుడుమాత్రం పోట్లాట జరిగిందా? భార్గవుడు తానున ప్రభాసు డైన రుద్రుని లేచాన్ని పొంది సంహారవార్యం జరిపాడు. ఎందుకు ఆవేశంపొందాడో ఆ పని ముగించాడు. తానిక చేయవలసిందిలేదు. ఆయనకు రామాని పుట్టుక దెనికో లెలుగు. తానుపాసిందిన శివుని విల్లువిరిచాడనే నెపంతో కారణం కల్పించుకున్నాడు. అభిముఖంగా వచ్చాడు. తనది వైష్ణవచాపం. ఆ శక్తి రామునియందు అంతర్లీనం కావాలి. రాముడు పూర్ణావతారం. ఎక్కువ ప్రవాహ వేగంలో తక్కువ నీటివేగం కలిసిపోయినట్లు కలిసిపోవాలి. పోయిందిరూడ.

తుంబు: చాలా మంచి విషయాలు చెప్పావు. రామనంద్రుడు భార్గవుడు చనగానే ఆ భనువును పరుచునకిచ్చి, తండ్రిని ప్రయాచానికి ఆజ్ఞ ఈయమంటున్నాడు. మనంకూడా పయనం సాగించుదాం" అంటూ పోయారు.

అందరూ అయోధ్యా ప్రయాణం

రాముని మాటలకు ముసలిరాజు లేచుకున్నాడు. భార్గవుడు అపకారం ఏమీ చేయకుండా పోయినందుకు కొండెక్కినంత సంతోషం పొందాడు. ఈ వార్త ముందుగాజేరగానే సగరరక్షచార్తం ఆగిర అమాత్య పర్యులు మహారాజు నలుగురు కోడుకుంతో, నలుగురు కోవండ్లతో పట్టణ ప్రవేశం చేస్తున్నాడన్న సంగతి సగరమంతా చాచింపువేయించారు. బాటలు పూడ్చి సీమృచల్లి పూలు వెదజల్లారు. అడుగడుగునా తోరణాలు కట్టి, అరటిస్తంభాలనాటి, మహాసేహలమర్చి, రకరకాల చేతిపనితనం కనబడే చిత్రలేఖన వస్త్రాలు అమర్చి, చాచినీలు కట్టారు. ముద్దులొలికే మ్రుగ్గులతోరంగవల్లులు తీర్చారు. విలువగల దుస్తులూ, ఆభరణాలూ ధరించి పాదాలు గుంపురై, కోబాటముణూ, భువనలూ, వేశ్యాభినయ ములూ, విచిత్ర వేషధారణలూ, సన్నాయి, దాదా, దోలు, భండా,

తప్పెటలు, ఆటలు పాటలు చిక్కులు ప్రతివ్యనించగా, పట్టపుదేనుగుపై
అందారీవేయించి, రెండు వైపుల గజనందోహం నిర్వి, గుర్రాలకు
జీనులువేసి అలంకరించి, మావజీడులూ, రౌతులూ, నడుపుతుండగా
పట్టణం పొలిమేరలువాటి, అర్థయోజనం ఎదురుపోయి, పెండ్లికొడుకుల
చార్యులతో అభిరోహింపజేసి రాణులను ముక్త్యాలుకూర్చిన మేనాలలో
కూర్చుండిచెట్టి, బంగారుగద్దె అమరించిన వెండిపల్లకిలో వృద్ధరాజును
ఆశీనుంగావించి, మంగళహారతులతో, వేదమంత్ర పఠనంతో, అక్షతలు,
పూలు చర్చిస్తుండగా పురప్రవేశం జరిగించారు. పదహారుకోజుల పండుగ
వరకూ, ఆయోధ్యావాసులు ప్రభువు ఏర్పాటుచేసిన సువారాలలోనే భోజన
దాజనాలు ముగించారు. అర్ఘ్యాలకూ, ఆస్తులకూ, నిరతాన్నదానం జరిగింది.
తగినంత సత్కారాలుకూడా సమకూర్చబడినై. సూతన వధువులకు
అర్తలు అమ్మలైనారు. కోడళ్ళను వెనుక వేసుకుని వచ్చే అమ్మలను
చూచి కొడుకులు మురిసిపోయారు. కొడుకుల ఆభిషాత్యం, ఐశ్వర్యం
చూచి పొంగిపోయిన అర్తలకు కోడళ్ళు కన్నులలో పాపలయ్యారు.
ఏ జంట ఎక్కడ ఏ చిసం వుంటుందో ఎవరికీ తెలియదు. దళరథుని
పుణ్యకర్మల ఫలితంగా, అనుకూలదావత్యంగం ఆ నలుగురూ ఆనం
దంగా కాలంగడుపుచున్నారు. వివాహానికివచ్చిన యువశత్రు మేనల్లుని
కొరకై వేచి యుండి బావగారి అనుమతితో, శత్రుఘ్న సమేతంగా
భరతుని తీసుకొని కాశీరాపురం వెళ్ళాడు.

(చాలకాండం సమాప్తం)

అయోధ్యాకాండ

వృద్ధుడైన మేనమామకు భరతుడు అధిక ప్రీతుడైనాడు. అట్లని శత్రుఘ్నునిపట్ల ఉదాసీనంగా ఉండలేదు. తన తోడబుట్టువుకు ఈ ఇద్దరు బిడ్డలు కల్గినట్లే భావించి చూచుకుంటున్నాడు. ఆ అనుజులు ఒకరినివిడిచి ఒకరుండలేరు. భరతుడు భగవద్దర్శకంబ్రతుడైతే శత్రుఘ్నుడు రాగవర పరంబ్రతుడు. శంఖచక్రరాంశలలో జన్మించినారు; కనుక ఆ సాన్నిహిత్యం ఇక్కడమాదా అలాగేవుంది. అక్కడవున్నా వెంటవెంట తండ్రియొక్క, అనుజులయొక్క, తల్లిలయొక్క ప్రేమ వార్తలు తాము తెలుసుకుంటూ, తమ మకంవా ర్తలను వానికి తెలుపుతూ, రాజ్యవ్యవహారాలలో మామగారికి తోడుపడుతూ, అనుమలపంతులైన బాధ్యుల అనురాగాలను అనుభవిస్తూ సుఖంగా కాలం గడుపుతున్నారు. వృద్ధరాజు నలుగురు కొడుకులలో ఇద్దరు మరంగా వున్నారనేపాద కిలుగుతున్నా, ఉన్న ఇద్దరినీ చూసుకుంటూ చినాలు పుచ్చుతున్నాడు.

రామలక్ష్మణులు అయోధ్యలో

సంసారయాత్ర సాగించుట

రాజమూరుల వివాహసంతరం అయోధ్యావాసుల ఆనందం పట్ట పగ్గాలూ, విమల వీధులూ లేకుండావున్నది. నిత్యకల్యాణం, పచ్చ తోరణం అన్నసామెత వారిపట్ల శతగుణితంగా సార్థకమవుతుంది. వీధి వీధినా, పురాణాలూ, హరికథలూ, బొమ్మలాటలూ, వీధి భాగవతాలూ, సంగీతసభలూ, భజనలూ, గంగిరెద్దుల మేళాలూ మొదలైన జాతీయ

జీవనం ప్రరిచించిచే విశేషాలూ, శాస్త్రచర్చాగోష్ఠులూ, జరిగిపోతున్నై. ఆ పురంలో ఎవోదానికేగాని విషాదానికి తావులేదు. అన్యోన్యతకేగాని ఆగ్రహానికి నిలువనీడలేదు. ఆదరణకేగాని అసూయకు చోటులేదు. వృత్తి ధర్మాలు సమష్టికేగాని స్వార్థానికి కాదు. ఆర్థిక వ్యత్యాసాలు, అందువల్ల కలిగే న్యూనతాభిక్యములు విషయ నిర్ణయములలో తప్ప సంఘవ్యవస్థలో గాని, నిత్యజీవిత వ్యవహారలక్ష్యంలోగాని కనపించవు. ప్రభువుతోగాని, అధికారులతోగాని పోరులకు సంబంధములేదు. ఆతివృష్టి, అనావృష్టి, షామం, దాంబరం మొదలైన ప్రకృతి వైపరీత్యాలు సంభవించినప్పుడే ప్రభువు లకు, ప్రజలకు సంబంధం. రాజులు శాసనాలు చేయరు. మహర్షులు చేస్తారు. వారు ప్రజాక్షేమం ఎలా లభిస్తుందో, దానికి సంఘవ్యవస్థ ఎలా వుండి, ఎలా సరిస్తే ఫలం వస్తుందో చర్చావేషికలపై నిర్ణయిస్తారు. అది లిఖితం చేస్తారు. దాన్ని ప్రభువులు సరిగా అమలు జరుపుతారు. అంతే. ఎక్కడ రాజులు స్వేచ్ఛాచారులుగా సంచరించి ప్రజలను పీడిస్తారో, అడవులలో వుండే వాడుకలునుకుంటారు. ప్రకృతి వైపరీత్యాలు ఎందుకు వస్తయ్యో వారికి తెలుసు. వెంటనే ఆ రాజులను మందరిస్తారు. వినకుంటే పదద్యుతుల్ని చేస్తారు. అంతేరాని ప్రజలేమీ సంబంధం వుండదు. అందుచే ధర్మం స్థిరంగా నడుస్తుంది.

ఈ వేదధర్మానుసారంగా ఏర్పరచిన రాజనీతి, ప్రజాప్రపర్రసం ఇష్టానుకూలపాలనలో వేహుని, మహావృక్షాలై, శాఖోపశాఖలుగా విస్తరించిన్నై. మనస్సులోనే సాధించి దర్శించుటకు వీలైన పవిత్ర సంఘీభావం ఆచరణలో ఆదర్శకంగా సాధింపబడింది. మహర్షుల తపోజలంతో, నిస్వార్థ సేవలతో, రాజుల చిత్తశుద్ధి పాలనతో భూలోక స్వర్గసుఖాలను అనుభవించే పౌరులు గల అమోఘాభ్యాసో, నూతన దంపతులూ, అంకురిత యౌవనులూ అయిన రామచంద్రులకు, తల్లిదండ్రుల సేవలతో, దానధర్మాలతో, విద్యావ్యాసంగాలతో, పరస్పర ప్రణయ మమరసంభాషణలతో, విద్యుక్త కర్మాచరణలతో కాలం గడుస్తున్నది. ఒకనాడు సోదరులు సాయంకాలం పరరాష్ట్రవాసులుగా అంకరించుకుని బ్రాహ్మణవాదీకలో ప్రయాణిస్తున్నారు. గృహస్థులు, దర్బాసనాలను చంకబెట్టుకొని, జారీ చెంబులు చేత పట్టి, పావుకోళ్ళు తొడిగి సరయూనదికి స్నానార్థం పోతున్నారు. గృహ

బలు ముంగిళ్ళ పూడ్చి, నీళ్ళుచల్లి, మ్రుగ్గులువేసి, పశువులకు కాదగిన పనులు నవరించుకొని, స్నానాదులు ముగించి, పెరటిలోని తులసి కుండిక పరిశుభ్రం చేసి, దీపారాధనలు చేసి, పండ్లు నైవేద్యం పెట్టి, రాత్రికి కావలసిన వంటలను రయారుచేయడానికి వంటగదులలోకి పోతున్నారు. పిల్లలు ఇంటిలో వీహాలు వెలిగించి ఉండవలసిన చోట్ల వుంచుతున్నారు.

ఇంకా ముందుకుపోయి నాల్గవారుల కూడలిచేరుతున్నారు. ఆ కూడలిలో రఘుమహారాజు నిలువెత్తు విగ్రహం మధ్యగా నిల్పబడివుంది. ఆ విగ్రహానికి చుట్టూ వలయాకారంగా రాతిలో నిర్మించిన విశాలమైన గదులున్నై. ఆ గదులు పరదేశవాసులు వేళగాని వేళల్లో పట్నం ప్రవేశిస్తే విశ్రాంతి తీసుకుంటానికి వినియోగిస్తారు. అక్కడ దాదాపు వందమంది కూర్చుంటానికి వీలుగా ఒక గృహం వుంది. ఉత్తర దక్షిణాలు పొడవుగాను, తూర్పు పడమరలు తక్కువగాను, దీర్ఘచతురస్రాకారంలో అది కట్టబడింది. దక్షిణపువేపు గోడమధ్యగా వేదిక వున్నది. దానిపై చిత్రాననం వేయబడింది. ముందు వ్యాసపీఠం, అందులో, భూర్తప్రత గ్రంథం వుంది. గోడపైకారదాదేవి మహాహారంగా రంగులతో చిత్రించబడినది. పరిమళ ద్రవ్యాలు వెలిగించబడినై. శ్రోతరు చిరుగడ్డెలు నాల్గవరుసలుగా ఉత్తరపు గోడవరకు వేయబడి వున్నై. మొగసాంలో ఏనుగుంటలు కొట్టారు. శ్రోతలు ఆ చిరుపీఠములలో మూడు వరుసలలో కూర్చున్నారు. గృహిణులలో వృద్ధులు నాల్గవ వరసలో అసీపలై నారు. ఛాత వస్త్రములు ధరించి, చిరుగర్వము, కొంచెం ఎదిగిన భోజాలూగల పౌరాణిక ముఖ్యుడు వచ్చి ఉన్నత ప్రదేశంలో కూర్చున్నాడు. అందరూ తెలి నకున్నారించి మరల కూర్చున్నారు.

ఆయన ప్రార్థనాదికం పూర్తిచేసి, "ఈనాడు కొన్ని ధర్మసూక్ష్మములపై మహాత్ములు చేసిన ప్రవచనాలు వినిపిస్తాను వినండి. ఇవి ఎంతో దూరదృష్టితో, విజ్ఞరతో, ఆతివ్యాప్తి, ఆవ్యాప్తి దోషాలను రాపులేరుందా చెప్పబడినై. తండ్రి ఆణ్ణిచే పరమరాముడు కన్నతల్లి కంతం గండ్ల గొర్గలిచే సరికాడు. ఇది ధర్మమా? ఆధర్మమా? ఆన్న మీమాంస సామాన్యులకు కలుగుతుంది. కలగడంలో తప్పేమీలేదు. సామాన్య సంఘ

ధర్మంలో “మార్గదేవోదయ, పితృదేవోదయ” అని చెప్పబడి వుంది. అది సంఘం పారంపర్యంగా పాటిస్తూవుంది. అటువంటిప్పుడు తల్లిని కొడుకు చంపటం ధర్మమెలాగవుతుందని శంకపడుతుంది. సామాన్యులు దాన్ని ధర్మ విరుద్ధం అనో, హింస అనో అంటారు. కాని, ఇది జరిగినగాన. కల్పి తండ్రు. కల్పితమే అనుకుందాం. ఈ కథ ఎందుకు సామాన్య ధర్మానికి విరుద్ధంగా చెప్పబడింది?

ప్రకృతిలోని జడవైతన్యాలు తెంపా, దీర్ఘకాలికంగా కొన్ని, స్వల్పకాలికంగా కొన్ని మార్పుచెందుతుంటాయి. ఆ మారటం మన అనుభవాలకు అంకిత విధానంగానూ మారుతుంటాయి. అటువంటి మార్పునే అసామాన్య ధర్మాలంటారు. అటువంటివి ఇది. ఇటువంటివి సామాన్యధర్మం గలవారు పరిష్కరించలేరు. ఆ పరిష్కారం మహర్షులే చేయాలి. ఎందుకంటే, సర్వధర్మసూత్రం, సర్వసంగపరిత్యాగసూత్రం కనుక. పుత్ర ధర్మం ప్రవారం తల్లివండులిద్దరూ వైచన్యమవుతే. ఇక, ధర్మాధర్మాల ధర్మంలో భర్త అనునరణం ధర్మం. ధర్మం అన్నివిధాలా భరించడం భర్త ధర్మం. ఈ కథలో (కల్పితమైనా) రేణుక శాశీరకంగా కాక, మానసికంగా దృఢభరించింది (ప్రధానమైనది మనస్సేనాని శశీరంబాడు. దానికి ప్రత్యేకంగా అస్తోత్సవం). అది సామాన్యధర్మంలోనూ దోషమే! దానికి విషమరణమే. అది భర్త చేయవచ్చు. కాని, ఆయన సంయమి. పరశరాముడు బ్రాహ్మణుడై నా శత్రుధర్మం కలవాడు. శత్రుయుడు ధర్మం పాలించేవాడు మూలమేగాని, మార్చే అధికారం కలవాడు కాదు. అందుచే తండ్రి అకలితో కోరాడు. ఆకలితో చేశాడు. అంతేకాని, పుత్రధర్మంతో తాదైతాసు చంపలేదు. అట్లా పరిపాలనచేసిన కొడుకుకు పరిమిస్తానన్నాడు. ఆ వరం తల్లి పునర్జీవితులగుటగా మారింది. చచ్చి బ్రతికిన జీవితో సర్వం చచ్చిపోయి కొత్త జన్మ కలుగుతుంది కనుక దోషం పరిహరింపబడింది. అసామాన్యధర్మాలు సామాన్యులకు తెలియటానికే ఈ కథ (కల్పించి అయినా) చెప్పబడింది. రేణు సుమతి కథలోని ధర్మసూక్ష్మం చెప్పాడు. భర్త చూడడు. దుష్టవిత్తుడు. అయితే సుమతి ఏమి చేసింది? “స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంత్రాం, న్యాయ్యేన హర్షేణ మహిం మహిణః గో బ్రాహ్మణే భక్త్యుభవంతు నిత్యం లోకా

స్వమస్తా స్సుభిరో భవస్తు." ఎవరిదానినా వారు నమస్కారంచేసి వెళ్ళారు. సోదరులు ఇంకొకవీధికి పోయినారు. అక్కడ వీధివాగవతులు "కాశికసవన సంరక్షణం" అనే నాటకం ఆడుతున్నారు. సోదరులు కొంతసేపు విరోడించి గృహోన్ముఖులైనారు. వారిని అనుసరించి వృద్ధరాజు అంగరక్షకుడు అల్లంర దూరంగా వస్తున్నాడు.

ఎదురుగా గుర్రాలు పూన్చిన శకటం వచ్చి ఆగింది. అందులో నుంచి భద్రుడుడికి ఆధిరోహించుడని కోరాడు. అన్నదమ్ములు విస్మయములై నిల్చారు. అంగరక్షకుడు చేరవచ్చి "కుమార ప్రభువులు వెంటనే మాతృదేవి మంచెరానికి దయచేయండి" అంటూ తలుపు తీశాడు. రాముడు "భద్రా!" అని పిల్చి పూరకున్నాడు. అంగరక్షకుడు అందుకొని "చిన్న ప్రభువులు ఒంటరిగా కాలినడకను పట్టణంలో తిరగటం, అందులో వేషాంతరంలో తిరగటం చాలా ప్రమాదకారణం. ప్రభువులూ, సుమంత్రులవూ, మీ రక్షణంకోసం రహస్యంగా మమ్ములను నియమించారు" అని చెప్పాడు. రామచంద్రుడు తలపండించి అంగరక్షకునితో ఇలా అన్నాడు. "ఘోషాదా! పెద్దం కర్తవ్య నిర్వహణలో పాలనాధికారం, దూరదృష్టి, చారచతుర్వం ప్రస్ఫుటంగా కనుపిస్తున్నై. ఈ శాగరూకత పుత్ర వ్యామోహముగా భ్రమించుటకు అపకాశము గల్గించుచున్నది. తన ప్రజలనే ఆనుమానించినచో ప్రభువు అంతరాంతరాల్లో ఏదో సందేహం వుండక తప్పదు. మేము కేవలం ఉబుసుపోకకురావేమి. స్వేచ్ఛాజీవులైన ప్రజలు నిత్యజీవిత వ్యవహారాల్లో వారి మనోగతభావాలను వెల్లడించుకుంటుంటారు. అదియే ప్రభువులు గుర్తించవలసిన ముఖ్యవిషయం. ప్రజల ప్రత్యక్ష చర్య కాననాధ్యాపితం. పరోక్షపుచర్య సత్యసంగతం. అది తెలుసుకుంటూ నికే మేం వచ్చాం. రాజపుత్రులమైనా మేం ప్రజులమేకదా. ప్రజాహితం ఎలా వుందాలో గ్రహించి ప్రభువులకు నివేదించటం మా కర్తవ్యంగా భావించి వచ్చాం. మా రక్షణ మా వద్దనే వున్నది. ఇక పదండి" అంటూ అందరూ కౌసల్యాదేవి మందిరానికి పోయారు. రాజప్రాసాదంలో కాల సూచకంగా గంటలు తొమ్మిది డ్రోగినై. అంతవరకు బిడ్డల రాకకోసం తల్లులూ, భర్తల రాకకోసం భార్యలూ ఎదురుమాస్తున్నవారు కర్తవ్యోన్ముఖులయ్యారు.

దశరథుని స్వగతము

చైత్ర మాసం వచ్చింది. ప్రకృతి సూత్రాలంకారధారిణి అవుతున్నది. తన వంశానికి యుగయుగాలుగా తరుగని కీర్తి ఆర్జించిపెట్టి రామచంద్రుని ఆద్యతనభావిలో రాసున్న ఉన్నత స్థితికి సంతోషించి, ఆ సంతోషాన్ని తన సహస్రకిరణ కరాలతో రవి పంచుచున్నాడు. దశసరి గుడ్డలకై తాపత్రయ పడేవారు తాళవ్యంజాలకై తహతహ పడుతున్నారు. ఉమ్మదరానికి ఉపనిగిపై వృద్ధరాజు అష్టదుచంద్రుణ్ణి తిరికిస్తూ గాలిని వాంఛిస్తూ ఆరుకులలో ఆసీనుడై ఆలోచనలో పడ్డాడు. ఆ రాత్రి రామ భద్రుడు కైక ఇంటికి ఆహ్వానింపబడ్డాడు. అందుచే రాణిగారుగానీ, పరిచారికలుగానీ సమీపంలో లేరు. ఇంతరో గుర్రపుడెక్కల చప్పుడు విని భూపతి లేచి పేదవైసుంచి చూశాడు. రాముడు లక్ష్మణ సహితుడై రథం దిగాడు. వెంటనే లక్ష్మణుడు అన్న ఆశుజ్ఞ తీసుకుని ఆ రథంలోనే పెత్తనం వుండినానికి వెళ్ళాడు. శీతా, ఊర్విశా, సుమిత్రా అక్కడే ఉన్నాడు. రథం దిగితున్న రాముణ్ణిచూచి మహిమతి రెప్పవాలపుటం మఱిచాడు. అలిలోక సుందరమూర్తి అత్యుజ్జ్వలముడును తన పూర్వ పుణ్య విశేషాన్ని చూరసాగా మెచ్చుచున్నాడు. రాముడు గృహావ్యంతరానికి పోగానే షరణ తన అరనంలో చేరగింబడి-

‘అహో! ఏమి నా దాక్కం? మా రాముని గునాలు ఎన్నని కొని యాచను. ఆ అవయవ సౌష్ఠ్యము, ఆ శరీరరాంతి చూచి పురుషులకే మోహం కలుగుచుందంటే ఆశ్చర్యమేముంది? అస్త్రవిద్యలోనా, దేవ దానవ దూరదోర్తములలో నెప్పుడు సాధించుకొని శక్తిని సాధించాడు. వినయంలోనా, పండి బంగిన పరి వెన్నుచరె చున్నాడు. వివేకంలోనా, విష్ణుదేవుని పోలి ఉన్నాడు. ఓర్పులోనా, భూదేవి చాలదు. వివక్షణలోనా, వేదవలలు గల అనందకుమార చాడు. ఆ పరోపకార హరిజిత, ఆ దయాహృదయం, ఆ మమకరభాషణం, ఆ నిగ్రహం, ఆ పరేంగిభజ్జానం, ఆ మాతాపితృ సేవాదీక్ష, అహో! వర్ణనాతీతం. మా వంశవారాళిలో, ఒక హరిశ్చంద్రుడు, ఒక రఘువు, ఒక అంబరీషుడు, ఒక దిలీపుడు- కాదు

కాదు. ఆ మహామహులందరు కలసి ఈ చింతామణిరత్నంగా ఆవిర్భవించారు. ఇన్ని సమస్యలు ఒకచోట చేరటం, ఆ చేరిక మానవాకృతి సందటం, ఆ ఆకృతి నాకు ఆత్మజుడు కావటం, అందులో జ్యేష్ఠుడు కావటం, ఆపై...ఎంత మధురోహ కల్గింది? ఎన్నాళ్ళకు కల్గింది? ఇంక షణం వ్యర్థం కానీయను. మా నాయన్న యువరాజును చేస్తాను. హాయిగా, ఆనందంగా, అబ్బాయి పాలిస్తుంటే చూస్తూ కాలం గడుపుతాను. ఇదే తగిన సమయం. మా బాబు రాజైతే ప్రజలు ఎంతో సంతోషిస్తారు. ధరిత్రికి తగినవాడు ప్రభువౌలాడు. దశరథా! నీవు నిజంగా ధన్యుడవు. నీ జాతర మిప్పుడు బాగుగా లేదు. అపశకునములూ, దుస్సౌఖ్యములూ కలుగుతున్నై. లేపే మంత్రి సామంత వశిష్ఠాది ప్రముఖులతో నాలోచించి, ప్రజాభిమతాన్ని గ్రహించి నీ కర్తవ్యం నీవు నెరవేర్చుకో'... ఇంకా ఊహ సాగుతూనే ఉన్నది. పదధ్వని విని సహజస్థితిలోకి వచ్చి కన్నులు తెరిచాడు. ఎదురుగా, కేకయ రాజపుత్రీ; కౌసల్యా పుత్రకుమారు.

రాముడు అభివాదంచేసి నిల్చున్నాడు. పరవశించి మైమరచిన దశరథుడు తన దీర్ఘ బాహువులు చాచి, అలింగనం చేసుకుని, ఆనందం చూపించాడు. కై కేయి ప్రభువు ప్రక్కనే చిన్నపీకంపై కూచుండి.

దశరథుడు : రావీ! చిరంజీవుల వర్తనుంచి వార్తలు వచ్చి చాల రోజులైంది. నీవైనా వేగులవాళ్ళను పంపకేపోయావా?

కై కేయి : మీనమామల ఇంట్లో సుఖంగానే ఉన్నారు. మొర్నునే మీ కుశలం తెలుసుకుంటానికి వార్తాహరులను పంపాడు. మీరేమో బహుకార్యవ్యగ్రులై రాకపోవటంచేత చెప్పలేదు. ఇవ్వాళ చెపుతామనుకున్నాను. పెద్దబ్బాయి ఇక్కడనే ఉంటున్నాడు. వాడిక్కడ ఉన్నట్లే ఉండి.

రాముడు : నాన్నగారూ! చూచారుగా అమ్మగారి అనురాగం. తమ్ములు లేరన్న బెంగ నాకేగాని వారికి లేనేలేదు.

కై కేయి : ఎందుకు రామా! బెంగ? భరతుకూ సీతూ అన్నిట్లోనూ ఒకరే. మా అన్నగారికి మగ సంతానం లేదుగా. ఆ కొరత వాడక్కడ తీరుస్తున్నాడు. లక్ష్మణుడు నీ కెట్లో, శత్రుఘ్నుడు వాడి కట్లో.

చూ సుమిత్రక్కంఠ్యుడే మరీ గొడవగా పుండి. రామయ్య
ఇక్కడా లష్మయ్య పెద్దక్కయ్య దగ్గర. పాపం ఎలా పొట్టు
పున్నుతూందో.

దశ : దేవీ! సంతానవతులు గాఢముందు సవతుల మధ్య సామరస్యంపుండ
టం సంభవం కావచ్చునేమో రాని, అయిన రవ్వార ఇంత సమరస
భావం వుండడం కష్టం. ఈ ముడిమిలో ఆ దానిలేకుండా దేవేరు
లంతా, దిద్దులకన్నా అధికంగా ఆనందం కల్పిస్తున్నారు.

తైకేయి : చూడండి అబ్బాయి ఎంత గంభీరమూర్తి.

దశ : (నవ్వుతూ) నీ వెండుకన్నాచో నాకు తెలుసు. వాడు అచ్చంగా
నా పోలికే.

తైకేయి : అవునవును. ఇంకా ఇద్దరినీ చూడకపోయారా?

దశ : ఇంతవరకే నా ఇష్టం. ఆపైన అబ్బాయి ఇష్టం.

తైకేయి : రామం నీవేమీ మాట్లాడవే?

రాము : నే మాట్లాడవలసిందేమున్నదమ్మా. పెద్దల సంభాషణ పరమానందంగా వుండి.

దశ : దేవీ! ప్రొద్దుచాలావోయింది. బాబు శయనమందిరానికిపోవాలికదా!
రథం సిద్ధంగా వుండనుకుంటాను.

తైకేయి : మీ రామయ్యకు విశ్రాంతి చాలవని బెంగపడకండి. ఈ రాత్రి
ఇక్కడే వుంటాడు. సూర్యమండిరం దూరం.

దశ : మీ తల్లి కొడుకుల యిష్టం. మధ్యలో నాదేముందీ?

తైకేయి : మీ ఆరాటం నాకు తెలుసులెండి. మీ కోడలుమండిరంలోఅబ్బాయి
రాకను అవలోకిస్తూ వుంటుంది. అలంకారం పూర్తయిందని పద్య
ఇందాకనే చెప్పి వెళ్ళింది.

దశ : బాబూ! మీ చిన్నమ్మ ఎంత హృదయం కలదో, ఎంత ప్రేమాను
రాగాలు కలవో, ఎంత సున్నితంగా కార్యాలు నెరవేర్చగలదో
గ్రహించావుగా. నీకు ఇంక లోదేమిటి?

రాము : నాన్నగారూ! నాకు లోటున్నదని ఎన్నడయినాఅన్నానా? అమ్మను
గురించి అంతగా చెప్పాలా!

“కడుపుం బాడును, కామిరంబుల నిడునో, గడ్డంబులం బర్పి లో

డడుడుం బాపును, తోడునీడపలెనై తోడంబు సేహుర్పు, ప్రే
ముడి మన్నించును సల్పు దోసములం, చెంపున
సొంపు గల్గించు, బు
ర్రుడు వాంఛించున దేమియున్నది? కృతార్థుం డన్నిటం
దల్లిచే."

మొగసాం ప్రాంగణంలో పడిగంటలుకొట్టారు. రామునితో కైకేయి
శయన మందిరానికి పోతూ, "మీరు క్రిందికి రాండి. నేను వెంటనే వస్తాను"
అని వెళ్ళిపోయింది. మహిషాలుడు "తన అనుమానం వృధాగా కలిగిం
దేనా? తా నింతకాలం సంసారం చేసి గ్రహించినదేమిటి? నిప్పులాంటి
కైకేయి ఇంతవరకు 'తన మార్గానికి అడ్డంగా నిలుస్తుంది' అని తలచినది
తనలో కలిగిన ద్రుమయేనా? ద్రుమ ఎందుకు కావాలి? నేనింతవరకు యువ
రాజు పట్టాభిషేక ప్రస్తావన చేయలేదు. ఆ మాట అంటే ఆమెమనస్సునిలా
మారుతుందో? ఏమైనా, ముందుగా ప్రళాభిప్రాయం తెలుసుకుని వారంగి
రలిస్తే, సర్వ ప్రయత్నాలు సమకూర్చి వ్యవధానం లేకుండా తెలియపరు
స్తాను. అయితేర్వార ఎవ్వరు ఏం చేయలేదు" అని తలపోస్తూ క్రిందికి
వెళ్ళాడు.

ప్రభువు ప్రళాభిప్రాయాన్ని ప్రకటింపగోరుట

తెల్లవారింది. ఏకాంత మందిరంలో కూర్చుని, సుమంత్రుడ్ని
త్వరగా రమ్మని కలుసు పెట్టాడు. అతడు రాగానే త్వరలో సామంతు
లనూ, మిత్రులనూ, బంధువులనూ, పొరుగునూ సమావేశపరచుమని చెప్పాడు.
జనక భూపతిని, యుధాజిత్తునూ మాత్రం పిలువవద్దని హెచ్చరించాడు.
మంత్రి వెళ్ళగానే మనస్సు చేయిపెట్టి కలచినట్లు కలతపడుతున్నది.
ఎంత తొందరగా కార్యం ముగిస్తే ఆంతమంచిదని ఆచుర్దాలో మునిగిపోరు
న్నాడు. సమావేశ దినం రానే వచ్చింది. సకల సామంత బంధుమిత్రపార
పరిజన సమీపంగా మహాసభ కంకంలాడి పోతోంది. రత్న సింహాసనంపై
వృద్ధరాజు చింతామణి పీఠిపై ఇంద్రునిలాగా ప్రకాశిస్తున్నాడు. దివ్యుల
కులులాగా మంత్రులూ, బృహస్పతి పుత్రుల్లాగా, హిష్ణు వామదేవులూ,

దేశతల్లాగా పొరసామంతాడయిన కన్నుల పండువు రావిస్తున్నారు ఇంత ఆకస్మాత్తుగా ఇంత పెద్ద ఎత్తున సభజరగటం అందరికీ ఆశ్చర్యంగానే ఉంది. అందరి హృదయాలూ విషలాలా స్మృతాలై యున్నవి. సూచిపడితే వినిపించేంత నిశ్శబ్దం ఆచరించింది.

అయోధ్యాపతి ఆసనంపై నుంచి లేచి, సభ నలుమూలలు పరికించి చూశాడు. పెద్దలను అభివంజనం చేశాడు. సామాజికులను అభివందనం తెలిపాడు. మంత్రుల వంశా, మహర్షుల వంశా, సప్రమతతో తింకించాడు. మేఘగంధీర ఘోషణంగా, వృద్ధసింహ గర్జనంగా ఉపన్యాసం మొదలు పెట్టాడు. "సభాసభలారా! ఇది మిక్కిలి ఆనందకర సమయం. బహు కాలానికి మళ్ళీ మిమ్ముల సందర్శి ఒక్కచోట చూచే ఛాన్స్ కలిగింది. మీరంగా రాకణం చెప్పడంకా ఆహ్వానింపబడ్డారు. అందుకు మీరు ఆలోచనాపరులు కావటం ఛర్మం. నా కది తెలుసు. అయితే ఈ సంగతి ముందుగా తెలుపతగింది రాక, సమక్షంలోనే తెలుపవలసి వుంది. ఈ సభలోనే వివరించాలి. ఇది చాలా ముఖ్యమైన విషయం. ఎంతో దీర్ఘంగా, సూక్ష్మంగా ఆలోచించి నిర్ణయించటం జరగాలి.

ఇవ్వారువంశ ప్రభువులు మొదటి నుంచి ఒక సంప్రదాయం నెలకొల్పారు. అది ప్రవాళిష్ట ప్రకారం ప్రభుత్వ వారసుచ్చి నిర్ణయించటం. ఇంతవరకూ ఆ మర్యాద తప్పకుండా పాటించబడింది. ఇకముందు కూడా ఆ సంప్రదాయమే సాగాలి. నేను పెద్దలు పోయిన మార్గంలోనే అరవై వేల సందర్శనాలు యశశక్తి పాలించాను. అంతో ఇంతో మీ ఆదరాభిమానాలు చూరగొన్నాను. నాలాగే మీరుకూడా కొంతవరకు విరక్తికలిగి వుండవచ్చును. ఎప్పుడో ఈ పని చేయవలసి వుండెను. కాని, నేను సంతాన హీనుడను కాబట్టి ఇంతకంటే నేనే హింసకుడుగా వుండక తప్పలేదు. భగవదనుగ్రహంవల్లా, మీ అందరి ఆరాంక్షవల్లా పుత్రవంశుడనై నాను. చిట్టలుకూడా అన్నివిధాలా అష్టలుగానున్నాడు. ఆ కారణంచేత, ఈ శ్వేతచ్ఛత్రం సీతతో తలపండి, జరాభారంతో కరిరం నిండి, ఇంక తప్పకుని సకాలంలో మీరు గూళ్ళాసందం కలిగించాలనే సంకల్పం నాకు కలిగింది. ఆ శుభవార్త మీరు తెలుపుటకే ఆహ్వానించాను.

ఇప్పుడు నా మనస్సులోనిదూట వెలిబుచ్చుతున్నాను. ఇక్కడ పున్న భూసురశ్రేష్టులూ, సామంతరాజులూ, మిత్రప్రభువులూ, బంధువులూ, మంత్రిసేనాపతులూ ఏకగ్రీవంగా అంగీకరిస్తే ఆ విధంగా చేస్తాను. నా అభిప్రాయం మీకు సచ్చనిచో, మీరు సూచించిన తీరికే సడుచుకుంటాను. నాకు తెలిసినంతవరకు, సారేశవాసుల రాలలో నాల్గూగ్రావుండి, వారి మన్ననలకు పాత్రుడైన శ్రీరాముని యువరాజుగా చేసి వాని పాలనలో మీకు పరిమళ సుఖసంతోషాలతో, పుత్రపౌత్ర పారంపర్యంగా ఆనందాన్ని అనుభవిస్తుండే చూచి, ఆ పైన పెద్దలవలెనే ఆశ్రమ స్వీకారం చేద్దామనివుండి. పుష్కమీ నక్షత్రంతోకూడిన పూర్వ చంద్రుడులాగా, రాజ్యలక్ష్మీకర్తగ్రహణంతో రామచంద్రుడు శోభించి, శోభింపజేస్తాడని నా తలంపు. ఇది అన్నివిధముల తగిన ఆలోచనೆಯని నా అభిప్రాయం. మీ మీ భావాలు తెలుపడని మనవి "

ప్రజలు రాముని రాజుగా తోరుట

ప్రభువు ఉపన్యాసం ముగించి ఆసీనుడై నాడు. సవస్థుల చిరతాప ధ్వనులు మిన్నముట్టి, దేవదండధి నిమంతో వియ్యమండుతున్నై. ఆ సవ్యతి సద్భుజుఁగిన రత్నార, జంటలుగా, పడుగురుగా, ఏకాంతంగా ఎవరికితోచినరీతి వారు నడచి అందరుకలసి చిక్కమాటగా, అర్థసిద్ధి మహామాత్యుని, కాశ్యపమహర్షిని ముందుగా నిల్పుకొని "రామచంద్రుడు రాజపుట ముకందరకు సమ్మతమే. మా అభిమతానికి ప్రతినిధులుగా, ఈ ఇద్దరు పూజ్యులను ఎన్నికచేశాము. వారు చెప్పినది మా పూర్ణాంగీకారంగా ప్రభువులు మన్నింపవచ్చును" అని పలికారు. దశరథుడు లేచి, మళ్ళీ సభనుద్దేశించి "మహాజనులారా! నాకొక సంశయం కలుగుతున్నది. నేను రాముని యువరాజుని చేస్తానని అనగానే, వ్యవధానం కూడా లేకుండా మీరు సమ్మతించారు. అంటే నా పాలనలో ఏదో లోపం మీరు కనబడిపుండవచ్చు. లేక నా కొరిక చెల్లించటానికై నా అనవచ్చు" అని కూర్చున్నాడు. వెంటనే కాశ్యపుడులేచి ప్రభువుతో ఇలా అన్నాడు.

రాముని లోకోత్తర గుణవర్ణనం

"ప్రహ! మా ప్రవాంగీకారానికి మీరన్న రెండు భావాలూ

చిరంజీవి. అది రాముడు పుట్టినదానినంటే, ఆయన రాజైతే బాగుండునని మీ మనసారా కోరుకుంటారే వున్నా. మా అభిలాష, రాజుచంద్రుని వయస్సుతోపాటు పెరుగుతూనే వచ్చింది. అందుకు కారణం మీ పరిపాలనలో లోపం వున్నందువల్లా. మెరమెప్పుడుగానీ, మొగమాటకొద్దీగానీ, రాజు భయంజేరగానీరాదు. అతనిలో లోకోత్తరమైన గుణాలు చూచినందువల్లనే. మా పూర్వులు పూర్వ ప్రభువులను గూర్చి క్రమానుగతంగా చెప్పుకుంటూ వచ్చారు. వారు సమకాలీన రాజు లోకంలోనే సర్వవిధాలా గొప్పవారే. అయితే, ఈనాటి మా అనుభవంలో, వారందరిలోపున్న ప్రత్యేక గుణాలన్నా, రఘురామునితో ఇంకా విలక్షణంగా వుంటే గుణాలు ఎన్నోవున్నాయి. వివరిస్తా. వినండి.

రూకటిముడి వేసుకుంటానికి రూడ కురులు రూడకముందే లోక భీరురాలైన లాటరసు చంపాడు. బ్రహ్మాక్షి, ఆపరస్పృష్టిరై అయిన విశ్వామిత్రుని యాగం రక్షించి మారీడుల్లి పారబ్రోలి, సురాహూతోపాటు నిశాచరులను చిలుకు చూర్చాడు. యుగాంతరాలుగా, ధర్మకావోపహరయై, అవ్యశ్యంగావున్న గౌతమని ఇల్లాలు అహల్యను శాపమోచనం కల్పించి, సంసారిణిగా చేశారు. రాజులోరానికీ కంటకంగావున్న శివభువును చంపువరే పరిచాడు. ఇరుపదిబక్కమారు త్రిత్రయాత్రచేసి, కార్తవీర్యార్జునుడు లాంటి అపభ్యుల హతమార్చి శ్మశ్రియజాలిని నిర్వంశం చేసిన మహా తపస్వి పరశురాముణ్ణి నిర్మిచ్చునిచేశాడు. ఇవి రాముని చాల్యక్షీడలేకదా. అన్నిటికంటే మరో గొప్ప విషయం, ఋశ్యశృంగుల మహాశక్తి కారణంగా, అగ్నిహోత్రమధ్యంతో ఆవిర్భవించిన ప్రాజాపత్య పురుషుడిచ్చిన పాపం ప్రభావంతో జన్మించాడు. ఇవంతా లోకవిదితమే.

ఇక ఆద్యాంకగా, నగరవాసులంగా, పాపాలుగా మీం గ్రహించిన, గుర్తించిన గుణాలువున్నాయి. బలశాలినరికానీ, రాజపుత్రుడనని రానీ గర్వంలేదు సరికదా. ఇతరుల ప్రాభవవైశ్యాలను అవగింజం అనుయాయుడాయాడు. అజ్ఞానంతో కానీ, అహంకారంతో గానీ, అపరిచితత్వంతోగానీ, అనుభవని మాట అన్నా, చేయరాని పనిచేసిదా, పరమశాంతంతో, ఎంతో నిండుగా, నవ్వుతూ దగ్గరకు పిల్చి అమృత

వారులలో అతని పొరబాటును గుర్తింపజేస్తాడే తప్ప దండన విధానాన్ని దరికి దానియ్యడు. ఆటపాటలో సైతం అందరితో ఆస్థానంగా, కలసి కట్టుగా వుంటాడేకాని, ఎడమొగం. పెడమొగం పెట్టడు.

జలపంతుడైనా ఉద్ధరుడురాడు. ఉన్నతుడైనా అల్పబుద్ధిలేదు. పెద్దలచాటు చిద్దడైనా దానధర్మాలకు తక్కువలేదు. చురుకుడైనా నైచ్య పథగామిరాడు. దైవాంశసంభూతుడైనా అహంకారిరాడు. ఎటువంటివాడైనా, ఎంత గొప్ప వాడైనా చెడ్డపనిచేస్తే సహంపడు. నిరంతరం ప్రకాశముం కోసం, మిత్రులను పంపి, తాను స్వయంగానో విచారించి లోపాలు సవరించి శుభం చేయరృహునికే అపకాశం వినియోగిస్తున్నాడు కాని, స్వాస్థ్యానికి వినియోగించటంలేదు.

ప్రభువులు మహమ్మల అపార్థం చేసుకున్నానరే. అమాయక హృదయంతో చెప్పుకున్నాము. వల్లానికి సేరుపారటం, సూర్యుణ్ణిమాసి పద్మాలు విచ్చటం, చంద్రునిరాకతో కలువలు కళకళలాడటం, సాంద్ర జలధరాచ్ఛాదనంతో మయూరాలు నాట్యంచేయటం, వనంతులతో కోకిల గొంతువిప్పి కూయటం, ఎంత సహజమో, మా కల్యాణగుణ భద్రుడు రామభద్రుడు రాజకావాలని కోరటం అంత సహజం. పెద్దలకు పెద్దలూ, చిన్నలకు చిన్నలూ అపేక్షనీయం. అంతేకాని మీ పాలనలో లోపం వున్నదని ఎప్పుడూ మనసా, వాచా, కర్మచా అనుకోలేదు. ప్రజలమైన మాకు ప్రభువు తెవరైనా ఒకదే. మారు కావలసింది మా కష్టసుఖాలను గుర్తించి వెలితిగానీ, నైచ్యంగానీ తేలివిధంగా పాలించటం చూత్రమే. మా అభిప్రాయం కోరినందున, దాపరికం లేకుండా ధర్మప్రభువులకు తెల్పుకున్నాం" అని ఆనందపడ్డనాడు.

ఆనందాశ్రువులురాలుస్తూ దశరథుడు "పూజ్యులారా! మీరు చెప్పిన వారణాలు సూటికి సూరుపాహు సత్యం. చిరంజీవిని యువరాజు చేస్తాను. ఆలస్యం చేయను. సర్వసుఖమ్రాప్తమూ, వికసితఫలపుష్ప సంకలితవనీ గోత్రమైన ఈ చైత్రంలోనే, నా పుత్రుణ్ణి యువరాజునుచేసి, మీ అభిమతం తీరుస్తాను. నా యది కర్తవ్యం నెరవేరుస్తాను" అని యుగించి, సర్వసత్కారాది విధులు నిర్వహించి "జయరామచంద్ర, యదాదశరథ రాజేంద్ర!" అనే పొరజన ఆనందకోలాహలం మధ్య చనిష్ట గుమి

దేవులను చూచి "పహుచ్చి ప్రేమ! మీ అనిరత రవశ్శక్తి సామర్థ్యాల వల్లా, మీ సమయస్ఫూర్తి, మీ దూరచక్కత, మీ అపార ఆహారంపరా తోడై, నేను అరబై వేల సంవత్సరాలు అప్రతిహతంగా అయోధ్యా పాలన చేశాను. ఇక విరమించవలెదాను. రాముణ్ణి రాజుగా చేయసంకల్పించాను. మొగమాటంలేని దొడల అభిమానం, ఆశాంశ, అధిప్రాయం సుపాపించాను. మీరు సత్వరం పథలగ్నం వ్యవధి తక్కువగా అందే నాల్గోటా లకు మించకుండా నిర్ణయించండి. సందారాలను సమూహస్థపరిచిగా ఆదేశించండి. సంతోష సూచకంగా శతస్తులు ప్రేర్పించండి" అని ప్రార్థించి స్వస్థుడౌతాడు. గురుదేవులు లేచి-

వశిష్ఠుడు పట్టాభిషేకానికి పలసిన పస్తువుల

మంత్రులను చెప్పుట

"అమాత్యులారా! విన్నాడుకదా ప్రభువుల ఆధా, ప్రజల అభి మతమూ. రావలసిన ఉపకరణాలను విడువినాను. వెంటనే కాలాతి క్రమణం లేకుండా సిద్ధపరచండి. వ్యవధిలేదు. లేపు దానుడు నడు మింటికి వచ్చునేకను రామచంద్రునకు పట్టాభిషేకం జరగాలి. రత్నాలు, బంగారం, లాజులు, బలులు, ఓషధులు, లెల్లనిహూయా, లెల్లనిహోరాయి, తేనె, నేయి, కారికవస్త్రం, రథం, జెండా, ఆయుధ సామగ్రి, చతురంగ బలం, పట్టపుచేదుగు, లెల్లనివీచోపులు, లెల్లని గొడుగు, బంగారు కుండలు సూరు, కొమ్ములను పైకిలాపిన వృషభం, సంపూర్ణావారంగల పులితోలు, చందనం, మొవలైన పస్తువులను ఈ రాత్రి మాడపవాము నకు ప్రభువు ప్రాసాదంలో అగ్ని గృహంచువ్వకుచ్చాలి. రావనగర మంతా, తోరణాలతో, పలుకకలైన హారాలతో, ద్వారాంతరపురాలు అలంకరించాలి. ముత్యాల సున్నం రుద్రాలను వేయాలి. పన్నీరువర్తి, రంగవల్లులు దిద్దాలి. సుగంధ ద్రవ్యాలతో భూపం ఇంటింటా వేయాలి. పాలా, పెరుగు, పిండిపంటలతో తృప్తిగా భూసురులను పది గడియలు ముగిసేదోడల ఛోరాలు పూర్తి ఆయ్యేట్లు చూడాలి. భోజనానంతరం భూతి దక్షిణలు, మురో వాంఛకములు వారికి సమర్పిం

చారి. ప్రత్యేకంగా, నేయూ, షేలానూ, పెరుగూ వృక్షులకు దానం చేయించడి. రేపు సూర్యోదయం కాగానే స్వస్తివాచనం జరగాలి. అపరగ్రహితలైన ఆచార్యోత్తములను సూర్యుని పిలిపించి, వారు కూర్చుండుటకు పీటలు వేయించారి. దేవతాయతనముల (దేవాలయాలు) భూసురమంత్ర పతనంతో, దేవతార్చనలు జరగాలి. నర్తనర్తరీషనం సమస్త వాద్యవిశేషాలతో, సూత్రాలంతారచారణంచేసి మహిషాలుని ద్వితీయకక్ష్యయందు (రెండో ప్రాకారం) నిద్రింపజేసింది. తాము మనసార తోరినవాడు రాజకానున్నాడు కనుక హేతులందరూ దర్శనార్థం యథాంశం కారణమై వేచి వుండాలి" అని ఆజేపించి "ప్రభా! మీరు తోరిన ప్రకారం అన్ని సంగతులు మంత్రులకు చెప్పాను. ఆ విషయాన్ని గూర్చి ఆలోచించవలసిన పనిలేదు. ఇకపైనే మీ ఇష్టం."

రాజు రాముని సభకు పిలిపించుట

"గురువే! సకలసిద్ధులు. పాకలోనుండి గాభేయప్రభువునకు దేవతలకు సాధ్యంకాని విందునల్పిన మహాత్ముడవు. మీ వాక్యే సర్వ కార్యాలూ సమహర్చగలవు. నామభేదమీకాని మంత్రులంతా సుమంత్రులే. ఈవార్త సభా సమక్షంలో రాముని చెవినివేస్తే మంచిదని అనుకుంటున్నాను. మీ సెలవైతే పిలిపిస్తాను" అన్నాడు రాజు. మంచిదన్నాడు మహర్షి. "సుమంత్రా! నీవేగి బాబును రోక్కొనిరా!" అన్నాడు ప్రభువు. అవసరమైతే అరిగినాడు అమూల్యుడు. సుందరంగా అలంకరించిన రథంలో, సూర్యవంశ పద్మినీ సూర్యుడు సభాద్వారదేశం చేరాడు. అంతదాకా, సేనాపతిత్వం ఇవ్వటానికి కుమారుని రాకను ఎదురు చూస్తున్న ఇంద్రుడూ, దేవతల్లాగావున్న రాజు, పౌరజనం, రాముని రాకతో ఆనందాశ్రువులు వర్షించారు. సుమంత్రుని కైదండ దీక్షగా రథావతరణంచేసి రాముడు సభలోనికి వస్తుంటే, వినయంతో మంత్రులు అంజలిబంధంతో అనుసరించాడు. రాముడు రాజునిహాసనంపైపిండి పెట్టెక్కుతుంటే, మహాయోగి సమాధిలో వాయువును కుంభించి, గ్రంథి క్రయం భేదించుకుంటూ, క్రమంగా కుండలినిలోనుండి సహస్రారానికి ఎక్కిస్తుంటే, దీక్షాపం, ఆత్మభావంలో ఐక్యమవుతున్నప్పుడు, సేవార

జాతాగ్రంలో సహస్రాంశంగా మిగిలివున్న మహావర్మదర్పణంలో ప్రతి
ఫలించే చిదానందాన్ని, ఆ మహానదస్సు అభవించింది. “నాన్నగారూ!
రాముడు పాదాభిషేకం చేస్తున్నాడు” అన్నమాటలు, దృష్టిదోషం
తగులుతుందనిచాసి, తన విపరీతవ్యామోహానికి నవ్వుతారేమోయని కానీ
తలంచకచూస్తున్న ముసలిరాజు లేచనెత్తుటలోనే ఆలింగనం పూర్తిచేసి
ఆశీర్వాదించి, ఆననం చూపించాడు. వశిష్టాది పూజ్యులనూ, సభనూ
నమస్కారంచేసి చూపున్నాడు. దశరథుడు రామునితో ఇలా అన్నాడు.

రాజు తనతోరిక రామునితో చెప్పుట

“రామా! పౌరజన సమక్షములో నీకొకమాట చెప్పడంసివుంది.
అందులకే నిన్ను పిలిపించాను. ఆవిచ్చిన్నంగా ఇంతవరకూ సాగిన
ఇశ్వారుదయం నాతోనే ముగుస్తుందనుకున్నాను. భగవదనుగ్రహం
వల్ల, పెద్దల ఆశీస్సులవల్ల చతుర్విక్రల్లాగా నలుగురు పుత్రులుకలిగారు.
రాజశాస్త్ర సమ్మతంగా జ్యేష్ఠుడు రాజుగావలసి వుంటుంది. నీలో జ్యేష్ఠ
తయేగాక, సర్వసమర్థుడాలూ, ప్రజాభిమానం మూర్తీభవించినై. అందు
వల్ల ఈ ధర్మసంహాసనంపై శ్వేతద్రుతచ్ఛాయలో నీవు ప్రవేశిస్తుంటే,
నీ శీతలంపాంగా వీక్షణదండ్రితచ్ఛాయలో నేను విశ్రాంతి పొందువామను
కున్నాను. ఈ నాతోరిక ఈ మహాసభ ఏకగ్రీవంగా జలపరిచింది. ఈ
రోజు పునర్యనూ నక్షత్రం. రేపు పుష్యయోగమందు యువరాజుగా నిన్ను
అభిషేకిస్తాను. ఈ సమయంలో ఒకటి రెండు మాటలు నీకు చెపుతాను.
నీకు తెలియదనికాదు. ఒక కారణం సంప్రదాయం. రెండవ కారణం
నా వ్యామోహం.

నీవు ఆకారంచేతనే సర్వజనదర్శనీయుడవు. పలుకులచేతనే
సకలప్రాణి సంతోషప్రదాతవు. అస్త్రోదారణచేతనే అరిలోకభయంకరు
డవు. నీకు సాటి నీవే. ఈ మాటలు తండ్రిగా నేను బహిరంగంగా
అనరగినవికావు. కాని, ఇందాక జరిగిన సదాచర్యం అనంతరం ప్రజా
వాణికి ప్రతివ్యతిని ఇది. వినయం, విజితేంద్రియత్వం నిత్యసుఖీలతా,
కామాన్నీ, క్రోధాన్నీ పెంచే వ్యసనాలకు దూరంగావుండటం, ఆపురై నా,
ప్రజాభిప్రాయంలో దుష్టులైతే పరిత్యజించటముఖ్యం. తనకు అపకారం

కల్పించేటట్లు మండ్రుల మండ్రాంగంలో కనుపిస్తేగానీ, తనకు వ్యతిరేకంగా రహస్య దృగాలు పనిచేస్తున్నట్లు తెలిసినప్పుడు కానీ, జాగ్రూకతతో ప్రవర్తించాలి కానీ, అధికారం ఉన్నదని అణచివేతనూ, ప్రతికారానికి పాల్పడవద్దు. తాత్కాలికంగా విజయం పొందినా, అంతర్గతమైన అవమానాన్ని అనంతకొద్ది రూపాలతో అవరాణాన్ని అన్వేషణ చేస్తుంది. నినగ్ధంగా అందరూ మంచివాళ్ళే. సర్వసాధారణంగా సంఘజీవులు ఉదాసిమలే. కనుక వ్యతిరేకతకు హేతువు తనలోనే వుంటుంది. నీకట్టి వాఫలులేవు. అమరురక్షలైన సోదమలున్నావు. అమరులులైన ప్రజలున్నావు. చనదాన్యాగరాలు ఎప్పుడూ సమృద్ధంగా వుండాలి. ప్రకృతి తైషధ్యావల్ల సంభవించే కష్టనష్టాలను ప్రభువు పాలనం కారణం కాబట్టి, అరచురలేకుండా అడుక్కోవాలి. అందుకు ఆ తెందు కోళాలూ పుష్కలంగా ఉండాలి. అందుకని ప్రజలపై విహితమైనదాని కంటే అధికంగా వస్తు విచించరాదు.

ఇవి అంతరంగిక శత్రుత. మానవుల స్వభావాలు చిన్నచిన్నంగా వుంటవి కాబట్టి, వాహ్యశత్రుతకూడా అవసరం. అందుకు వతురంగ బలం, అస్త్రశస్త్రకాంతులు, నిండుగా, గంభీరంగా, పుష్కలంగా, పటిష్ఠంగా వుండాలి. అప్రమత్తులైన పర్యవేక్షకులు వుండాలి. సూక్ష్మచర్యమలూ, బుద్ధిశక్తులూ అయిన మండ్రులుఉండాలి. ఇన్నటికి అయోధ్యాపరుల పాలనలో అతిరిక్తత రాలేదు. ముందు రాణెనాడు. సర్వలక్షణ లక్షితమూ, సర్వసంపన్నమూ అయిన ఈ రత్న సింహాసనం లేపు నీకు అప్పగించ బడుతుంది. ఇకపోయినా నాయనా!" హఠాత్తులో పదకొండు గంటలు మ్రోగివై. మంగళశాస్త్రాధ్యానాలు మూర్ఛిగివై. సభసమాప్తమైంది. నియమిత కార్యాసక్తులై మండ్రులూ, సేనాపతులూ వెళ్ళారు. రాజు తొందరగా ఏకాంతమందిరానికి పోయాడు. వ్యభుకు పోతూ రాజులో "మీ గ్రహబలం లగ్నానికి పక్షంగావుంది. జాగ్రత్త" అని రహస్యంగా హెచ్చరించి పరీక్షించారు. తార్కికమూ, దౌర్బల్యమూ దోషా ఇలా ప్రసంగించుకున్నారు.

తార్కిక: "సిద్ధాంతిగామా! ఇంగ అవ్యధానంగా జరిగిన సభలో ప్రజాపరుల పుష్కలస్థంలో కొన్ని ఒడుదుడుకులు కనిపించాయి.

సిద్ధాం: లగ్నంలో రాజయోగకారకుడైన కుజుని వక్రవీక్షణం పడింది.
అది బలవత్తరంగావుంది. మహర్షులవారు ఎలా నిష్టయించారో?

తార్కి: ఇది వశిష్టులవారు పెట్టారని ఎవరు చెప్పారు?

సిద్ధాం: ఒకరు చెప్పేదేమిటి? ఇది అనూచానంగా వస్తున్నదేగా?

తార్కి: ఈనాటి ఈ సన్నివేశ సంఘటనలు, సంప్రదాయ విరుద్ధంగా లేవా? ప్రభువు దివరి మాటలో, “ఈరోజు పునర్వసునక్షత్రం, రేపు పుష్యయోగంలో ఆధిషేకం” అని అనలేదా? అటువంటిప్పుడు ఇది రాజుగారు పెట్టుకున్న ముహూర్తమే. మహర్షులవారు ఏం జరుగుతుందో తెలిసిన వారు కనుక రాజుజ్ఞుని పాలించాడు.

సిద్ధాం: ఇది ప్రత్యక్షంగా చూచినవాళ్ళం కాబట్టి సరిపెట్టుకుంటున్నాం. తెలియనివాళ్ళు మహర్షులవారిని ఆక్షేపిస్తారు. “బ్రహ్మమానస పుత్రులూ, మహర్షి శ్రేష్ఠులూ, ఇష్టాకులకు వంశగురువులూ అని ప్రగల్భాలు చెప్పుకునే ఆయనేనా ఈ ముహూర్తంపెట్టిన దంటారు; కాని, ప్రభువుల కక్కుర్తికార్యం అని అనుకొరు.

తార్కి: ఎవరేమనుకున్నా, రాజ తిరస్కారం చేయరానిపని. కనుక, నివారించలేదు. ఒకవేళ ఆయన సిద్ధపడితే ఆ పృథ్వుని ఆవేశంలో అచ్యుతారికి ఉద్వాసం తప్పేదీకాదు. అమాయకప్రజ ఆయన్ను దూయబడ్డేది. అయినా పోతూపోతూ ప్రభువు చెవిలో ఏదో అనే వెళ్ళాడు.

సిద్ధాం: నిజమేనండీ. నేనూ చూశాను. ఏదో మరచిపోయిన సంగతి గుర్తు చేయటానికి అనుకున్నాను.

తార్కి: సిద్ధాంతిగానూ! ఇదిరాచకార్యం. మనంపౌరులం. ఇందువల్ల దచ్చే ఫలితాలు మనవేమీకావు. ఈ సమయంలో గూఢచారులు ముఖ్యంగా పనిచేస్తుంటారు. మరదారిన మనంపోతే మంచిది.”

ప్రభువు ఏకాంత మందిరానికిపోతూ, సుమంత్రునితో మళ్ళీ రామచంద్రుణ్ణి తన చద్దకు తీసుకురమ్మనిచెప్పి వెళ్ళాడు. సుమంత్రుడు రామనివాసానికి పోయాడు.

పృథ్వి రాజు హృదయ సంఘర్షణ

తలవైపున్న వంతా లాగబడుతున్నది. వాతాయన రంధ్రాలకు (కిడికిలకు), ద్వారాలకుకట్టి, నీటిలో తడిపిన వట్టివేళ్ళ తడకంగుండాకితల వారం వస్తున్నది. తన హృదయం చల్లబడదేమి? శతసంఖ్యలో ఉల్కాపాతాలూ, సహస్రసంఖ్యలో భూకంపాలూ, అక్ష సంఖ్యలో ఆగ్ని పర్వతాలూ కలిగించని పుత్రాతం కలుగుతున్నది. తారణం ఏమైపుంటుంది? ధర్మాతిక్రమణం జరిగిందా? ఇందులో అపర్యమేమంటే! పెద్దవాడు రాజు అవటం రాజవర్మమేకదా. అందులో బహిరంగంగానే ప్రకటించి, ప్రజాభీష్టంపొందిన తర్వాత శంకరు తావెక్కడవుంది?

బుద్ధి: ఎక్కడవుందా? నీలోనేవుంది.

దశ: నాలోనా? నేనెందుకు శంకిస్తాను? నేను మనుషూర్వకంగా రామ పట్టాభిషేకం వాంఛించి, అందుకు యత్నం ముమ్మరంగా సాగిస్తున్నాగా.

బుద్ధి: ఇంత కర్కుటగా నీ తండ్రి నీ పట్టాభిషేకం చేయకంపెట్టావా?

దశ: లేదు. ఇందుకు ప్రబలకారణంవుంది. వాతావీర్యాన్ని గమనంపుటి దాగాలేదు. ఆసన్నమరదాన్ని సూచిస్తున్నది. అందుకే తొందర పడుతున్నాను.

బుద్ధి: మీ వంశ పురోహితుడూ, అంతరంగిక ఆమాత్యుడూ అయిన వశిష్టమహర్షి చేత ఎందుకు మహారాత్తం పెట్టించలేదు? ఆయన్ను కూడా ఆసమానించావుగా! ఆయనకు నీ భయం తెలియండిరావే.

దశ: పొరపాటే జరిగింది. నేను లగ్నం చేసిన చెప్పినప్పుడైనా చెప్పవచ్చుగా?

బుద్ధి: బుద్ధిమంతులు ఎందుకు చెబుతారూ? అది ఆరోచనామండిరమా? మహాసభ మధ్యంలో రావాజ్ఞను తిరస్కరిస్తారా? పోతూ నిన్ను హెచ్చరించి చురీ పోయాడుకదా?

దశ: ఆయన అన్నమాటలో అర్థం నాకు బోధపడలేదు.

బుద్ధి: నీ కర్మవాదు. మరొక సమయంలో అయితే బోధపడేదే. నీవు రాజమార్గం వదిలి, అన్యమార్గంలో గమ్యం చేరవలెదావు. ఎక్కడ నీ

ప్రయత్నానికి భంగం వాటిల్లుతుందో అనే భయం నిన్ను ధీజడుజ్జీ చేస్తున్నది. నీనలుగురు కొడుకుల్లో ఇద్దరుఇక్కడలేరు. ముఖ్యంగా నీ ముఘలు మోహంపుటిల్లాలు నై కేయిదేవి కొడుకు భరతుడై నా-

దశ: అవ్వా! ఇక ఆపు. ఆ మాట వినలేను. గుండెలో గునపంపోటులాగా తగులుతున్నది.

బుద్ధి: అదే సీలో ఉత్పాతం కలిగిస్తున్న అగ్నిహోత్రం. రాజా! నీవు బాహ్యంగా ఎంత ధర్మపరుడవో, ఎంత బలవంతుడవో, ఎంత గంభీరడవో, లోపం అంత సంపదితదాపుడవు, అంత దుర్బలుడవు అంత వెలితిగలవాడవు.

దశ: నిజమే. నేను కైకను పెండ్లాడేటప్పుడు రాజ్యం ఉండువదేశాను. అది బహుచాలంనాటి మాట. మాను గతించాడు. దావమరడికి సంతానం లేదు. భరతు డక్కడే వుంటాడు. వానితోపాడే శత్రుఘ్నుడూ. కైకకు ఇచ్చినమాటలో కొడుకుకోరితే ఇప్పానన్నాను. ఇక రాముని పట్టాభిషేకానికి దొడ్డిదారిని ప్రయాణం ఏముంటే?

బుద్ధి: అయితే ఈ కలవరం నీరు దేనికి? ఈ సంగతి ఇంతమాత్రమే అయినప్పుడు జనదుల్లీ, అందులో, నీ ప్రేమపాత్రుడైన రాముని దార్యకు తండ్రీని, నీ దావమరడి యుతాడిర్తును, భరత శత్రుఘ్నులను ఎందుకు ఆహ్వానించలేదు? నీవు పిలిపించినవాళ్ళు అంత కంటే ముఖ్యులారా? రాజా! నేను బుద్ధిని. నా కంటే బలం కలది మనస్సు. మనస్సుఇంద్రియాధీనంగావున్నంతవరకు నన్నులక్ష్యం చేయదు. తర్వాత విచారించి నన్నే ఉపాయం అడుగుతుంది. కాని, నేనేం చేయలేను. చివరిమాట చెప్పుకున్నాను. పైన నీ ఇష్టం.

నీ దంశం మహాపవిత్రమైంది. సత్యవాక్య పరిపాలనం సర్వదా ఆవరించింది. ఇంతవరకు నీవూ ఆ విధంగానే ప్రవర్తించావు. అయితే ఈ విషయంలో నీవే అనుమానాన్ని కల్పించుకున్నావు. భరతుడుదగ్గర వుంటే రాజ్యం అడుగుతాడనేదే ఆ అనుమానం.

అతనికి నీ విచ్చినవరంమాట తెలియదు. ఇక తెలిసినవాళ్ళు నీవు కాక ముగ్గురు. ముగ్గురిలో వియ్యంకుడు గతించాడు. నీ వన్నట్లు దావమరిడికి బిడ్డలు లేరు కనుక, తెలిసినా ఆ సంగతి అతనికి చెప్పదు. తనరాజ్యం ఇచ్చి తనవద్దనే వుంచుకుంటాడు. మిగిలింది నీ మూడోధార్య కైక. ఆమె రామునిలో జీవిస్తున్నది. ఆమె ఆ సంగతి మరచిపోయింది. ఆమెకూడా కొడుకుకు ఎన్నడూ చెప్పలేదు. ఇది వాస్తవం. మిగతాదంతా నీ అనుమాన కల్పితం. అందుకే మీ కులగురువు నీ గ్రహజలం లగ్నాన్ని ప్రకంగా చూస్తున్నదని గుర్తుకూడా చేశాడు. పర్యవసానం నీమీద, నీ సమయపాలనంమీదా వుంది.

దశ: బుద్ధి! నీవు చెప్పింది సత్యం. ఇప్పుడిక చేయగలిగిందికేదు. మంచిలో మాట ఇచ్చాను. అపితే ప్రజాభిప్రాయం మారుతుంది. అల్లకల్లోలా జరుగుతుంది. పర్యవసానం వ్యతిరేకమైతే పశ్చాత్తాపంతో మరణిస్తాను. అది ఎలాగూ తప్పదు. ఈ వేడుక కన్నారా చూడ నైనా చూస్తాను" అంటూ బుద్ధితో ఘర్షించి ఒక నిశ్చయానికి వృద్ధరాజు వచ్చాడు.

మంత్రిచే వార్త నెరింగిన రాముడు ముందు సంతోషించి, చూటా చూటి తండ్రి దర్శనార్థం వెళ్లాడు. నమస్కరించి నిలిచాడు. కంపిత కరాలతో గాఢాలింగనం చేసుకొని, ప్రకృత కూర్చుండబెట్టి చెప్ప సాగాడు.

మహిపతి రామునితో మంతనము సలుపుట

"నాయనా! రామా! ఇప్పుడు నేను చెప్పేది చర్చితవర్తణమే. కానీ, చెబుతున్నాను. నన్ను గురించి చెప్పవలసిందేమీలేదు. నా పతి పాలనకూ, నా గుండ్రంకూ, వర్తనకూ, ప్రజలూ, బుధులూ, నీ తల్లులు ప్రతీకలు. నేను ముసలివాడనయ్యాను. అంతలో కొన్ని రోజులుగా దుర్నిమిత్రాలు తోస్తున్నై. కన్నుమూస్తే దుస్సృష్టాలు కనిపిస్తున్నై. జాతకాన్ని పరిశీలించిన జ్యోతిష్కుడు. రాహుభూ, కుజుభూ, రవి జన్మ తారలో ప్రవేశించాడు. మారకంగానీ, అంతకు చుట్టమైన అనర్థంకానీ,

లేక రెండుగానీ చాలా దగ్గరలో సంభవిస్తాయని చెప్పాడు. ఆ భయంతో ఏ షడాన ఏమి ఉపద్రవం వస్తుందో అని అవ్యవధిగా ఈ కార్యం తల పెట్టాడు. నా సంకల్పంలో తర్వానికి తావులేదు. నాలక్ష్యం ఒక్కటే. అది నిన్ను రాజుగా చేయటం. నా మాటవిని, అందుకు నీవు అంగీకరించు. సోదరులుగానీ, మామగాడుగానీ లేకుండా, ఈ అకాండ తాండవం ఏమిటని ఆశ్చర్యపడకు. వారు చూరదేశస్థులు. కబురుపోయి వారు వచ్చినప్పటికి కాలం చాలా గడిచిపోయింది. అంతవరకు నా శరీరం నిలుస్తుందని నాకే సమ్మతించేదు. నీ తమ్ములు నీ వరెనే మోగొట్టు. మొదట కొంత దాద పడినా, తర్వాత కృతజ్ఞులు (అయిన దానిని హర్షించువారు) అవుతారు. అన్నీ నేను ఆలోచించే ఏర్పాట్లు చేశాను.

ఈ రాత్రికి కొంచెం నీవూ పుసవసించాలి. దర్బలపై శయనించాలి. మండికంబుట్టా అప్రపంచులైన వీరులు పహరా యివ్వాలి. మనం మూడువుం. మన జ్ఞాగ్రతలో మనం వుండాలి. తర్వాత దైవా స్మరణం. అందుకే పెద్దలు “ఇష్టాగంతు మనుష్యాణాం, సప్తమం తై చచింతయే” అన్నారు. లేపు మధ్యాహ్నానికి నీవు రాజువు అవుతావు. అది మన చుక మూంపుడుపుడు మార్తాండుకు మధ్యంబిని గరుడై చూచి ఆనందిస్తాడు. పోయినా నాయనా! పొద్దుపోయింది” అని సాగసంపాడు. మేక దిగిన రాముణ్ణి పుత్రులు గ్రుచ్చి గుచ్చి ఆడిగారు. రాముని మాట నోరు దాటిందోలేదో స్నేహితులంతా పరుగులులేసి కొసంబు చెవిలో కమ్మని వార్తామృతం పోశారు. ఆమె వారిని చిరాయువులుగా డీవింది బహుశంగా సత్కారంచేసింది.

రామచంద్రుడు. మిగిలిన మిత్రులతో ముచ్చటిస్తూ తల్లి మంది రానికి వెళ్ళాడు. ఆమె చాతవస్త్రవారిజియై, వీర్వనిమీరత నేత్రావందయై, నిశ్చలయై, మోస ముద్రాంతయై, మనస్సు త్రిరంగేపని చివ్వపాదార విందములలో లగ్నంచేసి, పుత్రునను సర్వశోభనములు సమహుర్చుమని ప్రార్థిస్తూ, రెండు చేతులుమోడ్చి వ్యాసంలో మునిగియున్న తల్లిని చూశాడు. అయినకు ఇన్మాంతర సంస్కార బలంచేత ఆతిథి జ్ఞాపకం వచ్చింది. “అహ! మాతృహృదయం ఇంత మకరంద సదృశమా?

మాతృమూర్తిలో ఇంత అలాకిక, అవ్యక్తసౌందర్యం నిండివుందా? మిశ్రమగుణాత్మకమై వచ్చిన ఈ మానవ శరీరంలో ఇంతలేజ స్వం పదవుంటుందా?" అని సానందాడు సయనుడయ్యాడు. భార్యా, పినతల్లి, బ్రాతా అక్కడ వుండటంచూచి ఆశ్చర్య పడ్డాడు. లోనికిడుగు పెట్టాడు. సీత సిగ్గుతో చిన్నత వెనుక చేరింది. లక్ష్మణుడు చరదాభివందనం సలిపాడు. సుమిత్ర దగ్గరకు తీసుకుంది. కైకేయి తనకై పంపిన ఆభరణాలు చూపించమని చిన్నతయ్యను సీత కనుసైగ చేసింది. కాసల్య పూజముగించి అందరికీ దేవతాప్రసాదం పెట్టింది. తనవిడ్డ తండ్రికే కాక కైకేయికిసైరం ఆదరాభిమాన చాతుర్యమందుకు ఎంతో తృప్తిగా నిట్టూర్చింది. అభివాదంచేసిన విడ్డను లాలనతో ఆలింగనం చేసుకుని, తునిమురుతూ,

"త్రైరస్తు! శుభమస్తు! చింతితరామ్యార్థసిద్ధిరస్తు! కనకవృద్ధిరస్తు!
పుత్రాభివృద్ధి, సన్మిత్రాభివృద్ధి, సన్పూత్రాభివృద్ధి, కళత్రవృద్ధి,
ఆయురారోగ్య, మత్తైశ్వర్యమును, దానధర్మాభిరతియు,

సంతతశుభంబు'

జయము, విద్యాకలాసారజ్ఞతయు, బరమంత్రాంగదళన

మర్మజ్ఞతయును,

ఆర్తజనరక్షణంబు, సత్యవ్రతంబు,
వైరిమదగజగర్వ నిర్మాపణంబు,
సాధుపోషణ, దుష్టశోషణ యశంబు
జరుగుగావుత!! త్రుంగశాయకరుడ.

అని డీవించింది. రంగేళుని పాదస్పర్శచే పవిత్రమై శక్తి మంతమై, ఐహికాముష్మికప్రసాదన సమర్థంచైన పద్మచులసీదళాలను, అక్షతలతో శరమంచుంచింది. "రామయా! విన్నాం. నీ మిత్రులు చెప్పు. ధూదేవి శివం వదలి వసంతకాలంలో ప్రవేశించింది. రాజు వైన తర్వాత, కొన్ని ప్రత్యేక ధర్మాలు ఆనుసరించాలి. వద్దనటానికి వీలులేని కొన్ని ఘోగాలు తప్పవు. సమయాసమయాలు మిక్కిలిగా పాటించబడతై. భార్యవర్తనాని, తల్లికొడుకులేగానీ, అగ్రజసోదరులే కానీ, వారిమధ్య ప్రవర్తనం చాలా పరిమితం. ముందు తెలుపక, అంగీ

కారంతేక పరిస్థరం కలియరాదు. అజ్ఞానులనూ, అహంకారులనూ, అధికార వ్యామోహాలనూ, మూఢులనూ, దుస్సాక్షిత్వాలనూ రాజ్యాధికార ప్రాప్తి ఎటువంటిదో తెలుసా? తలపై భరించేసి నవరత్నాలు తాపిన బంగారు కిరీటం. ముత్యాలు పొడిగిన తెల్లని పట్టుగుడ్డతో తయారు చేయబడిన గొడుగునుడలో వుండేది. ఆననం, ఇసుప్రక్కల హేమంతో నిర్మించిన సింహాసనంపై రత్న కంఠం, పంపుల రక్కలలోనున్న మృదువైన పదార్థంతో చేసిన అనుమందింకూ, కలది. ఆహార విహార వ్యవహార పానీయాలు సామాన్యసృహస్థ జన దుర్లభం. ఇక ఇష్టానుకూల వి ఇట్లుగా భాసింపవు. కంఠరాజ్యమైన గిజగానిగూడు కిరీటం. పరమ పరిశుద్ధ పవిత్ర జీవిత ప్రరీక శ్వేతచ్ఛత్రం. ఆహార విహారాలన్నీ, ఆయుర్వృద్ధికి, ఆరోగ్యానికి, నియమపాలననూ, క్రమశిక్షణనూ సాధనాయి. సింహాసనం తృణవృన్మహాపం. (గర్భికప్పినభావి). రామా! నాక్షీరం త్రావిన నీకు చెప్పమనెన పనిలేదు. నీరో ఈ మఱం నూత్న గౌరవ స్థానాన్ని సంపాదిస్తుంది. అందుకు అన్నివిధాలాతోడు మా సుమిత్రమ్మ బిడ్డ. నీకు శుభమగుగాక." కంఠం రుద్దమైంది. వేడికన్నీటి బిందువులు తల రడిపిల్లై. ఆ వృద్ధురాలి చేతులు తెలియకుండగనే రాముణ్ణి గుండెకు హత్తుకున్నై. ఆ మూర్తిలో మమకారంతో పురుణ్ణి చూసిందో, భక్తితో పరమేశ్వరుణ్ణి చూసిందోకాని, కన్నులుమాత్రం తెరువలేదు. రాముడు మార్క పరిష్కారంలో ఎనలేని అనుభూతి పొందాడు. మెల్లగా తల్లి కనులు తుడుస్తూ, "అమ్మా! నాన్నగారు నాకు రాజ్యం దత్తంచేసి విశ్రాంతి లీసుకుంటారట. ఈ రాత్రికి సన్నా, నీ కోడల్ని నిత్రుపవాసం చేయమన్నాడు. దర్బరమైన పరుండమన్నాడు. అందులకు తగిన ఏర్పాట్లు చేయించమ్మా. పిన్నిగారూ! నా తమ్ములను సంతోషపెట్టే సమయం అసన్నమైంది. మా ఇద్దరికీ బాహ్యభేదమేకాని అంతర్భేదంలేదు. తల్లులకు కోడళ్ళుగానీ, కొడుకులుగానీ అనురాగ పాత్రలుగా మెలగుతారు. మేము ఆవాసాని కరుగుతాం. సెంవిప్పించండమ్మా" అంటు సుహృత్తులతో కలసి వెళ్లారు. సీత చెయ్యి మేనాలో పెగ్గింది.

కాముని ఏకాంతం

దశరథుడు తొందరగా వశిష్ఠులకడకేగి, యువవంశమును ఉపవాస దీక్ష ఒసంగి రావలసినదిగా కోరాడు. ఆయన యథార్థార్థమై రాజు మందిరానికి వెళ్లాడు. రాముడు భయభర్తులతో ఎదురుగాపోయి లోనికి ఆహ్వానించాడు. ఆ తపస్వి దంపతిని వేదవిహిత కర్మానుసారంగా పుషపాసదీక్ష విధించి, "రామచంద్రా! లేవు నీవు యువరాజువు అవుతావు. ఒప్పుకు మేం చెప్పదగిన స్థితిలో వుండం. ఒప్పుడే రెండేరెండు మాటలు చెప్తాను. సత్యవాక్యపాటనం, ఛర్మాచరణం జీవితవరమార్పంగా కీర్తికాముడవు కమ్ము. యశస్సులైన వశవృద్ధుల మరపిండు. శుభం భూయాత్" అని దీచింది లేరుపై ఆశ్రమానికి పోయాడు

దీక్షానంతరం దర్బరపై కూర్చున్నాడు. దూరంగా సీతకూర్చుండి రంగేశుని ధ్యానశ్లోకాలు చదువుతున్నది. ఆ మధురకంఠంలో భక్తి విశ్వాసాలు అర్థానికి అలంకారం చేస్తున్నది. రాముడు వింటూ కన్నులు అరమోత్తాడు. క్రమంగా సమాధిగతుడవుతున్నాడు. క్షీరసముద్రం. శేవతల్పం. త్రివేది భూదేవీ చరణ సంవాహనం. నాభిస్థానంలోని పద్మనాభాగ్రభాగంలో వికసిత పద్మంలో చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, ముప్పై మూడుకోట్ల దేవతలూ, భూభార హరణార్థం అవతరించటానికి ఆ మూర్తిని అర్పించటం కనుపించింది. దృశ్యం మారింది. జలద గంభీర ద్వానంతో "రావణ సంహారార్థం నేను మానవరూపంతో అవతరిస్తాను. మీరు వానరులుగా జన్మించండి" అంటూ అదృశ్యం కావటం కనుపించింది. యవనిక అవసరణం జరిగింది. పరమేష్ఠిలో పాకశాసనుడు "ఇది జరిగితే అవతారప్రయోజనం వుండదు. భంగం జరిగిపోయింది. అందుకు పుపాయం సెలవివ్వండి. రాక్షసుల ఆగడం మిరిమీరుతున్నది. యజ్ఞ ధ్వంసం, సామరూప, విపరీతంగా సాగుతున్నది. హవిస్యాగాలు లేక దేవతలు అల్లాడుతున్నారు" అనగానే, ధాత, తలపంకించి, "దీనికి నీవు చేయాల్సినది నిరకటించి. రెండు విపరీత శక్తులను కల్పించి ఆ జర్జరిలో ఆపేంప చేయాలి. నీ కోరిక సిద్ధించుతుంది" అని సమాధానించాడు.

"ఇది నిజమా? స్వప్నమా? నేను నిద్రించలేదుగదా? ఈ దర్శనానికి, ఈ అమృతావస్థకు సందేహముకా అర్థమేమిటి? ఇది దేవతాదాక్షిణం కనుక జరిగివున్నది. నేను ఆచారమూర్తినా? అయితే నాకు జరుగనున్న వట్టాభిషేకం భంగం కావలసిందేనా? దీనికి కారకులు దేవతల? నేను సామాన్యరాజు కుమారుడనుగదా? త్రికరచాలిలో భావింపబడని సంఘటన నాకెందుకు కనిపించాలి? సర్వాధికారి తండ్రి. ప్రజాముద్ర వుంది. భంగించే వారెవరూ? నా అభిషేక భంగానికి, రాక్షససంహారానికి సంబంధమేమిటి? ఈ విద్విత్తీకి విపరీత శక్తులు తెలుసు పూనుకుంటున్నవా? సమస్తయుం సాధించలేక పోతున్నాను. ఎంత శక్తి సంపన్నులమైనా మానవులంగదా." ఇంతలో, చతుర్థయామ సూచకంగా రాజప్రాంగణంలోని కంచుగంట కొట్టబడింది. రామునకు సమాధి భంగమైంది. తాను చూచినదే తలచినదే స్వర్గరహస్యమని తుడిచిపెట్టబడింది. యథా రాముడై నాడు.

రాజవీధులలో దొంగల సమ్యక్రం

రాముణ్ణి దీక్షితునిగాజేసి సర్కారుకు చెప్పిన మహర్షి రథం ముందుకు సాగడమే కష్టంగా వుంది. ఎక్కడచూచినా నూతనాలవార శోధితులైన యువతీ యువకులు ఇసుకవేస్తే రాలకుండా గుంపులు గుంపులుగా మారుతున్నారు. కొందరు గృహభిరాగ్ర భాగాలమీద ధ్వజాలు కట్టుతున్నారు. కొందరు సింహచర్మ ముంగిళ్ళ ముందు ముత్యాల ముగ్గులు చిత్రవిచిత్రంగా తీసుకువస్తున్నారు. కొందరు తోరణాలు కొందరు అరటి స్తంభాలు, కొందరు పండిళ్ళ రకరకాలుగా అడుగుతున్నారు. దేవాలయములు, చైత్యములు, శృంగారములు, అట్టాలకములు, అంగడులు, వినోదస్థలాలు, విహార ప్రదేశాలు, సభాస్థలాలు, రచ్చపట్టులు, పృథ్విగ్రంబులు, కృతకగిరి శిఖరాలు, పూలదండల తోరణాలతో, రంగు రంగుల దీపావళితో ఆలంకరిస్తున్నారు కొందరు. పదాలు కొత్త దుస్తులు ధరించి, ఆయుధపాదులై, అభిషేకి అశ్లాగుసారం పూసా భేదాలతో, వాద్యానుకూలంగా, రాచనగరు మొదటి ప్రాకారానికి పోతున్నారు. ఇంటింటి దేవి దేవతా పూజార్చనలు జరుగుతున్నాయి. ఎట్లో

దారిచేసుకొని పృథ్వరాజుమందిరానికి వెళ్ళి కొడుకుకూ, కోడలికీ, చీడ ఇచ్చి, వుపవాసవిధి తీర్చి వచ్చానని చెప్పి మహర్షి సెలవుతీసుకున్నాడు. పరివేషించి వచ్చిన పాదులకు సెలవొసంగి కంఠీరపం గుహలానికి బోయి నట్లు శయన మందిరంలోనికి చేరుకున్నాడు రాజు.

రాముడు నారాయణార్చన సేయుట

నాల్గవ యామంలో పురోధనుడు సీతారాములను సమంత్రంగా స్నానాది విధుల నిర్వర్తింపజేసి శ్రీరంగేశ్వరుని మందిరానికి లోడ్కొని చని, వేదోక్తంగా, కలశస్థాపనా, ప్రాణప్రతిష్ఠా, ఆవాహనా, సహస్ర నామార్చనా, తులసీ, పద్మ, కుండ, మందార, జాతిపుష్పాలతో ఆహ్లాదకర పూజా ముగించి, నారికేళ, కదళి, ముద్గ, పిష్ట, గుహోదకాలతో నైవేద్యం పెట్టింది, మంత్రపుష్పం పఠించి, ఆత్మప్రవక్షిణ సమస్కారాలను చేయించి, రక్తూర్ సీరాజనం సమర్పించి, పుసకపూజా, ఉద్వాననాదుల పూర్తిచేయించి, అక్షరలనూ, పుష్పాలను కైకొని, "దేవతానుగ్రహ ప్రాప్తిరస్తు! శుభం భవతు, ఓర్వాయుష్మాన్భవ, శీఘ్రమేవ రాజ్యాభిషార సిద్ధిరస్తు" అంటూ దీవించి నారాయణార్చనం పూర్తిగావించి, ప్రాసాద ప్రవేశద్వార సమీపానికి తీసుకొనిరాగా, అంతకుపూర్వమే వశిష్ఠులచే పంపబడిన సూక్తుల బ్రాహ్మణులు పీటలపై ఆసీనులై, దంపతులను ఉన్నతపీఠంపై కూర్చుండజేసి, సెలయేటి ద్వానంలాగా, కోకిల మధుర కూజితంలాగా స్వస్తివాచన మంత్రాలు చదువుతుంటే, దేవాలయాలల్లో ఘంటానాదాలు మ్రోగుతుంటే, డోబ్బ, సన్నాయి, బాజాలు, జాతాలు, నగారాలు మ్రోగుతుంటే అయోధ్యానగరం పర్వతిను నాటి పాఠోది రీతిగా ఘూర్జిల్లిపోయింది.

పౌరభాషణం

ఏనాడు జరిగిందో, ఎన్ని పురుషాంతరాలు గడిచాయో, రెక్కలేదుగదా. ఆరవైవేల సంవత్సరాలంటే మాటలా? మన పూర్వులకు రేని ఈ మహాదృష్టం మనకిప్పుడు లభించింది. ప్రభువుల అశ్వమేధయాగం మొదలు ఇంతవరకూ కనీ ఏనని ఆనందాన్ని ఎవరిగకుండా అనుభ

విన్నున్నాం. తెల్లవారే షబ్బుపడిన చూర్రాఁడునివలె ప్రకాశించే సీతా రాముడు, ప్రజాహృదయ పాభోనిధి సోముడు, ఆర్తరక్షణుడు, దుష్ట శిక్షణుడు, ప్రసన్న సుందరుడు, దరహాసవచన మందిరుడు, సద్గుణ గంభీరుడు, భుజబలనిర్జిత వై రివారుడు రాజపుత్రాడు. కన్నులకు పండుగ. వీసులకు విందు. హృదయానికి సుప్రసన్నుత. చిహ్నము రుచి. కర చరణాదులకు స్థావరకృప. ఆహా! ఎంత పుణ్యం చేశామో ఈ మహా యోగం దర్శించటానికి? ఎంత దానం చేశామో ఈ శుభవేళలో జీవించటానికి? కాదా మరి? అప్పటి ప్రభువుల విషయం అనుకుంటుంటే విన్నాం కాని, కల్గరా చూచే ప్రాప్తి ఇప్పుడు కదా కల్గింది. ఆ రామయ్య ప్రక్క జానకమ్మ ముఠుర మంజుల కటాక్షాలు వెదజల్లుతూ ఉంటే తల్లుల మాట తలంపునకే రాదు. సౌందర్యం కలవారు ఉన్నారాని, మన సీతమ్మ లాగా బయటా, లోపలా సౌందర్యం గలవారు మాత్రం లేరు. ఇక లక్ష్మయ్య ఉండనే ఉన్నాడు. కోటిసూర్యుల వెలుగు కొల్లగొట్టాడు. ఆ కోపం ఆయనకు ఎంత అందమో చెప్పలేం. పడగవిప్పిన హామీ చూడ దానికి ఎంత ముద్దుగా ఉంటుందో, ఆ కోపంకూడా ఆయనకు అంత ముద్దుగా ఉంటుంది. అయితే ఏం? అస్మృతమూర్తి. చేతికి ఎముక లేదు. అన్నకు మించిన తమ్ముడు. పరిమిత పరిభుల్లో ఉన్నప్పడే ఇంత దయా, దాక్షిణ్య భర్త దానాలతో ప్రజల మెప్పు పొందిన వీరు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యాధికారం పొందితర్వాత భరాపాలనం చూడు పూలూ, ఆరు కాయలు కాగా, ప్రజాక్షేమం పొంగి పొట్టరుంది. భాగ్యమంటే మనదే భాగ్యం. సూర్యోదయం ఎప్పుడవుతుందో, మా రామయ్య తండ్రినీ, సీతమ్మతల్లిని సంతోషనంపించే ఎప్పుడు చూస్తామో అని అనుకుంటూ ప్రజావాహిని ప్రభువుల ప్రాసాదంవైపు ప్రవహింప సాగింది. సగరు లోపం మంగళ తార్యారావాలు మనోహరంగా నిసదించుతున్నై.

చిత్రి, విచ్చిత్తుల ప్రవేశం

ఇంద్రుని సంకల్పంతో జనించిన చిత్రి, విచ్చిత్రి రామరూప భారిమై అయోధ్యానగరం ప్రవేశించారు. ఆ పట్టణ శోభను పరచ

శిందారు ఆ పొరజన సందోహంలో పరవళ్ళు త్రొక్కుతూ ప్రప
హిస్తున్న ఉత్సాహానంద ప్రవాహాన్ని చూచి మురిసిపోయాడు. వారిలో
వారు ఇలా మాట్లాడుకున్నారు.

చిత్తి : విచ్చిత్తి! మనం దేవతలం కావటంచేత సగరంలో ప్రవేశించాం.
కాని, ఈ పని ఇతరులకు సాధ్యంకాదు.

విచ్చిత్తి : అవును చిత్తి! అసలే అయోధ్య. ఆపై వశిష్ట పర్యవేక్షణలో,
భూసురులచే అధర్వమంత్రాలతో, భూరజలీ, ఆష్టదిగ్బంధనం
చేయబడింది దుష్టభావులూ, వ్యతిరేక శత్రులూ ఇందు ప్రవేశించ
కుండా మంత్ర రక్షితమైంది. ఈ మంత్రాగర శత్రులన్నీ మనవే
కనుక నిరాహుటంగా వచ్చాయి.

చిత్తి : అవునవును. ఇక మనపని మనం నెరవేర్చుదాం. అదిగో గూనిచి.
ముసలి కొండముచ్చులాగా, కర్రపూరతో బుల్లగా మీదమెట్లెక్కి
పైకి వస్తున్నది. దాన్ని నేను ఆవేశిస్తాను. నీవు సరాసరి కైకేయి
మందిరానికి పోయి, రాముని రాకకు ఆరురతరో ప్రతీక్షిస్తున్న
కైకను ఆవేశించు. ఆమె మహాశక్తి సంపన్నురాలు. రాముని
దర్శన స్వర్గన సల్లాహాలతో పవిత్రురాలయింది సుమా. ఈ
గూని పీఠుగురు నేను మార్చడం ఇంకా వట్టిది. నీవు మాత్రం
ఆమెలో మరోనిగహం ఎప్పుడు సవలుతుందో అప్పుడు ఆవే
శించు. నీ ప్రవేశం జరిగితే పట్టాభిషేకం విచ్చిత్తి అప్పుడే
జరుగుతుంది. పోదాంబడ. నేనా రుమాషిని కొంతసేపు రింకించి
తర్వాత నా పని ముగిస్తాను. నీవు మాత్రం వాగ్రత్త. ఆమె మరో
మర్బలత గుర్తించి ప్రవేశించు.

(ఎవరి దారిని వారు వెళ్ళిపోయారు)

మేకపైనుండి మంత్ర అయోధ్యాలంకారం చూచుట

“అద్వా! ఏమిటి రణగోణ ధ్వని? ఏం కొంపలు ముంచుకు
పోతున్నై? ఏళ్ళకు పనీపాటా ఏమీ లేనట్లున్నది. ఏం పోయేరాలం
వచ్చిందో. ఆ అవ్వాయి చువ్వలేమిటి? ఆ తీహలేమిటి? ఆ తోరచాలేమిటి?
ఆ పాటలూ, ఆ రైతెక్కలేమిటి? గుంపులు గుంపులుగా జనం మూగు

తున్నది. ఎక్కడికి పోతుందో. ఎవరికి నడమంతరం సిరి ఎత్తుకున్నదో. ఈ ముసలిముందరు చెప్పేదెవరు? ఆసలు నే నెవరిక్కావాలి? ఎక్కడ పుట్టానో, ఎవరికి పుట్టానో, ఎలా కాశీనగరం చేరానో నాకే తెలియదు. తెలివి వచ్చేవేళకు రాజుగారింట్లో దాసిగా పున్నాను. తోకంతో పాటి దాన్నయితేగా? అందమా? చందమా? అచ్చటా? ముచ్చటా? మరుగుజ్జు దాన్ని. పైగా అష్టమంకర్ల ముండను. ఆ కైకమ్మకు అరణపు దాసిగా పంట చాళ్ళ పీడ పడబ్బుకున్నారు. ఏమాట కామాట అనుకోవాలి. చిన్నప్పటి నుంచి ఎత్తుకుని గుండెలమీద పెంచాననే విశ్వాసం కైకమ్మకు వుంది. ఎవరి మాటైనా తోసేస్తుందేమో కాని, నా మాట మాత్రం కాదనదు. నేనేమన్నా పాపం నొచ్చుకోదు. నా నోరేమో చెడ్డది. కోపం ఎక్కువ. అసూయ జాస్తే. మా కైకమ్మ తప్ప ఎవరు పచ్చగా పున్నా నా కన్ను కుడుతుంది. ఇంత దొర్చాగ్యురాలిని ఎందుకు సృష్టించాడో బుద్ధితోని బ్రహ్మదేవుడు. ఇలాంటి విపరీత జీవుల్ని సృష్టిస్తాడు కాబట్టే ఆ కుంభయ్యం పూజాపునస్కారాలు లేకుండాపోయిస్తే. కుహపిత్తైనా, నోటివట్టందానైనా, ఎంతో ఆపేశతో, జాలితో చాటుగా ఎన్ని తిను బంధారాలు పెడుతుందో, ఎన్ని రకాల చీరరిస్తుందో, ఆ తల్లి కడుపు చల్లంగా వుండా.

ఇంతకూ గోల క్కారణమేమిటో ఎట్లాతెలిసేవి? ఎవరాపోయేవి? పెద్దమ్మ దాసిదా? ఎంత గర్భం? ఏం పొగరు? ఏం విరగబాటు? ఇదంతా పట్టపురాజి దగ్గర కొలువుతో వచ్చింది. నా కండ్ల ముందర పరికిపే కట్టిన దానికి ఎంత నాచాసు వచ్చిందో. ఓసేవ్ బ్రదీ! బ్రదీ! ఒకమాటు ఇలా రావే.

భద్ర: ఏమా నోటి దురుసూ? సరిగా పించలేదా? నీ యెవేతి నీశ్వం తాగటం లేదులే. మర్యాద ఇచ్చి మర్యాద పుచ్చుకోమన్నారు. మంభర: బోరా! ఎంతదానివయ్యావే. పెద్దముందను ఎట్లా పిలిస్తే ఏం? నీ గొప్పతనం హరిపోయిందా?

భద్ర: నాకు తొందర వస్తుంది. ఎందుకో చెప్పరాదూ! మంభర: మా రాజి అందేనే మీరు పడదు. ఆవిడ ఏం చేసిందో. ఆ పెద్దమ్మ అన్నిట్లోనూ పెద్దమ్మగా.

భద్ర : అద్దే వాగక అచేందో చెప్ప. లే: పోలే నే పోతున్నా.

మంథర: పోతుందా పంటావేమిటి? ఈ అర్థరాత్రి ఆ అతపులేమిటి?

ఆ కాకిగోలంతా ఎందుకు జరుగుతోందో కాస్త చెప్పతావేమోయని రమ్మన్నాను. నీ బంగారం దొచుకోవటానిక్కాదులే.

భద్ర : గుడ్లగూబకు సూర్యుడి వెలుగు పనికిరానట్లు నీకు ఇతరల మీలు గిట్టదు. చల్లో మెదడుంచే తెలిసేదే. ఎది రేచుగా నీకు?

మంథర: పోనీరేవే. అందరి తెలివి నీకుందిగా. ఇక చెప్పు.

భద్ర : చెపితే ఏడుస్తావు.

మంథర: నేనెందుకేడుస్తానో. ఏడిపించటమే నావంతు.

భద్ర : ఎవరేడుస్తాలో చూస్తాంగా. రేపు మధ్యాహ్నం పట్టాభిషేకం.

మంథర: ఎవరికి? భరతుడు లేడుగా.

భద్ర : ఆయనకు కాదు. శ్రీరాములవారికి. అంటూ సాగిపోయింది.

ఏదో నీడ మంథరలో కలిసిపోయింది. "ఎవరికి పట్టాభిషేకం?

భరతుడికి కాకుండా వెర్రి రామయ్యకు జరుగుతుందా? అందుకు నేను

ఏడుస్తానా? ఎంత మృతన్నదీ? ఇది నిజంగా జరిగితేగా నేనేళ్ళేది?

ఇక చూచు నా రథాధా. ఈ నగరమంతా శృణానంగా మారుస్తాను.

ఒప్పు తెలియని ఆవేశంతో చిండులు రొక్కే ఈ ఓబయ్యల కండ్ల

నీళ్ళల్లో స్నానంచేస్తా. కడుపు శోకం ఎరగని కౌసల్యమ్మకు కడుపులో

మంట పెడతా. ముసలి రాజు మూరెడు గడ్డం జారెడుగా సాగదీస్తా.

కడుపు చూపుతు సవతుర్ని కైకమ్మ పాదాలపై పడేట్లుచేస్తా. మంథరా!

నిన్ను చిన్న చూపు చూస్తున్న ఈదాసీమండల్ను ముక్కుతాప్ప బోసి

వీపుల్లో ఈడ్చిస్తా. నా కంఠంలో పూపిడుదగా ఈ పట్టాభిషేకం ఎట్లా

చేస్తాలో నేను చూస్తా"నంటూ వినవిన మెట్లు దిగి కైకేయి వద్దకు

కర్రసాయంతో పోయింది. కైకేయి రాముడింకా రారేదేమా అని ఎదురు

చూస్తూ గుమ్మంలో నిల్చింది. ఏదో కౌంప మునిగినట్లు గుండెలు బాదు

తుంటూ,

రాముని పట్టాభిషేకం సంగతి మంథర చెప్పి ఏడ్చుట

ఆదరాదారాగా కైక వద్దకు పోయింది. దాని రాక, వాలకం చూచి

తై కేయి: ఏమే మంతరా! పడలావే. నివానంగా రా. అంత తొందర ఏముందీ?

మంత: నీకు లేదు తొందర. నాకే వుంది. కడుపు మండిపోతున్నది.

తై క: ఎందుకే అంత చుట్టా? ఈ సగరంలో నిన్ననే వాళ్ళెవరే? అందే ఇంకా వాళ్ళు బ్రతికి వున్నారంటావా?

మంత: చాలుచాలు నీ సరసాలు. ఒకప్రక్క నుంచి కొంపలు కాలి పోతుండే.

తై క: కాలేది నీ కొంప కాదుగా.

మంత: నీకే కొంప లేకుండా పోతుండే ఈ ముసలిముండకు కొంప కూడానా కాలటానికి? కాలరున్నది నీ కొంపే.

తై క: చీ! పోతున్నాయి. ఎంతమాట పడితే అంతమాటా అంటావు. మంటి, చెట్టా చూడవు. పెద్దాపిన్నా లేదా గమనించవు.

మంత: నా ఏడువంతా నీ కోసమే. కళ్ళల్లో పెట్టుకొని సాకిన దానికి కష్టం వస్తే కడుపు మండదూ?

తై క: ఇంతకూ విషయం చెప్పకుండా, అనవసరపు ప్రసంగం దేనికే?

మంత: చెప్తూ. చెప్పక తప్పవుందా? నీనవతి కొడుకుడు రేపు పట్టాది షేకమంటు. బుద్ధి పోతూపోతూ అడిగితే చెప్పింది.

తై క: ఎన్నాళ్ళకు ఎంత మంచిమాట నీ నోటినుంచి వచ్చిందే. ఇంత సంతోష వార్త చెప్పినందుకు నీకు ఏమిచ్చినా యింకా తీరదే. ఈ ప జాలహారం తీసుకో. నీవు కోరిన పట్టుచీరెలు తీసుకో. నీకిష్టమైన పదార్థాలు చెప్ప చేయించి నీకు ఎందు చేస్తా. కాదంటే, ఏదయినా చేస్తా.

మంత: అన్నీ ఇస్తావ్. అన్నీ చేస్తావు. ఏం చేయదానికైనా నీకో స్థానం వుండేగా?

తై క: నాస్థానానికి ఇప్పుడు వచ్చిన లోదేమిటి? మా రామయ్య రాజైతే నా స్థానం ఎవరికి వుండదు. భరతుడు నా కొడుకనే మాట కూడా మరపించాడు మా రామయ్య. ఆ విషయం, ఆ ధర్మ, ఆ ప్రేమా ఎవరికున్నది? అప్పాయి పాలనలో అదాంగోపాలం ఆనందంగా సుఖిస్తుంది. ఇమగో హారం. తీసుకో. రా. లోపలికి. ఇదిగో

రొకం చెవి. అడుగో, నా అలంకారాల మందనం. సీకివ్వమైనట్లు అలంకరించుకో. మా రామయ్య రాగానే నీ మాట చెప్పి ఇంకా బహుమతులు ఇప్పిస్తాను.

మంథ: నీ దోడి హారం ఎవరిక్కావాలి? నీ సన్మాన సత్కారాలు ఎవరిక్కావాలి? నేనేం అందమైన దాన్నా? వయస్సొచ్చిన దాన్నా. ముసలి ముందను నాకెందుకు? నాకు కావాల్సింది నీ ఉన్నత స్థితి. నీకొడుకు పట్టాభిషేకం. అంతేకాని, రామయ్య మంచివాడైతే పెద్దమ్మకు పెద్దరికం. నీచేం వస్తుందీ? నాకేం వస్తుందీ? ఇద్దరం లాభేదార్థమేగా?

తైక: ఎవరికి? ఎందుకు? ఇప్పటికి లేదు. ఇకమండు రాదు.

మంథ: అది తెలిస్తే నా బాదా, నా ఏడుపూ తెలిసేదే. ఇంతవని జరుగుతుంటే, లోకం అంతటికి తెలిస్తే, నీకు నేను చెప్పేదాకా తెలియలేదంటే, నీవెవరవో, నీ స్థానం ఏమిటో తెలిసిపోయిందిగా.

తైక: అవ్వవదిగా నిర్ణయం జరిగి వుంటుంది. ఆయన కొన్నాళ్ళుగా తన ఓవిరంమీద నమ్మకం లేకుండా వున్నాడు. ఏవేవో దుస్థితి ప్నాలు వస్తున్నట్లు, గ్రహచారం సరిగా లేనట్లు చెబుతూనే వున్నారు. ఆ విషయం అమాత్యులకు చెప్పితే, వారీ సలహా ఇచ్చి ఉండవచ్చు.

మంథ: ఇంత అమాయకురాలివి కాబట్టే ఆయన నిన్ను ఆడిస్తున్నాడు. నీవు చెప్పిందే నిజమైతే ఆ సంగతి కాశీదేవ కలురంపిరా పంపవచ్చు. ఆ పని అయ్యేదాకా నీ ఇంటికి రాకూ, నీకు చెప్పకూ.

తైక: పోవే తెలివి తక్కువదానా! నాకెప్పుడు తెలిసికా బడదే. అది రామయ్య సంగతి కనుక. మరొకటైతే నేను ఎన్నడూ సహించను. నాకు భరతుడెంతో, రాముడూ అంతే. ఇక వాగర అంకరించుకో. ప్రపంచ రావచ్చు. నేను కూడా సిద్ధంగా వుంటాను.

తై కేయిని మంథర దూషించుట

మంథ: వుండమ్మా వుండు. నేనుపోతాను. నాకెందుకొచ్చినగొడవ.

మీరంతా ఆనందించే వాళ్ళునూ, నేనేద్యేదానినీ. ఎవరు రాజైతే నాకేం. పూరు పొమ్మంటుంది. కాదు రమ్మంటుంది. ఇన్నివేల ఏండ్లుగా, కనిపెట్టుకొని ఉన్న షిశ్వాసం కొద్దీ, నీకు రాబోయే దుర్గతి తలుచుకొని ఏడుస్తున్నా కాని, నాకు వచ్చేదేముందీ? చచ్చేదేముందీ? ముసలాయనకు ముద్దల రాజీవని నీవు కులుకుతున్నావు కాని, ఆ ముద్దముచ్చట్లు ఆయన చూపించాడా? ఆవసరం లేని వాటిని నిన్నాలోచనకు పీరిచాడే కాని, ఆవసరమైనవి వచ్చి నప్పుడు పెద్దమ్మేగా కావలసి వచ్చింది.

ఇది ఇప్పటికీప్పుడు ఆనుకున్న పనేనదే వెత్రిమొగమా? పిల్లల పెండ్లి జరిగిన నాటినుంచి రహస్యంగా సాగుతూనే వుంది. మీ అన్నయ్య అబ్బాయిని పంపమంటే గుట్టు చప్పుడు కాకుండా పంపటంలోనే ముసలాయన ముందాలోచన ఉంది. అది క్రమంగా సాగి, ఇప్పుడు పాపం బద్దలైంది. లేవు చువ్వాహ్నం నుంచి నీవు పెద్దమ్మకు ఊషిగం చేయక తప్పదు. పెద్దకొడుకంటే ప్రాదాలు వదిలే ఈ ముసలాయన ఇక రాత్రింబగళ్ళూ ఆమె ఇంట్లోనే కాపురం.

అప్పుడు నీ మొగం నా మొగం చూసేయవచ్చు? ఏ మంత్రులొచ్చినా, సామంతులొచ్చినా, రాజహితకు నజరానాలు పంపుతారు. ఆమెకు చుగించి దండాలు పెడతారు. పేరు మోసిన కైకమ్మ వట్టిపెద్దమ్మకింద జమకట్టబడుతుంది. నా బొందిలో ప్రాణముందగా ఇది చూచి సహించలేను. నన్ను తిట్టినా సరే. వెళ్ళగొట్టినా సరే. ఉపయోగం తెలియని దాని పూడిగం బుద్ధి తక్కువగా చేసినందుకు నెత్తే నోరు దామకుంటూ పోతాను. ఈ దిమ్మలేని ముంద వుంటే ఎంత? పూడితే ఎంత?

కైక: మనస్తాపం కలిగే మాటలు చూసుకో. రామయ్యను గురించి నీకేమీ తెలియదు. తల్లిదండ్రులమాట కాదనగలమోకాని, కైకేయి మాట కాదనదు: సరికదా ఆ మాట చెల్లించి తీరుతాడు. తానెల్లకన్నది. కైక పెంచి పెద్దచేసింది. నీవు తెలియనిదేముందే. నీరను వదలి ఎన్నిరాత్రులు నా ఇంట్లోని పడు కున్నాడో. తమ్ముని తలవని

రోజే లేదు. వాళ్ళవారలు రాక అలస్యమైతే తన ఆ ప్రమిత్తుల్ని పంపుతాడు. సంగతి తెలిసేవరకూ కలవరపడుతూనే వుంటాడు. శస్త్రాస్త్రవిద్యలు ముందు నా దగ్గరే నేర్చుకున్నాడు. తల్లినిగా కాక గురుభావంతో నమస్కరించి విల్లుపట్టేవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు నేను కోపగించినా, ఎంతో నిగ్రహం చూపేవాడు. అటు వంటి నా ఆనంద రామయ్యకు పట్టాభిషేకం జరుగుతుందే నాకు గాక మరెవరికి సంతోషం?

మంథ: ఆహ! ఇక ఆవు. నీ స్తోత్రపాఠాలువిని ఇవ్వటానికి నాకే ముంది? ఆ రామయ్య వచ్చింతర్వాత భజనచేయి. ఏమైనా ఇస్తాడు. ఇంత వరకు సవతి కొడుకు పట్టాభిషేకానికే ఏడుస్తున్నా. ఇక నీ అమాయకత్వానికీ, అబలత్వానికీ, అప్రయోజకత్వానికీ కూడా ఏడుస్తా. నీవేమో రాజకీయంగా తెలివిగలదాననుకున్నా. ఇంత అజ్ఞురాల వసుకోలేదు.

తై: ఇంతకూ నాకిందులో దోషంకానీ, మోసంకానీ, కనుపించటం లేదు. ఎక్కడైనా, ఏ కాలంలోనైనా పెద్దవాడికి రాజ్యాధికారం సంక్రమిస్తుంది: కాని, చిన్నవాళ్ళకు సంక్రమించినట్లు రాజు చరిత్రల్లో ఎక్కడైనా చూశావా? లేక విన్నావా? పెద్దవాడేకాక, గుణవంతుడూ, సర్వగుణసంపన్నుడూ అయిన వాణ్ణివిడిచి, నిష్కారణంగా నాకొడుక్కు రాజ్యం ఇవ్వమంటే నలుగురిలో ఆచమానం, అపహ్నినం కూడా జరుగదా?

మంథ: ఎవరా నలుగురూ? ఈ మందికి వనా? పాటా? అడిగేదానివి నీవు. ఇచ్చేవాడుప్రభువు. ఏలేవాడుభరతుడుభరతుడురామయ్యకుఎంచులో తీసిపోతాడో చెప్పు. అధికారం రాగానే అందరినోళ్ళూ నొక్కుకుపోతాయి. ఆయనే దేవుడంటూ ప్రదక్షిణాలు చేస్తారు. పాదాలవద్ద పడి గాపులు పడతారు. పేరుకు ప్రజాస్వామ్యంగాని ఆచరణలో అది కనపడదు. నీ రాముడెంత గుణవంతుడో, రాజ్యం భరతునికి ఇస్తాడన్నసంగతి తెలిసిన వెంటనే, నీకూ తెలుస్తుంది. వడ్డవామ్మ మాటలు దేనికి? అడిగిచూడు. రాజేమంటాడో, రామయ్య ఏమంటాడో.

తైక: అడగటానికి అవకాశం ఏదీ? కారణం లేకుండా అడిగి పూచా నాగూ అపనిందతో నింపమంటావా?

మంథ: అట్లా అడుగు అంటూ కర్తనలకేసి కొట్టింది. ఆ శబ్దంలో నుంచి విచ్చిత్తి తైక కర్ణాలల్లో దూరింది.

తైక: అయితే ఇప్పుడేమంటావే?

మంథ: మళ్ళీ మొదటికొచ్చావు. భర్తను భరతునికి రాజ్యం ఇవ్వమని అడుగు. ఆయన వచ్చే వేళయింది. లోకంకోసమైనా సీతా చెప్పటానికి వస్తాడు.

తైక: నీవు కొంచసేపు టిండిపో. నేను పిలిచినప్పుడురా.

మంథర వణుకుతూ పూపుకుంటూ టిండిపోయింది. తైక లోపలికి పోయి ఆసనంపై చేరబడి ఆలోచించసాగింది.

“రాముడికి పట్టాభిషేకమా? అది లేవు మహాహ్నమా? ఆ సంగతి రాజు నాకు ఇంతవరకూ చెప్పడా? భరతశత్రుఘ్నులు లేరా? నలుగురిలో ఇద్దరు కొడుకులు లేకుండా ఇంత కార్యం చేయటమా? మంథర అన్న మాటల్లో కొంత నిజం లేకపోలేదు. ఇప్పుడే ఈ విభంగా చేస్తే, ఆ పని పూర్తి అయితేరవ్వత కొనసాగింపాటకు లెదురు పుంటుందా? రాజుక నా మాటల్లో వుంటాడా? కారణం లేకుండా కయ్యానికి దిగితే అందరూ అడి పోనుకోరా? అసలు ఈ పని చేయగలిగేదేనా? విరోధులకే చెడూ తం పెట్టమే. ఇంక విహతులూ, అందులో అల్పియులకు తలపెట్టటం సబబేనా? కన్నతల్లికంటే మమకారంతో, కళ్ళల్లో పెంచినవాడికి కష్టం కలిగించటం మంచి పనేనా? గొర్రెలుకూడా ఈ పనిచేయవే. ఉన్నత వంశంలో పుట్టి, పవిత్రమైన, యశోభరితమైన వంశంలో మెట్టి రాణు లందరిలోనూ పేరుగాంచిన నేనీ పనిచేయతిను. నావల్లకాదు.

ఓ విచ్చి తైకేయూ! నీవు ఎండమావుల్లో సీక్కున్నవని బ్రమిస్తున్నావు. చవిటినేలలో సస్యం పండించాని సంకల్పించావు. ఎంత మంచివాడయినా రాముడు నీ సవతి కొడుకు. అతడు నీపట్ల అవినయంగా, అపరవ్యంగా ప్రవర్తించకపోవచ్చు. అదిక ఎందుకు ఊహింపండి? ఇన్నివేల యోధుల కలని కాపుగం చేస్తున్నా, నీ ఇంటికి ఎన్నడైనా వచ్చిందా? ఆ సుమిత్ర ఏమో, ఆమె యేమో. అవకాశం

జారవిడుచుకుని ఆపైన ఆక్రోశిస్తే ప్రయోజనం ఏముంటుంది? నీకు పోయిన చెరువుకు కట్ట మరమ్మత్తు చేసినట్లే, ఇప్పుడే జాగ్రత్తపడు. నీ కొడుకు రాజైతే నీవు రాజమాతవు. రాజమర్యాదలన్నీ నీకే జరుగుతై. రాజు నిన్నాశ్రయించుకుని వుంటాడు. నీకు లోచకపోతే నీ మేలు కోరే మంథర నడుగు. అది నీకు చేయదగిన పని చెప్పుతుంది. నీకూ తెలుసు. అది ఎంత విశ్వాసపాత్రురాలో, ఎంత మమకారంకలదో. లేనిపోని అనుమానాలతో అవకాశం జారవిడుచుకోకు. పిన్ను దానిని. అడుగుదాన్ని."

అంతయ్యేదంతం ముగిసింది. ఒక్కసారి లేచి ఒప్పు విడుచుకుని, బిట్టగా నిట్టూర్చి, గుమ్మంవద్దకు వచ్చి గట్టిగా, "మంథరా! మంథరా!" అని పిలిచింది. లొందరలొందరగా మంథర వచ్చింది. కైక ప్రసన్నంగా పున్నట్లు దాని గుర్తించింది

కైక: నీ మనసులో ఏదో వుంది. దాన్ని దాచకుండా పున్నదలాచెప్పు.

మంథర కైకకు దుర్రోధుడ చేయుట

మంథ: ఒకదేవుంది. అది ధరతుకు రాజు గావడం, నీవు రాజమాతవు కావటం. పూర్వంలాగే నీవు రాజ్యపాలనాచక్రం తిప్పుటం.

కైక: అదిసరే. అందుకు మార్గం కావాలి. ఆ మార్గం లోకానికి ధర్మ దూరం కాకుండా వుండాలి

మంథ: ధర్మాధర్మాలుమాస్తే ముందుకు అడుగు పడకుండా పిచ్చిదానా? అట్లామాస్తే, సమాజానికి ఒక ధర్మం, రాజులకొక ధర్మం వుంటుందా? ఒక రండ్డికి నలుగురు చిట్టలుండే నలుగురికి సమాసంగా ఆస్తి సంక్రమిస్తుంటే, రాజ్యం ఒకడికే ఎందుకు చెందాలి?

కైక: అది సృష్టి ప్రారంభించి వస్తున్న సంప్రదాయం. ఇప్పుడు కాదంటే పోతుందా? ఆనాడు ప్రజాపరులు చేసిన నిర్ణయం. ఆస్తిరాగా రాజ్యం పండితే నిరంతరం ఘర్షణతప్పదు. సోదరులు ముఖ్యస్థానాల్లోనే వుంటారు. అందువల్ల అనోన్యత చెడకుండా వుంటుంది.

మంథ: ఇదే నీ కొడుక్కు రాజ్యం ఎన్నటికీ రాదుగా. జన్మకాలాన్ని బట్టి చూస్తే, రాముడూ, లక్ష్మణుడూ, భరతుడూ, శత్రుఘ్నుడూను. రాముడి తర్వాత, లక్ష్మణుడు వస్తుంది. రామయ్యకు సంతపుందే వాళ్ళకుపోతుంది. మరి నీ చిడ్డకు ఎప్పుడువస్తుందీ? బ్రతికినప్పాళ్ళు తెలివితో సుఖం, ఐశ్వర్యం, రాజ్యం, ఒక దేంటి? అన్నీ సంపాదించుకోవాలి. శ్రీరంగసీతులు వల్లినూ కూడుంటే, నవరి నెత్తెక్కి కూడుంటే, ఇది ఏం పీడరా అని నీవు ఏడుస్తుంటే, అదంతా నేను చూస్తూ గుడ్లప్పగించి వుంటే-

తైక: అదేమిదే? తొనల్యకు పూడిగం చేస్తానా? అంతవరకువస్తే, నాతండ్రి ఇచ్చిన ఐశ్వర్యంతో నేను ప్రత్యేకంగా బ్రతుకుతాను.

మంథ: ధర్మాలూ, లోకులూ అని ఇందాక మొత్తుకున్నావే. మొగట్టి వదిలిపెట్టి వేరుగా వుండటం సంప్రదాయం కాదుగా మరి. నీ వన్నంత ప్రేమపాత్రుడు రామయ్య ఇతే భరతుణ్ణి మామ ఇంటికి పంపేటప్పుడు వద్దనకపోయాడా? పోనీ, ఇన్నాళ్ళయినా రమ్మని కబురు పెట్టాడా? రామయ్య అంటే ఈ ముసలిపూషయ్య కాదంటాడా? ఇది ఇద్దరూ అనుకొని చేసిందే. వట్టి వాజ్మయంతా వచ్చి చూస్తుంటే, కన్నకొడుకులు లేరని ముసలాయనగాని, రమ్మలు లేరని అన్నయ్యగానీ అనుకున్నారా? అదే లక్షణమైతే!

తైక: నీవన్న దానికో కొంత యుక్తి వుంది గాని, నారూ, నా చిడ్డరూ అపకారం కనపడటం లేదు.

మంథ: ఇప్పుడు కనబడదు. చోజులు గడిచిన కొద్దీ, నీకు భరణం, నీ కొడుక్కు దేశ బహిష్కారం జరిగి తీరుతుంది.

తైక: అలా జరగటానికి వీలేదు.

మంథ: అందుకు నీవు చేసిన ఘనకార్యం ఏదీ?

తైక: ఏం చేయమంటావో చెప్పు.

మంథ: పెనక నాకు నీవే చెప్పావు. ఇప్పుడు మరిపోయిందా? ముసలి ముండచేత చెప్పించాలని అనుకున్నావా?

తైక: నేనే నీకు చెప్పానా? కొంచెమైనా గుర్తు లేదే?

మంథ: చెవుతాను విను. పూర్వం శంబరుడనే రాక్షసుడితో ఇంద్రుడికి యుద్ధం వస్తే ఇంద్రుడివైపు పోరుకు మీరిద్దరు వెళ్ళారా? లేదా?

తైక: అవునే. వెళ్ళాం. ఎన్నివేల సంవత్సరాల మాట. దానికి, ఇప్పటి దీనికి సంబంధం ఏముంది?

మంథ: ఉంది కనుకనే ఎత్తుతున్నాను. ఆ యుద్ధంలో నీ మగడు మూర్ఖ పోలే, నీవు రథం దూరంగా తోలుకుని పోయావా? లేదా?

తైక: కొంత కొంత జ్ఞప్తికి వస్తోంది. నిజమే. అప్పుడు ఆయన నన్నెంతో మెచ్చుకున్నాడు కూడ.

మంథ: వట్టనే మెచ్చుకోలేదు. నిన్ను రెండు వరాలు కోరుకొమ్మన్నాడు.

తైక: అవీ సత్యమే.

మంథ: మరి నీవు కోరుకున్నావా?

తైక: లేదు. ఇంతవరకూ ఆ అవసరం కూడా రాలేదు.

మంథ: అవీ మాట. ఇప్పుడొచ్చిందిగా. రాజురాగానే ఆ రెండు వరాలు కోరు. ఎట్లా కారంటావో చూద్దాం. ఇశ్వాకులు అడి బొంకరని ముసలాయన మీసాలు దువ్వకూ అంటుంటాడుగా. ఆ సత్య పాఠనం ఏమిటో ఇప్పుడు లేలుతుంది.

తైక: అడుగుతాను. ఆచరింప చేస్తాను.

మంథ: నీకు రెండు వరాలిచ్చాను. ఆ రెండు సార్థకం చేసుకో. ఒకటి భరతునికి పట్టాభిషేకం, రెండోది రాముని వనవాసం. అవీ పచ్చాలుగేండ్లు. తెలిసిందా? ఒక దాని కొకటి బలం కలిగిస్తుంది.

తైక: భరతునికి పట్టాభిషేకం వాంఛనీయంగాని, రామవనవాసం ఎందుకు?

మంథ: ఎందుకా? చెప్పాగా. భరతుడు రాత్రైతే, బంపంతుడైన రామయ్య పూరుకుంటావా? పామును పక్కలో పుంచుకొని పడుకుందే మూర్ఖులెవరంటారు? చెప్పలో రాయీ, చెవిలో జోరీగా, కంటిలో నలుసూ, కాళ్ళో ముల్లూ, ఇంటిలో పోరూ పగవడిమూడా పనికి రాదు.

తైక: సరేదాని, పచ్చాలుగేండ్లు దాదించటం ఎందుకు? రాజ్యభ్రష్టుడైన వాడు చేసేదేముంది? ఏదో నా చేతుల్లో పెంచాను. నాల్గయిదేండ్లు బయట వుంటే, భరతుడు బంపడతాడు. ప్రజలంతా లోబడుతుంది.

మంథ : ఆ మాత్రం తెలియకనే అన్నానదే. కృతయుగంలో, సమాజ భర్తం ప్రవారం, మానవుని హక్కు పవహారేండ్లు దాటితే ఆ ఆస్తిపైన నడిస్తుంది. ఇది లేక ఏదా? ఇందులో రెండేళ్లు తగ్గించారు. అంటే అనుభవంలో పద్నాలుగేళ్లు లేకపోతే అతనికి హక్కు పోతుంది. అందువల్ల నీ కొడుక్కు పంశపారంపర్యంగా అధికారం, హక్కు లభిస్తుంది. వెర్రి ఆరోపనలు చేయకుండా చార్యసాధనానికి కంఠం కట్టుకో.

తైక : సెవాన్ మంథరా! సెవాన్. ఈ తెలివి నీ తల్లి లేదే. ఆ గూనిలో పుంది.

మంథ : చాల్ల సరసం. ఈ ఆకారంలో పని సాధించలేవు. తోపగృహం లోకి ప్రవేశించు. ముసలామిష్టు ముప్పటిప్పలు పెట్టి మూడు చెరువుల నీళ్లు తాగించు. నిరుత్తరుణ్ణి చేయి. నీవే చార్యం చక్క జెట్టుకో. నే పోతున్నా.

తైక : చూస్తావుగా నా శక్తి, నా ప్రయోగదక్షత! నీవు చెప్పిన కెండా సిద్ధిస్తున్నా నెరవేస్తాను. ప్రళయం సృష్టిస్తాను. రామాభిషేక సంధారం భరతుని అభిషేకానికి మారుస్తాను. ఈ పనివల్ల యుగాం తరాలదాతా మాయని మచ్చనారు చానీ, ఆచారవృద్ధం నోటికి వచ్చి నట్లు ప్రేలినీ, నేను లెక్కచేయను. గోటిలో కాగల పనికి గొడ్డలి పుపయోగించిన రాజు పశ్చాత్తాపం పడినా నేను లొంగను. ఈ అప మానానికి ప్రతిచారంచేసి తీరుతాను. నా సవతిని నేలబెట్టి కాల రాస్తాను. ఈ విఘ్నానికి తెలివితేని మానవులు నన్ను చూపిస్తే, తెలివిగల దేవతలు చెప్పకుంటారు. నా శీలంతోపాటు వృద్ధిపొందిన అత్యశక్తిని, లోక కల్యాణం కోసం త్యాగంచేస్తాను. అదవిలో వున్నా, అయోధ్యలోవున్నా రాముడు సకల లోకాధిరాముడే. అతడు పురులలోకల్ల మేలుబంటి. అదవికిపోయి అక్కడ మంచి చార్యాలుచేస్తే, దానివల్ల లోకం సంతోషిస్తే, దానికి బారణం నేనే ఆపుతాను. నాకు రామయ్యపై ద్వేషంరానీ, అసూయగానీ లేదు. నమ్మించి ద్రోహం తలపెట్టిన రాజుపైనే.

ఆయన ఇంకాలం మరన్నులో చాచున్న ఈ రహస్యాలోచర విచ్చిరి అయితీరాలి. మంధరా! కా కంటికి నీవు జగదేక సుందరివిగా కనబడుచున్నావు. అందుకు కారణం నీలో అతిలోకమైన తెలివీ, సమయ స్ఫూర్తి, నా మీదా, నా దిష్టమీదా వున్న ఆభిమానం, అరుదాగం. నాలో లేని క్రౌర్యం, కంఠత, ఇప్పుడు అప్పురిచ్చుచుంటాను. ఆభినయిస్తాను. జయం సాధిస్తాను. ఇదే నా శిష్యం. భరత పట్టాభిషేకమూ, రామ పన వాసమన్నా జరగాలి, లేదా నా శవానికి అంశక్రియైనా జరగాలి. పోవే. సంతోషంగా పో. నీ కోరిక తీరుస్తాను.

తైక కోపగృహం లోనికి పోవుట

అంటూ తోకకోక్కిన భుజంగిలాగా లేచి, నిట్టూర్పులకు వున్నత వక్షస్థలం క్రిండుమీదుకాగా, విచ్చిన మల్లెపూవుపై వ్రాలిన తుమ్మెదలాగా మరొహరంగావున్న కన్నులు, మందారంపై వ్రాలిన సీతాకోక చిలుకలాగా మిశ్రమారుడై కంటి నిండగా, చక్కగా చువ్వి ముడిచిన వేషీభరం, తల విరుగునకు సడలి జారి, సగయుగ మధ్యంలో నడిచే యమునా నదీకరె పిరుమలు దాటుచుండగా, కంగులుచీర్చి సవరించి ఎడమ బుజంపై నుంచి వెనుకకు వేసిన పైట చెంగు పర్వతాల సత్రిక్రమిస్తున్న శరత్కాలమేఘంలాగా వణిజాలను అతిక్రమించుచుండగా, గాలికి కంపించే ఏలటిగ చందాస సుకుమార లావణ్యశరీరం ఆపాదమస్తకం సంచలిస్తూవుండగా, లేతరమలపాకులకంటే మృదువుగా, స్నిగ్ధంగా వున్న చెక్కిళ్ళు కుంకుమవర్ణం దాల్చగా, నిగ్మల నిశ్శబ్దంగావున్న సరోవరం లాంటి మనస్సు తుఫాను సమయంలో ఘభిరమవుతున్న సముద్రంలాగా, మాటిమాటికి అధరం కంపిస్తుండగా, ఇంద్రవానిమని మంత్రదండ స్వర్యతో తాను పాడైనట్లు మంధర మాటలతో మనసు మారిన కైక, దుర్తిరీక్ష్యయై మహిషాసుర సంహారంలాటి చండికలాగా తోపగృహం ప్రవేశిస్తూ, మెడలోని ముత్యాల సరాలు, పజ్జాం హారాలు త్రెంచి నలుమూలలా చిమ్మి నీలోని తురుము రీసి వెవజల్లి, నల్లని చీరగట్టి, కడికనేపై కాపు

రుందివి పడుకున్నది. ఆ ప్రదేశముగతా, నష్టత్రాంతో నిండిన ఆకాశాన్ని భూదేవి హసిస్తున్నట్లుంది.

రాజు అభిషేకదాత్రయపు వైర మందిరానికి పోవుట

దృష్టరాజు, రామాభిషేకం నిమిత్తమగు వార్యాలు నిర్ణయించి తెలిపి, వశిష్ఠుల ఆజ్ఞగొని, శుభదాత్ర కైకేయికి తెలుపుటకు హుటా హుటా పచ్చి రాహుచ్ఛాయలో చొచ్చు చంద్రునివలె కైరమందిరంలో కాలుపెట్టి దిగ్భ్రమితి పొందాడు. చిత్రవిచిత్ర కుసుమ లతాపరివ్యాప్త సుందరమూ, శుకశాంతి కేకేరలహంస వారండవ మృదుల స్వానముఖితమూ, ఫలవృక్ష సమాశ్రిత సుశోభితమూ, కృతకవిహార పర్వత సరోవర లఘుతూక పరినిష్ఠితమూ, విభాజ్యమానసుస్మిగ్ధ విధిన్యూనాగ్ధ విరాజితమూ, నిజ సౌందర్య నిర్మిత సందనమూ, రత్నస్థగిత హేమకుట్టెమ సమంశ్చారమూ ఐన ఉద్యాన మధ్యంలో, సమున్నతమైన అంరచ్ఛాగాంతో, చిత్రకార ముఖరభావ సంకార లిఖించిన నానావిధ చిత్రైకర్షణ సమర్థంబులగు పటాంశ్చర రుద్యంబులతో, రత్నహార పుష్పదామ నిరూపిత ద్వారబం దాగ్ర భాగాలతో, బహువర్ణ విహసి కంజక పరివ్యాప్త మధ్యప్రదేశాలతో, యాతాయాత మంత్రి సామంత పౌరజన సమావిష్టసంబంధ బహుసంఖ్యా వేదికలతో, అగురు సాంద్రవాసే గుగ్గిలాది పరిమళ ద్రవ్య భూషణంబులతో సౌందర్య శృంగారభాసుంగా వెలిగే కైకేయి మందిరం, నీరవంగా, నిశ్శబ్దంగా, నిర్లక్ష్యంగా, నిస్తేజంగా వుంది. అలనా లేదు, పొలనా లేదు. ఆహ్వానం లేదు, విసర్జనా లేదు. రత్నదీపికలతో ధగధగ ప్రకాశించే గడులన్నీ హన్యంగా తమోవృతమై వున్నవి. పరిచారికల జాడకాని, భార్య జాడకాని కనుపించలేదు. ఈ అనూహ్య సంఘటనకు మనరిరాజు మతి పోయింది. విసుగుతో దిగ్గజగా “ఎవరక్కడ?” అని పిలిచాడు. పరుగున ఏ మూలనుంచో ఒక దాసి వచ్చి “ప్రహూ! ఏమి సెలవు” అని అడిగింది. దశ: అమ్మగారెక్కడ? దాసి: లోపల వున్నారు. దశ: ఏ లోపల? దాసి: కోప గృహంలో.

అంత గాంధీర్థం గల రాజుకు గుండెలో బండ పడ్డది. “కోప గృహంలో ఎందుకు ప్రవేశించింది? కారణం ఏమీ కనబడదే. ఇంత దీర్ఘకాల సంబంధంలో ఎప్పుడూ ఈ వింత ఘటన కలుగలేదే?” అని షణం ఆలోచించి, “దాసీ! అమ్మగారివద్దకు దాని చూపు” అన్నాడు. దాసి అమ్మ ఉన్నగది చూపి వెళ్ళిపోయింది. గదంతా చీకటి కొట్టులాగా ఉంది. ఏదీ ఎక్కడ ఉన్నదో కనుపించుటలేదు. గదిలో ఒకమూల నామ మాత్రంగా ఉన్న దీపం పెద్దదేళాడు. అంబాటు చొప్పున ఆ దీపం ఆచారంగా మరికొన్ని వెలిగించాడు. ఆ వెలుగులో మెల్లగా హంస తూలితా తల్పం చేరుకున్నాడు. అక్కడ ఆత్మేశ్వరిలేదు. తల చిమ్ముతో, గుండె బరువుతో ఇష్టంలేనితనాన్ని స్పష్టం నోటితో చేయక, దానికి సంకేతంగా రాణులు ఏర్పాటు చేసుకున్న నామమాత్రపు కోపగృహం సమీపించాడు. గుండె ఆగినంత పనైంది. ఎం అనిష్టం వింటూనో, ఎం చేయరాని పని చేయాలో అన్న భయం శరీరమంతా వ్యాపించింది.

“తన ధర్మపాలనకూ, తన దృఢతనమయిపోకీ, తన ఆకార మనోహరతకూ, తన ఆవృతవిక్రమ పరాక్రమానికి మద్దీ, తల్లిదండ్రులు సంకోచించినా పయోధేయ చూడకుండా వసింది వివాహం చేసుకున్నది. ఆనాటినుంచీ నేటిదాకా, రూపభేదమే కాని, ఆత్మభేదం లేకుండా ఆనంద సాగరంలో విహరింప చేసింది. నా రాక షణం ఆర్తక్రమిస్తే నిరీడిసి కారణం కనుగొనేదాకా విశ్రమించని కాంత ఈనాడు నిర్నిమిత్తంగా కోపం ఎందుకు తెచ్చుకుంది? ఇందుకు ఏదో బలమైన కారణం వుండీ వుండాలి. అది నా పరాకై నా కావాలి. లేదా? అవజ్ఞత అయినా కావాలి. ఏదీ ఏమైనా ఆమెను సంతోషపరచాలి. ఇప్పటికే కాలం గడిచింది. రామ పట్టాభిషేకం శుభవార్త చెప్పి-ఎందుకో ఎడమకన్ను అడిగింది. మనస్సు సంశయగ్రస్త మవుతుంది. ఇది అంతా నా గ్రహచారం చాగుడని కారణంచేతనే కలుగు తున్నది.

రామ పట్టాభిషేక భావం రాగానే అపభ సూచకంగా వామనేత్రం స్పందించింది. ఆ శుభవార్త గొనివస్తే కైక కోపగృహంలో చేరింది. ఎం కానున్నదో ఎరుగరాకుండా వుంది. ఇప్పటి నా హృదయం వలె

హున్యంగా పున్న ఈ గదిలో ఎలా ప్రవేశించను? పోనీ, చెప్పకా, లేపు పట్టాభిషేకం ఎలా చేస్తాను? భరత శత్రుఘ్నులూ, జనక యుధామిత్యులూ లేక, కైకేయి రాక, ఈ కార్యం చేస్తే ఎంత జనమోష? ఎంత అప్రతిష్ఠ? అంతా ఈశ్వరేచ్ఛ. ఏం జరిగితే అదే అవుతుంది" అని అనుకుంటూ, లోపలికి ప్రవేశించాడు. అంతా అంధకారమయ్యింది. ఎక్కడ ఉన్నదో, ఎలా వుందో తెలియటం కష్టంగా వుంది. కొంచెం గట్టిగా "దేవీ! దేవీ!" అని పిలిచాడు. సమాధానం రాలేదు. వెనుకకు వచ్చి దీపం తీసుకుని దుక్కి వెళ్ళాడు. త్రెంచిపేసిన తిగలాగా, నరికివైచిన అరటిలాగా నేలపై నల్లని గుడ్డ కప్పకొని పరుండినవార్యనుచూచి నిలుపునానీరై ఆతురతతో నమిపించి, ద్యాపిద్గళరావిధ్యమైన హరిణిని తాకినరీతి తాకి, నిట్టూర్పు సెగలలో వేడెక్కిన ముసుగు ప్రక్కకుతీసి, తనకొకపై తలనుంచుకొని-

రాజు కైకేయి పరితాపానికి కారణం అడుగుట

"దేవీ! ఇన్నింటి యేడ్లకు నన్ను పరీక్షించకలిచావా? అందులో ఇంత తీవ్రంగానూ, రీషణంగానూరా? అక ఎవరైనా నీ యాజ్ఞ తిరస్కరించారా? నిన్ను అవమానం చేశారా? లేకపోతే నా పిల్ల లోపమేమైనా వుందా? రాణీ! నీన్నీ స్థితిలో నేను చూడలేను. లే. లేదీ ఈ వృద్ధుణ్ణి ఆదరించు. ఆదరించి అను గహించు. నీకు కలిగిన ఆగ్రహానికి కారణం చెప్పు. అది నేరమైతే శిక్షిస్తాను. కోరిక అయితే తీరుస్తాను. ఎన్నడైనా మాట రప్పానా? నీ మాటకు అన్యధా ప్రవర్తించానా? నా మనస్సు ఇబ్బది స్తున్నది. నాలుగు రోజులుగా రానందుకై లే షమించు.

వసుం తొందరలో రాలేదు. అంతకంటే వేరే కారణం లేదు. నీకై చేయజాలని పనిలేదు. నా సర్వస్వం నీదే కదా? నీవు కోరింది ఎన్నడు కాదన్నాను. నన్నడిగి ఎన్నడు నీవు హతాశవైనావు. పేదకు కొన్నట్లు పెద్దరాణి కాని, నిజంగా నీవే మహారాణిగా ఉన్నన లండలేదా? ఎందుకి ఆగ్రహం? ఎందుకి పరితాపం? లే రాణీ! లేదీ నీ అనురాగప్రాతుని కనికరించు. ముందు చేయవలసిన కార్యం చాలా వుంది. చెప్పవలసిన విషయా

చెన్నోడిచ్చాయి. ఈ విధం నాలు కెకగుతా నీ తోరికరు ఎమెసురీప్ప శక్తియే లేదు. నా మాట నమ్ము."

అంటూ వ్యవధూపతి రాటువేయడన్న పాముకు తోగిరించుకున్నట్లు ఆగ్రహోదగ్రురాలై, అవకార చాచా చూపితమై, అతి కాముకుడై, అంభుడైన ఛిత్తను పంచివసున్న పవతిని ఆరింగనం చేసుకుని, అంకలు దువ్వలూ, "అరివేసి! ఎంచురు ఇంతచీకత్త దృశ్యం సృష్టించావో చెప్పు. చెప్పకుంటే నా పీద వాట్టు" అన్నాడు. ఆ మాట కొంత సామగ్గా తీసుకుని, "తగించాకా లాగరా" డన్న లోకోక్తి గుర్తుకు తెచ్చుకుని, "మనుజుత్వతి వాచి యోషితాం, హృది హాలాహలమేవ కేవలం" అన్న రీతిని, తన కటాక్షవీక్షణ ప్రసారానికి చంద్రోదయానికి జ్యోతిరూపంగా ఎదురుమాడున్న ముసలిరాజు మొగం లో మొగం చేర్చి,

"నాభా! నీవు తంచినట్లు నా తెవమా అవమానం చేయలేదు. నాకు శరీరారోగ్యం చెడలేదు. నాకు లోతారికమైన కోరికయాలేదు. నీవు నాకు చెప్పకుండా చేస్తున్న రావకార్యాలన్నీ తెలుసు. ఇప్పుడు ఎంచురు ఇక్కడికి వచ్చావో నెనెరుగుచును. పూర్వం రాజావుగావనీ, ఆ అనుచాగం వక్ర మార్గం పట్టించనీ, అది ఆర్మియలనె పంచిచే స్థితికి వచ్చించనీ, ఈ మెర మెచ్చులన్నీ నీ లాక్యసాధనం చేసుకొనుటవేయనీ, ఎప్పుడో గుర్తించాను. అచూయరురాలినై అన్నదంతా దొనగుచున్నాను. వివరించించంతా విశ్వసించాను. ఇక ముందేమి జరుగుతుందో యోచించాను. తాళకట్టినవాడవనీ, కలకాలం రావురం చేకామనీ గౌరవంలో ఈ మంత్రమైనా మూల్యధరపోలే మర్యాదకాదనీ, మూల్యధరుతున్నాను. కానీ, నిన్ను విశ్వసించి మూల్యధితుం లేదు. నీవు చెప్పటం, నేను వింటుం గతకాలం సంగతి. ఇక నీవు చెప్ప వద్దూ, నే వివదద్దూ. నన్నింత పంచించి నీవు నాకోరిక లేకుండా? రిచ్చే వాడవైతే ముందే చెప్పేవాడివి. అంతా పూర్తిచేసి, ఆఖరు ఘడియల్లో నాకు చెప్పలే ఎంతా? చెప్పకుంటే ఎంతా? నీ విక్కాడరు వస్తావనీ, అవీ లోకం కోసమీయనీ, ఈ లంతు జరుగుతుందనీ ముందే తెలుసు. కనుకనే నా కర్మరు నేను విచారిస్తున్నాను. ఈ స్థితిలో నేను కోరితే నీవు రిచ్చుస్తావనీ నమ్మకం పోయింది. అడిగి పట్టుకాలను కావడమంటే నా ఆత్మాభిమానం

చెప్పిరింటి. ఇదివరకే హస్తాశూతమైంది. ఇప్పుడు అడిగి కళామాతం
పొందసుంటావా? నీవు చెప్పవలయున్నది రామునిపట్టాభిషేకం ఆనేగా?"

రాజు రామచంద్రునిపై ప్రమాణం చేయుట

"దేవీ! ఈ లోకంలో నాకు రెండే ప్రేమస్థానాలు. మొదటిది నీవు. రెండవది రాముడు. ఏ రాముని విడిచివుండలేక గాఢేయుగి కళాకార వాక్యాలు గురి అయినానో, ఏ రాముని చూడక నేను జీవించలేనో, ఏ రాముని గుణాలు సుస్మరింపక కైవడుండిరం ప్రవేశింపలేనో, ఏ రాముని చూడని షణ్ణు నా నేత్రాలు అంధవార బంధురాలౌతాయో, ఏ రాముని వాక్యాలు అమృతప్రాయంగా, అపారాయక వర్షిస్తాయో, ఆ రాముని సౌఖ్యంగా నీవు కోరిన కోర్కెలు రీతిస్తానని దానచేస్తున్నాను ఇంక నీ అలకమాని ఆనందంతో అనుగు" మంటూ కైకేయిని తన వామహస్తంపైకి వ్రాల్చి, కంటి నీరు తుడుస్తూ, చెక్కులు పుణుకుతూ, కామదాన సుంకరమైన కొన్ని కన్నీటి బిందువులు పక్షస్థలంపై రాల్చగా మెల్లగా శయనగృహానికి చేర్చాడు. అలకరించుకొమ్మని అంగలార్చాడు అరి వీనవాక్కులతో ఆర్పించాడు. ఎప్పుడైతే రామునిపై ఒట్టు పెట్టుకొని వృద్ధుడు తన్నాళ్ళా సింహాతో అప్పుడే కైక తన కార్యం గద్దెక్కినట్లు భావించింది. అది కార్యరూపందార్చి కడముట్టలందే ఆయన్ను సత్యవార్య పంజరంలో బంధించాలి. అక్కడ మధ్యపర్చులెప్పుడులేదు. అందుకని "ఓ రాజా! రామునిపై దానచేకావు నీవన్న మాటలు భూమి, సూర్యుడూ, చంద్రుడూ ఆకాశం, రాత్రి, పగలూ, కురులైన రాక్షసులూ, భూతములూ, దివ్యులూ, నీ భృజులపైపుండే దేవతలూ, సర్వప్రాణులూ, రాత్రించరులూ విందుకు గాక. స్వస్థ చిత్తంతో తానై పలికిన ఈ పలుకులు దేవతలు విందుకు గాక.

కైక గళంలో జరిగిన గాఢ గుర్తుచేయుట

ప్రమా! కొంచెం గుర్తు తెచ్చుకో. నన్ను పెండ్లాడిన కొద్ది కాలంలో దేవదానవ యుద్ధం జరిగింది. ఆ యుద్ధానికి దేవతలపక్షం పోరు

టను పోతూ నన్నురూదా లీసుకొని పోయావు. ఆ మహాయుద్ధం అతి భయంకరంగా సాగింది. జయపజయాల నిర్ణయం సాధ్యం కావేదు. అంతకంతకు దానపులశ క్తి పెరిగింది. దేవతల శక్తి క్షీణించసాగింది. అప్పుడు నీవు పర్శురకాలం వాళ్ళతో హోరాహోరీ పోరి విజయం సాధించ పోతుండగా, శంబుడు మాయోపాయంతో నిన్ను శక్తిని ప్రయోగించి మూర్ఖులతో ముంచాడు. ఆ సమయంలో రథసారథి లేనందున నేను రణ భూమినుండి రథం తరలించి నీ ప్రాణరక్షణ చేశాను. అప్పుడు నీవు ప్రేమతో రెండు వరాలు ఇచ్చావు. ఆ వరసంపద ఇంతవరకు నీ వద్దనే దాచాను. అది ఇప్పుడు అవసరమైంది. అది కోరవోతున్నాను. అదగ మందువా?" అన్నది.

ఆ మాటలు వినగానే అనాటి తన చేష్టలు జ్ఞప్తికివచ్చి, కాలుడు కాలుపట్టి కాటికి ఈడుస్తుంటే, కాముడు తేలుపట్టి కైక చాల్చికిందికి ఈడ్చాడు. కాకపోతే ఇంతకాలం అవలంబించే వరాలు, ఆ రాత్రికి రాత్రే కావలసివచ్చినవా? "అప్పుడుకాదు. ఇప్పుడు మళ్ళీ ఇస్తున్నాను" అని దళరథు డన్నాడు. కైక అందుకొని, "రాజా! నీవు ఇష్టాను వంశానికి ప్రతిష్ఠ పెందిన భూదత్తు. అశ్వమేధం, పుత్రకామేష్ఠిచేసే దేవతలను మెప్పించావు. సంతత దానధర్మాలతో అర్జునూ, ఆశ్రతులనూ సంతోష పెట్టావు. ఆరక్షై వేల సంవత్సరాలు ధర్మం రప్పకుండా ప్రజారంజకంగా పాలించావు. కౌశికుని కోర్కె లీర్చుటకు సంకయించిన దోషానికి, రామునితో లక్ష్యమిది పంపి సర్వవ్రతాన్ని ద్విగుణీకృతం చేశావు. ఇప్పుడు సర్వభూతతోటి వినేట్లుగా, రామునిపై ప్రమాణంచేసి మాట ఇచ్చావు. కాబట్టి అడుగుతున్నాను. ఆలించిన త్వార అడుగు వెనక్కు వేయకు. శ్రద్ధగా విను.

ఇంతవరకు నాకు తెలియకుండ రహస్యంగా చేహర్చిన రామ పట్టాభిషేక సంధారంతో భరతపట్టాభిషేకం జరిగించటం, ఇది మొదటి వరం. ఇక రెండోది, నారదీరలుగట్టి, శింకతోలు ధరించి, జడలుముడివి పచ్చాలుగొండ్లు చండవారణ్యంలో చాళరథి సంధారంచేయటం. ఈవరాలు ఇప్పుడు నిన్ను బలవంతుడేసి పోరుకొన్నవి కావు. నీవు పూర్వం,

ఇప్పుడూ మనఃపూర్వకంగా ఇచ్చినవే. అదిగాక నాపెండ్లినాడు మానాయన సమక్షముతో నాకు కొడుకు కలిగితే, వాడు కోరితే, రాజ్యానికి వారసుణ్ణి చేస్తానని మాట ఇచ్చావు. ఈ సమయంలో నా కొడుకు కోరుకుంటాడేమో యని లేకుండానే పట్టాభిషేకం తలపెట్టావు. కాబట్టి ఈ రెండు కోరికలూ వెంటనే నెరవేర్చు. మాట నిల్చుకో."

తైర వరాలు విని రాజు కలతపడుట

ఆ దారుణమైన పల్కులు విని వృద్ధుని గుండె బద్దలైంది. చెవులకు చెముడు వచ్చింది. కంఠం అంధర కలిగింది. బుద్ధి బుగ్గి అయింది. మనస్సు మ్రానైంది. శరీరం శిలాశారం పొందింది. నోటమాట పడిపోయింది. ఆ ఆయోధ్యుడువస్తూ ఆలా కొంతకాలం గడిచిన తర్వాత లబ్ధసంజ్ఞుడై, "ఇది కలా? లేక, జాగ్రదవస్థా? అన్నది కైకేయియేనా? నాగ్రహచార ప్రతిబింబమా? నేను విన్నది నిజమా? అబద్ధమా? "అన్యథా చింతితం కార్యం, కైవల్యస్మిత చింతయేత్" అన్నట్లు జరిగినదేమి? ఈ సూర్యచంశలో రాజపురుషుల సంకల్పానికి విరల్పం ఎన్నడైనా వుందా? ఈనాడు ఈ విధంగా జరగటానికి నాలో తోపాటేమైనా వున్నదా? భరతుడు రాజు గావచ్చుగాక, రామ వనవాసుం డేనికి? రాముడు దండకారణ్యంలో వుంటే దశరథుడు దండధరుని సమక్షంలో వుండదా? నా చావును చూడగోరి ఈ కోంకలు కైక కోరుకున్నదా? సమ్మలేకుండా వున్నాను. తనకు ముందు చెప్పలేదన్న కోపంతో పరిహాసానికి ఇలా ఆడిగింది. కాని, నిజంగా రాముణ్ణి అడవికి పోమ్మంటుందా? తల్లిని మరపించిన తల్లియైన కైక నా మనోగతం తెలుసుకుంటానికి అడిగినదేమో కాని, నిజంగా ఇంత హూరమైన కోరిక కోరుతుందా? ఇది నా భ్రాంతి. నిజం కాకపోతే, నేనన్న మాటకు "సూర్యచంద్రులూ, భూమ్యాకాలాలూ, సర్వదిక్కులూ, సమస్తదేవతలూ సాక్షులు" అని సంకు అంటుంది? ఊహించరాని, చూడరాని ఇంత భయంకర భీభత్సదృశ్యం ఎందుకు సృష్టిస్తుంది? ఇది నా మరదాన్ని చూడగోరే కోరింది. నపురేకే కాక మనోహూత్రంగా కైన పలకరాని, పూహించరాని ఈ దుష్టభావం ఎందుకు కల్గింది? రామవియోగాన్ని భరించలేక నేను పోతాను విధవగా

కొడుకు పాలన చేస్తూంటే కుటుంబా చూస్తుంటుందా? ఇది దీనికి బుద్ధి పూర్వకంగా వుట్టిందిరాదు. రామపట్టాభిషేకం గిట్టనివాళ్ళు చెప్పివుంటారు. ఇవీ నా తెలివి తక్కువ వూహ. మా రామయ్యను ద్వేషించే ప్రాణి ఇప్పుడి దుష్టరాలుతప్ప ఈ విశాల విశ్వంలోనేలేదు. పుష్పహారంగా కనిపించిన సర్పాన్ని భరించాను. ఈనిన పులి వంటిదని తెలియక భరించాను. పైపై పూతలకు మురిసి యోగ్యురాలైన కౌసల్యా సుమిత్రలకు ద్రోహంవేశాను. పయస్సు మీరినా వాంఛ సశంక సంతా నార్థమన్న సాక్షతో ఈ మానవారా మృత్యువును తెచ్చుచున్నాను. ఇప్పుడు ఎది కర్తవ్యం? ఈ మహాజనానికి ఏమని సమాధానం చెప్పను? మహాక్షలతో నిండిన మహాసరలో రామునికి పట్టాభిషేకం చేస్తానని పలికాను. కౌసల్య కొండంచయాలతో ఈ సంతోషవార్త విని ఎదురు చూస్తున్నది. ఏ మంచి చేయకపోయినా, ఈ మంచి నా జుగుతున్నదని పొంగిపోతున్న సుమిత్ర మొగం ఎలా చూడను?

అన్నిటికంటే హృదయ విచారకమైన దృశ్యం మా రామ చంద్రుణ్ణి చూడటం. లేని ఆశకల్పించి, ధిత్వాహవరచి, ఆ ధిత్వాహం పరిహసిత చంద్రికామండలంగా మార్చిన దరహసిత చదనం, కాంతివాసి, అశిషీనగాపు. దే-అబ్బా! దామిచలేను, చరించలేను, బ్రదకలేను చా! రామా! రామా! ఈ చంద్రరామునకు ఎందుకు కలిగావయ్యా? కల్గినా లోకంతోపాటుకాక, నౌంపిర్యమంతా చూపగా భరించి, సద్గుణ సమాహారంగా ఎందుకు వున్నావు? ఏ నోటితో నిన్ను రాజును చేస్తానన్నానో, ఆ నోటితోనే నిన్ను అడవులకు పొమ్మని ఎలా అంటాను? ఓం! దీ! ఈ విషవృద్ధానికి అమృతోపమమైన ఈ ఫలం ఎందుకు సృష్టించావు? నాకుగాని ఈ ఫలానభవం లోకం పాలవుతుంది. ఆ లోకం అనందవతుంటే చూచి సంతోషపడటానికై నా నేను బ్రవకనుగదా? ఇది నా జీవన్మరణసమస్య. నాకీ నోటి తొండెర ఎందుకు? ఆరాదు తోకునికి వాగ్దానంచేసి, కాళ్ళమీద పడవంసి వచ్చింది. అయిన దయతో అనుగ్రహించాడు కాని, ఈ పాపి అంగీకరించడు. ఇంతలా అడవు తప్పిన ఇంద్రియాల ప్రదానం. మా రామ ప్రభువును వదిలి అవ్వణుకందడు. భర్తలాసిన ఈ దీర్ఘం, భర్త చచ్చిన అర్తలు ఎలా సంరక్షిస్తారు?

చివరకు నా గతి ఎంతరు దిగజారింది. లోకం మెచ్చేయజ్ఞం చేసి, లోకోత్తరమూర్తులైన నలుగురు బిడ్డలకని, నే చస్తే తల కొరివిపెట్టే దిక్కులేక, పాచి పీనుగుగా, పౌరులు దహనం చేస్తారు. నేనుండగా ఇంత క్రౌర్యానికి పాల్పడ్డ ఈ మర్మతి, నా అనంతరం, బిడ్డల అందదండలు లేని ఆ పరమ సాధుల, తానల్యా సుమిత్రల బ్రతుకనిస్తుందా? అరణ్యంలో నైనా ఆ అన్నదమ్ములు కలసి జీవించనిస్తుందా? తల చెడి, పూర్వమే ఈయరాని వాగ్దానం ఇచ్చాను. అది చాలక ఇప్పుడు ఇస్తానని రామ య్యపై ప్రమాణం చేశాను. అది త్రోసివేసినా ఇది త్రోయలేను. ఈ ప్రమాదానికి అదృశ్యమూర్తులు. ఈ చెడిపె కోరికతో సాధులుగా నిల్చారు. ఇంతవరకు అన్యత దోషమెరుగని నా వాక్కు, మహాశక్తివంతమైనది. ప్రమాదభంగం చేస్తే నా రామయ్యకు కీడుతప్పదు. నా పాపం నాతోనే ముగుస్తుంది.

ఏమీ ఎరుగని నా నాయన అడవిలోనైనా జీవించితే అదే చాలు. నా తరువాత జరిగే పరిణామం నేను చూడను. బ్రదికినప్పుడే తదా ఈ మమకారం. నా ఈ చేసిన పాపానికి పశ్చాత్తాపం చాలదు. మరణమే శరణం. నేను అన్యతదోషానికి పాల్పడ లేను. రామయ్యను రాజ్యం వదిలిపెట్టి అడవికి చొమ్మని అనుశాసించనుచేను. ఇక నేను బ్రతికినా చచ్చినవాడికింద జమకట్టవలసిందే. కాదు. కాదు. దీనికి మార్గాంతరం వుంది. ఇప్పుడు నేను ఆత్మహత్య చేసుకుంటే అన్ని పనులూ అను కున్నట్లు సవ్యంగా సాగిపోతవి. నా ముచ్చలయ్య పట్టభంగానికి నేనే ప్రబలావరోధం. నేను పోగానే లోకాచారం ప్రకారం పౌరులు, ధర్మ వేత్తలు, మంత్రులు, మహర్షులు మా రామయ్యనే రాజు చేస్తారు. అడ్డ గించే అధికారం ఈ విషయ ప్రభరాసికి, ఈ మీకవన్నె బెబ్బిరికి వుండదు. బిడ్డలంతా సౌజన్యమూర్తులు. అగ్రజుడందే ఆత్మార్పణం చేస్తారు. ఈ కుడిం ఇచ్చినా భరతుడు పాలింపడు. వాడు అన్ని విధాలా అన్నగారి ప్రతిమూర్తి. ఇదే అన్ని విధాలా అచరణ యోగ్యంగా వుంది. ఇక మానసిక షోభం కల్పించుకోవాలి" అని నిర్ణయించి, రుపితసంహారాగా రైకేయిని ప్రక్కదనెట్టి, ఇతఃపూర్వం మనోవేదనతో కలిగిన అశశర

నుంచి శక్తిపుంజుకొని, చివరి యర్థంగా చతురుపాయాలను క్రమంగా ప్రయోగించుటకై — జీవితంలో ఎరుగని పనికి సిద్ధపడి —

తై తేయిని రాజు రతినోర్తులు పల్లుట

“ఓసీ! నయవంచకురాలా! ఎంత పని తలపెట్టావు? ఇంత విషాన్ని చాచుకుంటా ఇప్పటిదాకా ఏ విధంగా కడపులో చాచావు? అనాది దేవదానవ సంగ్రామంలో చాచుకుంటా కాపాడినందుకు, వరాల రూపంగా ఈనాడు నీ చేతులతో నీవే చంపవలచుకున్నావా? ఏ వంశ గౌరవానికి ప్రలోభపడి మెట్టావో, ఆ వంశగౌరవం వట్టిపాలు చేయాలనే దుర్బుద్ధి నీకు ఎందుకు కట్టింది? నీ దీర పావజాతి పుట్టావు అని తలస్తే, అనాడు పాయస భాగం ఇవ్వకయేపోయింది. నీ దుష్టచేష్టకు బద్ధిమాలిన ఈ మనలి రాజు రాముణ్ణి అడవికి పంపగలడేమో కానీ, నీ కొడుకును రాజుగా చేయలేడు. పౌరులు భరత పట్టాభిషేకం జరుగనీయరు. అది నిజం. అన్న అశమనానికి అగ్రహారగ్రుచ్చైన అవ్వబుడు, గాభేయ మహర్షి దత్త సకలాశ్రయేదరహస్యనిధి, నారీటుతార మాత్ర కంపిత సర్వ దిగ్గింతరుడు, రామచంద్ర పాదార్పిత మనస్సునుడు, దర్శన తప్పిన నన్ను నిలుపరించి, నా దుడుకుతనానికి, నా మండగానికి ప్రతీకారంగా, నీ ముటను పాటించాల్సిన పనిలేదని చిన్నప్పుడు దరిస్తే, నీవు, నీ కొడుకూ ఏమవుతారు? నేనే మవుతాను? రామ వనవాసంలో అయోధ్య అడవిగా-కాచిరామ-శృణానంగా మారుతుంది.

నీవు ఒకనాడు నాలో ఏమన్నావు? రాముడు లోకాధిరామదనీ రామునిలో భరతుణ్ణి చూస్తున్నాననీ, రాముడు వద్ద వుంటే భరతుడు పున్నట్లే వుంటుందనీ, రామభరతులకు లేదాతేదనిగదా? మృత ఇప్పుడు ఈ ఎంత జాత్యం ఎందుకు వచ్చింది? ఈ భేదం ఎందుకు వచ్చింది? నీవే నాలో రామహస్య పట్టాభిషేక ప్రస్తావన చేశావు గుర్తుందా? ఆ మమకారం ఏమైంది? అర్జునునిలో ఏ లోకం చూశావు? ఈ పాపబుద్ధి భరతునకు కలగటానికి వీల్లేదు. ఇది నీకే పుట్టింది. నీ మరలను ప్రతిభలం ఏమిటో తెలుసా? మొదటి జరి నేను. రెండవ జరి కొనల్యా సుమిత్రలు. ఆ తర్వాత నీవు. నిన్నూ, నీ మండిరాన్ని పౌరులు అగ్నివేపునికి అహతి

చేస్తుంటే ఆ పొగ యాచనాశరీరంతో యక్షలోకంలో శిష్యులు పొందేనాకు వార్త చెప్పటానికి వస్తుంది సుమా. తిరిగి ఆలోచించుకో. పండువంటి సంసారం పాడు చేయకు. చేసుకోబోకు. అంతురాలవైన నీకు కరదీపికగా నా మాట చున్నించు. సాధ్యలోకంలో సాటిలేని దానవస్సు కీర్తి సంపాదించు. నీచాతి నీదనైన చావుకోరి తెచ్చుకోరు" అంటూ కఠినంగా పల్కాడు. ఆ మాటలకు దండాహరణాల ధుజంగిలాగా లేచి, సీత్యారం చేసి, కన్నుల్లో నిప్పులు ఉరుస్తూ కైక రాజుతో ఇలా అంది.

తైతేయి రాజును చూపించుట

"రాజా! ఎంతెంత మాటలంటున్నావు? నేను దుష్టురాలనా? పాపినా? నేను వంశ ప్రతిష్ఠను షట్టిపాలు చేస్తున్నానా? నేను ప్రసవించిన పెద్దపురినా? ఈ మాటలు అంటానికి నీకు నోరెట్లా వచ్చింది? ఆనాడు యుద్ధంలో మరణించకుండా కాపాడింది నా మాంగల్య రక్షణనా? ఈనాడు నిన్ను చంపి తెండివేయుటకా? అది నా దుష్టత్వానికి శిక్షామా? వయః పరిమాణాన్ని చూడక, కల్గివండ్లం మాటవినక, సర్కుల సంజాతనై, సోదర్య వారాన్నిధిని నిన్నుచేపట్టి, మనోవాక్కాయర్యల్లో నిన్నారాధించి, తను భన మనః ప్రాణాలు నీ కర్పించి, సవతి మర్మరం విస్మించి, యాభయవేల వసంతాలు నీ సేవ కర్పించుట పాపపేకువగునా? కైకేయి చిన్నదైనను, కౌసల్యా సుమిత్రల గుణగుణాలను అతిక్రమించి, సాధ్యలోకంలో సమారాధనార్హ అయిందని ప్రజలచే నివాళులందుకొనటం వంశ ప్రతిష్ఠకు భంగరారీ అవుతుందా? కన్నబిడ్డ మాండేళంలో వుంటే కలత పడకుండ, నీ మమకార రుమాడుట్టి పూలలో పెద్ద పూజించి, విద్యా బుద్ధులు నేర్పించి ప్రసవించిన పురి గుణమేనా? నా పెండ్లి సమయంలో "నీ కుమారుడను రాజ్యాధ్యత కల్పిస్తా"నని సమయం చేయటం నా నిర్లంఘనమైన నేనా? ఆప్పుడే నీకు సంభవించింది. నా నుంచి పొందదలిచే కదా ఈ మాట అన్నది. ఆ అశతోనేరదా నేను నిన్ను పెండ్లి ఆడించి. ఆకుదానికి స్వల్ప సహజంగా సంప్రదించిన గుణం బిడ్డలపై మమకారం, వారి అభివృద్ధి కోరడమేకదా? ఇప్పుడు రాముణ్ణి వనవాసుల పంపుతానంటే కౌసల్య సంతోషంతో సమ్మతిస్తుందా?

పరిణయ సమయంలో ప్రమాణం చేశావు. సంగర సమయంలో, పలువు క్రమమూరిస్తూ వరాలు కోరుకొమ్మన్నావు. ఇప్పుడు రాముడి మీద బట్టు పెట్టుకొని అధిమతం తెలుపుమ్మన్నావు. ఇవంతా, నా మంచనలో నుంచి, మెరమెచ్చలలో నుంచి వచ్చిందేయరియంటావా? ఇవంతా నా బల వంతంమీద జరిగిందేనా? రాజా! మైమరచి మాటలు పారేసేటప్పుడు ఫలితం ఏం వస్తుందో పరికించలేదు. ఇంతరూ నేవేసిన దోషం ఏమిటి? నీ విచ్చిన వరాలు ఇమ్మని అడగడమేనా? ఇందుకు ఆశాని మాట లంటావా? విషయం వచ్చింది కనుక దాచకుండా అడుగుతాను, చెప్ప. నీవు పూర్వ గౌరవం నిలిపే వాడివైతే, నాకు ఇచ్చిన మాట ప్రకారం భరతునికి రాజ్యం ఈయక, రామునిచేయటానికి ఎందుకు సంకల్పించావు? పోనీ, ఇలా చేస్తున్నానని నాతో ఎందుకు చెప్పలేదు? భరత శత్రుఘ్నులు లేకుండా పట్టాభిషేకానికి ఏమంత తొందరవచ్చింది? ఇదంతా నీకు తెలుసు. నాతో చెప్పినా, భరతుడువున్నా భంగం వస్తుందని అవరావాదాగా తల పెట్టావు. ఈ ముహూర్తం వ్యర్థంవారు మనః పూర్వకంగా పెట్టారా? నీ మాటకు తల పూపారా? కౌసల్యుడు చెప్పావు. రామునికి చెప్పావు. దేశ దోషంతర వాసులకు చెప్పావు. కట్టుకొని కాపురం చేస్తున్న కైకకు చెప్పటానికి నీకు తీరుబడి లేదా? ఇంత కుటిలత, నయవంచన, ఇంత దుర్బుద్ధి నీలో వుండకొని నన్ను "నయవంచకురాలా" అంటావా? ఇప్పుడు నీవు చేసింది నయవంచనకాదా? నన్ను ప్రేమించి, "కోడకో తీరుస్తా" నని రామునిపై ప్రమాణంవేసి, కోరుకుంటే నోడికిరాని కారురూతలు కూయటాన్ని ఏమంటారు? సత్యవార్య పరిరక్షణ అంటారా? మంశప్రతిష్ఠ అంటారా? నిజం చెప్పాలంటే ఈ క్రౌర్యం నాలో లేదు. నీవు చేసిన భేదోపాయంవల్ల కలిగింది అయినా, అందుకు ఇది ప్రతికారం కాదు. ఏ తల్లి అయినా కొడుకు చేమానికి, ఏ అల్పావరాళం వచ్చినా విడువదే? అటువంటిది ఇంత మహావరాళం ఈ తల్లి మాత్రం ఎందుకు జారవిడుచు కోవాలి. అలా విడిచిపెట్టను.

నన్ను దూషించడంమాని, పట్టాభిషేకం ఆపి, భరతునికి వార్త పంపి, శుభలగ్నంలో పట్టంకట్టు. ఈ రోజే జటావల్క్యులధారియై రాముడు, దండకారణ్యానికిపోయే ఏర్పాటుచేయి. ఏమేమో ప్రళయలు పలికావు.

భయపెట్టావు. అక్కణ్ణుడు అగ్రహిస్తే జగత్సృజయం వస్తుందా? వాడెంత? వాడి శౌర్యమెంత? నా పాతివ్రత్యక క్రిమిమందు భస్మమైపోదా? అనసూయా సావిత్రి చరిత్రల ఆలకించలేదా? నేను తలచుకుంటే ప్రళయమూ కల్పిస్తాను. పునస్సృష్టిని చేస్తాను. ధర్మా ధర్మాలతో నాకు పని లేదు. నీవు అడగమన్నావు. నేను అడిగాను. అంతవరకే. ఆ ధర్మాధర్మ విచక్షణ అంతా నీచరాని నాదికాదు. కాంక్షారణం జరగటానికి వీల్లేదు. ఇప్పుడే రామునికి కలువపంపు. రాగానే ఆదవికి పొమ్మని ఆజ్ఞ ఇవ్వు. నీవు నన్ను మనఃపూర్వకంగానే కఠిరంగా తిట్టావు. కాని, నేను అలా తిట్టలేదు. సమాధానం అన్నమాటలకు అందించాను. నా హద్దు నాకు తెలుసు. నా సతీధర్మం నాది. నా దాగోగులు నాకు తెలుసు" అంటూ ఎదురాడించి.

దశరథుడు న్యాయనిష్ఠురములతో తైరేయిని జేడుకొనుట

"దేవీ! వినరానిమాటలువిన్న జాతలో అనరానిమాటలు అన్నం దురు నన్ను షమించు. నీ అచరగం, కీలం, అంతర్యం, అభిమానం అన్నీ తెలుసు. నోటిదురు పృథ్వీలో వచ్చిందిగా బామించి మన్నించు. నీ చడిగిన ప్రక్షల్లో కొన్ని సంపూర్ణంగా నిజం. కొన్ని, సంఘటనల ద్వారా అనుమానించటానికి అవకాశంపుష్పమాట నిజం. కొన్ని నావతే నీపూ అనుమానించి ఆవేశపొంది అన్నవి కూడా నిజం. దోషం అంతా నాదే. కాని, నీ దోషంకూడా కొంతరేకపోలేదు. అవ్యవధిగా ఈ వార్యం ఎందుకు తలపెట్టానంటే, నా జాతకచక్రంలో మారక గ్రహాలు సన్నిహితరాసుల్లో జలంగాచేరి, సమీపమరణాన్ని సూచిస్తున్నై. రేపు తప్పిలే ఇంతపూత్రం చుంచిగానైనా సంవత్సరాంతండాకా లగ్నాలు లేవు. అంతకాలం నేను జీవించటం దుర్లభం. నీవు రామపట్టాభిషేకానికి అటవంకాదని సహృదయం. భరతునకు, జనకరాజుకు వర్తమానం పంపి, వారు చేరటానికి ఈ నాల్గవినాలు చాలవు. ఈ సంతర్పం కలిగించి అయిదు దినాలకు పూర్ణమే. బ్రతికి వుండగానే ఆ శవధార్యం నెరవేరు ద్దామని అనుకోవటం. కొన్ని వేల ఏండ్లకు పూర్వం పట్టాభిషేకం

జరిగింది. అవంతా పాలులు, మంత్రాలు మరచిపోయారు. అన్నీ తెలిసిన వాళ్ళం వశిష్టవామదేవులూ, నేనూ. ఈ బృహత్కాశ్యపానికసాధన సామగ్రి సంపాదించటానికి తగినవారిని నిర్ణయించి, ఆచేశాలివ్వాలి. ఇంతకు కొద్ది గడియలకుముందే కౌసల్యకు కబురంపాను. రాముణ్ణి సభకు పిలిపించి చెప్పాను. తొందరగా నీ మందిరానికి వచ్చాను. అంతేకాని, నిన్ను భరతుణ్ణి పంపించటానికిరాదు. మీరెవరని మోసగిస్తాను? ఏం ఆశించి ఆ పనిచేస్తాను? నీవు అగ్నిసాక్షిగా గ్రహించిన అర్థాంగివి. పైగా ఆత్మీయువాలివి. వాడు కొడుకు. ఇంకాలో ఏ మతంత్రం లేదు. నా మాట నమ్ము. జరిగిర విషయం సమగ్రంగా తెలుసుకోకుండా అకారణంగా ఆగ్రహం తెచ్చుకోవటం, అపార్థం చేసుకోవటం, కోరరాని కోర్కెలు కోరటం వరకు నీ దోషం. ఇది ఒక పీడకలగా భావించి మరచిపోదాం. నీ కింకా ఆగ్రహం తీరకపోతే, పవిత్రతకూ, సత్యవాక్య పరిపాలనకూ, వేదధర్మ పరిరక్షణకు చిహ్నమైన ఈ ఇశ్వారురాజు కిరీటం ధరించిన నా శిరస్సు నీ పాదాలు సోకమొక్కుతాను. ఇకనైనా సంతోషంతో రామాభిషేకానికి సాయపడు. అర్థాంగివిగా ఇచ్చిన ఆనందంకంటే వేముతెట్టుగా దీన్ని స్వీకరిస్తా"నని పాదాలపై పడ్డాడు.

పైక రాజు ప్రార్థన తీరస్కరించి ప్రమాణపాలనకు

పట్టుపట్టు

"విన్నాను రాజా! విన్నాను. నీ మహాపన్యాసం సొంతంగా విన్నాను. అనుకూలంగా వున్నంతవరకు ఆదరించి, అనుభవించి, వ్యతిరేకత రాగానే విశ్వంఖలంగా నడిచే నీ స్వభావం కన్నాను. నాకు ధర్మాధర్మాలతో పనిలేదు. దయాదాక్షిణ్యాలతో పనిలేదు. కావలసినదెల్లా నాకిచ్చిన వరాలు ప్రమాణబుద్ధితో చెల్లించటం. "సూర్యాస్వయంబం, సుక్షత్రియంబం, సూన్యత వాక్య పరిపాలకులం" అంటూ ప్రగల్భాలు పలికే నీవు, సీవన్న మాటలు నీవే కాలనన్నుతావా? ఇది సత్యవాక్య రక్షణకు మొదటి మెట్టా? నీ మాటలు ఎవరూ వినలేదనుకొని, విపరీత మార్గం త్రొక్కుతావా?

జగచ్చుపుపులైన సూర్యచంద్రులు లేరా? అక్షుడిక్కులు లేవా? అదృశ్యహువంగా చరాచర జగత్తును, సృష్టి స్థితి లయాలను పొందించేసే అనంత శక్తిలేదా? ఆన్న నీ యంతరాత్మ లేదా? విన్న నా యంతరాత్మ లేదా? నీవిలా ప్రపత్తస్తాపని నాకు ముందే తెలుసు. అందుచే ఆ మూర్తులను సాధులుగా చేసి, కోరాను, ఇచ్చినా నాదాగే. ఈయకున్నా నా దాగే. ఇస్తే నామాట చెల్లించిన సత్యవాది వపుతావు. ఈయకుంటే నన్ను చంపిన వాడవపుతావు. నేను బ్రతికి వుండగా రామాభిషేకం జరగదు. సపత్ని రాజమార కాదు. సీత రాణి కాదు. మాండవి రాణి కావాలి. భరతుడు రాజు కావాలి. కైక రాజమార కావాలి. నా నిర్ణయం తిరుగుతేనీది. రామవియోగం నీరెంత దుస్సహమో, ఆత్మాభిమానహాని నాకంత దుస్సహం. రాముని వదలి నీవు జీవించలేకపోలే, అన్యర దోష పంఠిలవై నీ ఆధ్రాంగిగా నేనూ జీవించతను. నన్నిక మాటలతో మధ్యపడతేవు. చేతంలోనే చిత్తశాంతి కలిగిస్తావో, జీవరహిత కళే బరానికి దహన సంస్కారాలూ చేయిస్తావో, నీవే నిర్ణయించుకో. పాప పుణ్యాలు, స్వర్గనఃకాలు నా కేసానాన్నిచ్చినా సంతోషంగా స్వీకరిస్తాను. అంటేకాని నా నిశ్చయం మార్చుకోను. నెరవరితో నాను తెలుసు, నెనెండును పచ్చాదో, ఏమి లల పెట్టాదో, పర్యవసాన ఫలితం ఏమవుతుందో ఎరుగును. నీవలె నేనూ చడుపుకున్నాను. భర్మసూక్ష్మాలు గుర్తించాను. కాని, అడిచాంకలేదు. ఇచ్చి మరల పరిగ్రహించలేదు, ద్వేషించకూలేదు. ఇన్ని మాటలతో పనికిదు. ఇప్పుడు నీరు రెండే మార్గాలున్నవి. అవి నా పరాలు తిరప్పటం, లేక నా శవాన్ని దర్శించటం. త్వరగా లేచుకో"మని అశనిపాత సదృశమైన వాక్యాలు వర్షించి, మొగం ప్రక్కరు త్రిప్పకొని, పైటచెంగు లాగి, సోగగా మెరిలిపవటం మొదలుపెట్టి కంటికి కడివేడుగా దుఃఖాశ్రువులు చాల్చసాగింది.

ప్రద్దరాజు ఉద్వేగంతో కైకను విసర్జించి మూర్చిల్లుట

మహావాతరీప్రగమనాహతికి బూతుగు వృక్షంలాగా ఆపాద మస్తకం కంపించగా "ఓసీ! దుష్టరాలా! ఎంతకు తెగించావు? ఇక

నిన్నున్న ఫలంలేదు. ఇది అంబా స్వయంకృతాపరాధమే. అతిరాముసల కిగతి కాక మంచిగతి ఏమస్తుంది? నను పుణ్యమిద ర్థనే కాక, నీవు భర్త సనిహావా మరచి హద్దుల అతిక్రమించావు. నీవు హితం పువదే? చటం, హామయ పాలుపోయటం పండిది. నీ సాఫ్టీత్వంపై నీకెంత విశ్వాసం వుందో, నా సత్య వాక్యరిహాస మీద నాకెంత విశ్వాసం వుంది. నీవు సృష్టిప్రళయాలు కల్పించే పరివ్రతపైలే, ఒక్క శాపవాక్యంతో నీవు భరతవాక్యం పలికించే సత్యశక్తి నామావుంది. నా రామం దారలపైలే కాని పరదారలపైన గాదు. ఇష్టానుగుణ గ్రహానుగుణులు. చర్యపరులు. సత్యవ్రతులు.

ఇది ఏమినిర్ణయం? ఇది ఏమి సాఫ్టీత్వం! నా ఇన్నిస చతువునకు ఇంత మచ్చరం పూసటానికి. నా రప్పేమిటి? రాముని రప్పేమిటి? నేను సీపట్ల అన్యధా ప్రవర్తనై ఆ శిష్య నాకు గాని, ఆభిమతం తెలియని రామునికెదురు? అశేషప్రవాసీకం రామాభిషేకం చూడాలని తహతహ పడుతున్నది. నీవు నా సకలీర దహనానికి చితి పెచ్చుతున్నావు. ఉభయ మం గౌరవం రాహిత్యాలనీ, ఉభయుల ఆర్యాన్యక ఛింగింపరావనీ, నీ దౌష్ట్యం ఇంతవరకు సహించాను. ఎంతకాలం కలసి రాపురం చేస్తే యేం? "దౌమంబరాచి పుష్పాజీ శ్వేతవర్ణంబ వాయునం, మత్స్యపాదం జలం దృష్ట్యా, నారీ హృదయం నపశ్యతి" (మీడిచెట్టుపూలూ, తెల్లని రామలూ, నీళ్ళలో చేపల అడుగులూ చూడవచ్చునుగాని, ఆడువాని హృదయం చూడలేదు) అన్న పెద్దలసూక్తి ప్రకారం ప్రవర్తించాను. నీవు బ్రతికి వుండగా రామాభిషేకం ఎలాజరుగదో, నే! బ్రతికినంతవరకూ భరతాభిషేకం జరుగదు. రామయ్య ఆదవికి బయలుదేరగానే, నా శవం వెంటనే కాడికి బయలుదేరుతుంది. నా మరణం, రామ వియోగంతో, కొనశ్శా సుమిత్రలు సహగమనం చేస్తారు. లష్మణుడు అన్నను అనుసరిస్తాడు. అర్థమామల మరణానికి, ఆత్మేశ్వరుల ఎడవాటుకూ కుమిలి కుమిలి, నవనదోన్మేషంగా ఎదుగుతున్నదిగ మూలచ్యేదంకాగానే వాచిపోయినట్లువస్తువులువారిపోతారు. ఇటు మగవూ, అటు కొడుకులు లేక, కిషకర శ్మేరంగా మారిన ఆయోధ్యలో నీవు నీ కొడుకూ పితాచాలవలె సంపదించింది. నీవు నా పట్ల

చేసిన నీవా. శత్రువులు చెప్పుకున్నావు కాని, నేను నీకు చేసిన మీలుగుర్చి
 ఏమైనా తెచ్చావా? దిక్కున మారుకురా! తీసికొని పరికించు వాడుకలును.
 రథమరంగనాశన! నేనక్కడోహార్ని పొందకన్నే సేవకూడా నా వాళ్ళార్ని
 పాలించు నేను చచ్చిన మీర ముగ్గురు కౌతుకుత నాకు ఉత్తర క్రియలు
 నిర్వర్తించారు. నా శత్రువు నీవుగానీ, నీ కొడుకుగానీ, బాకరాదు. వాడు
 కర్మచేయ రావలె. నన్ను చంపించటానికి కుతూర్ని చెంపతో చిగించుకో
 బోతున్నట్లు నడిచున్నావా? తరివేయకుచచ్చినా, ముందులో దూరిచచ్చినా,
 లొంగబడినందునీ ముక్తి వేయకునకలై చచ్చినానలే, నీ కౌతుక సిద్ధిపడు.
 ఇంత నిష్కర్మపు, ఇంత దురాగతవాదపు, ఇంత కులక్షయకార్యకారిని,
 ఇంత శ్రీహృద పితామహపు, ఇంతనైవ్యమాధ్వానుపద్రవపు ఐనోన్నుర్వపి
 పరిచి, నా తండ్రిని, నా జీవనశోభిని, నా ముద్దులయ్యను, నా ఆరుద
 రాహుర్ని ఆకపుండు పంపు బాకనున్నావా? ఈ ముగ్గురి తనంతో ఇంక
 ఇంక కలిగిస్తావా? పాపమన్నీ! మచ్చగి నా తీవ్రకారికి మాయుని మచ్చ
 కలిగించి, స్వధారోహుని చేయగ్గున నన్ను సకరకూపంతో ద్రోసి, ఏమి
 చాపుకుంటావు? బ్రతికినన్నాహు, రోషులు పై బొట్టుకుంటే మూకపై,
 మునుగువేయని భకతుని పెనుక పరిపాలిస్తావా? ఇది సక్కులీనకైన
 నీకు సంతోష హేతువా? చార్మకంలో నన్ను కోరకాని కోరికలు కోరి
 కడుపుతో చిచ్చుపెడలావా? పట్టాభిషేకం కైకేయి పన్నినవలలో సింహం
 లాగా చిక్కి ఆపుకున్నానని ప్రజలకు చెపుతున్న నా మొగంపై పేదసీమ
 కొడుకుంటే, ఇంట్లో పన్నిటిలో స్నానం చేసి, హునకూలికా తలపుంతో
 ఆనందవాహ్యులు రాలుస్తూ, ఎడమచితిపై తం ఆర్పిచూస్తూ, ఎంటూ
 పరిస్తావా? ఇంకకు తెగించిన నీవు ఏమైనా చేస్తావు. ఎంతకైనా సహిస్తావు.
 కొడుకుకు అకపుండు పంపమని తల్లికోరితే, పరమగిరి పంపే తండ్రిగా
 నేను జీవించలేను. కొడుకు పున్నదికోసం రాక్షాభిషేకం తల్లిగా కోరటం
 కొంతవరకు సజబువుకెమో కాని, రాదు వనవాసం చాచుచాతి దారుణం.
 పట్టాభిషేకానికీ, వనవాసానికీ ఏమి సుఖం ఉన్నది? ప్రజలు హర్షించి
 నంతరాలం ప్రభువులమీదాని, తిరస్కరిస్తే పరిచారకులంహా రాదు.
 అయోధ్యా వాడులు అంత వివేక హీనులుకాకుండా. నా పని అయి
 పోయింది. నా బ్రతుకు ముగిసింది. నాకీలోకంతో వసితేడు. హా రామా!

రామా!" అంటూ, వజ్రచారకు నెక్కలు తెగిన పర్వతంలాగా ప్రభువు నేలకూలాడు. చైత కళార స్వరంతో "ఏమి రాజా! ఇందా నా దంతా నటన అన్నావు. ఇప్పుడు నీవు చేసిందంతా నటనకాక మరేమిటి? నీ ప్రేమ పాత్రుని ఎడబాటు నిర్వంతవేస్తే, నా కన్నకొడుకుమీద ప్రేమ సన్నెంత చేయాలి? ఇన్ని దుర్భాషలు దేనికి? నీ వరాలు చెల్లించననాదా? నా అడ్డంకి తీసిపోతుంది. నిశా, నీచార్యులూ, కొడుకులూ, కోడళ్ళూ సుఖంగా ఉండవచ్చుగా. "సత్యపాఠనకు మా వంశమే ముఖ్యం, అందులో కల్లా నేనే ముఖ్యం" అని మీసం దువ్వుకోవచ్చుగా. ఈ చచ్చుకూతలు దేనికి? ఇస్తానానే కోరినట్లు వరాలు ఇవ్వు. లేదా? ఇవ్వననివెప్పు. ఈయదలచుకుంటే రాముణ్ణి ఇప్పుడే ఆడవికి పంపు. భరతుని పట్టాభిషేకానికి, రామ పసవాసానికి రాజకీయంగా అవినా భావనంబంధముంది. నేనుకోరింది పచ్చాలుగేంట్లు.

అమోఘ్యలో ఆన్న ఉండగా తమ్ముడు సింహాసనం ఎక్కడు. రాముడు పచ్చాలుగేంట్లు ఆడవుల్లో ఉంటే రాజ్యాధికారానికి హక్కు చస్తుంది. అరాజకాన్ని ప్రజలు మన్నించరు. రామయ్య లేని లష్కయ్య పూడికప్పుల కూడా పిదలిచెను. ఇప్పుడు అన్ని పేదలూ యోగ్యుడైన నా కొడుకునే ప్రజలు ప్రభువుగా కోరతారు. ఆరిసిందా సంబంధం? ఇప్పుడే కబురుపెట్టు. నీ కిమ్మడు వచ్చిన ప్రమాదం, ఏమీలేదు. నీవు జాగు చేసినా నేను జాగు చేయను. నే చస్తే సూరకంతో నైనా పట్టవంగం జరిగి తీరుతుంది. అది నిగ్రహించటం నీ తరం రాదు. పూశ్వం ఆడిన మాట తప్పుకుందా దేగమ పది చక్రవర్తి శరీరం కోసి మాంసం ఇవ్వు లేదా? అలమ్మడు వ్రాహ్మణునిని తన రెండు కళ్ళూ దానం చేయలేదా? వారలా చేసి ఉత్తమ లోకాలను పొందారు. నీవు చివరి గడియల్లో అబద్ధం ఆడి అధమ లోకానికి ఎందుకు పోతావు?

సత్యం బ్రహ్మ స్వరూపం. సత్యాన్ని ఆచారం చేసుకునే రవి చంద్రులూ, చర్మములూ, భూమి ప్రవర్తిస్తున్నై. సత్యప్రతానికి చాలింటి పచ్చాలుగు లోకాల్లో లేదు. ఆ లే. లేది నా వరాలు చెల్లించు" అంటూ సత్యస్వరూపం బొరించింది. స్వనాశనానికి దారి తీస్తుందని పుత్రా దారుణ్యం చెప్పినా వినక సత్య వాక్యబద్ధుడైన బరి చక్రవర్తి లాగా.

సర్వ వాక్య పరిరక్షణకై నిశ్చయించి, దింకం వదలి, మడి బెగ్గిరి, "ధీరీ! సీవు భార్యవు కావు. నేను భర్తను కాను. ఈనాటితో నీ నా బంధం తెగి పోయింది. నిన్ను, నీ గర్భవాసాన పుట్టినందుకు భరతుణ్ణి సర్వ దేవతలు సాక్షిగా పరిత్యజిస్తున్నాను. సీతా, నీ కొడుకూ, నాకు పింఛోదనాలు ఇవ్వవచ్చు ఇచ్చినా ముట్టరు. రాత్రి నాల్గవశాము గడిచిపోయిన్నది. గురు దేవులూ, మంత్రిలూ, ముఖ్యులూ వచ్చి అభిషేక రాత్ర్యం నిమిత్తం నన్ను తొందరపెడతారు. వారే నా మృతదేహం చూచి పట్టాభిషేక సంఘాంతో రాముని చేత దౌర్భ్య కై హిక క్రియలు చేయిస్తారు. నేను సత్యవాదివైతే రాముడే ప్రభువౌతాడు. భరతుడు రామభర్తవై నిన్నుద్వేషించి చూషించు తాడు. సీవు సృష్టి పున్నంతవాలం మహాస్థరాంపుగా నిలిచిపోతావు" అని అంటుండగానే, కోళ్ళు తల్లవాడునున్నట్లు చూచుసాగితై. మలాయాల్లో పులుసలు మెలమెల్లగా కవలరున్న చప్పుళ్ళు చివరస్తున్నై.

"ఘనసౌధాంతర దీపమాలికలతో కైగూర్చి యున్నాం కాం
తీని బాసెన్ భరణిప జీవితము తీతిన్, కైక మోషుట్టు వే
గెను నిద్రా ప్రభురాంభవార గురుమూర్తి భారలొకంబు వే
గెను, కైతస్య సమ్మర్ది ప్రాణికరి సాగెన్ స్వీయకర్మ స్థిరన్"
తెల్లవారితే తనవార్యం విప్పుడుపురుండన్న భయంతో కైకేయి, చూపిపని రాంధరపెట్ట సాగింది. జీవన్మరణ సీతికో పున్న రాజు, సూతిలో పున్న వాని మాటలవలె ఆర్పవ్వంగా, "కైకా! ప్రాదాయి కడ ముట్టుతున్నై. రాముణ్ణి పిలుపు. ప్రాప్తం ఉందే చూస్తాను. లేదా-! అంటూ సొమ్మసిల్లాడు. అక్కడ పశ్యం వారు-

రామాభిషేక సంఘారాంతో వసిష్ఠుడు వచ్చుట

నిర్జీత వేళకు అహ్నికాలు ముగించుకొని చలసిం వస్తువులు పరి చారులు కొనిరాగా, ఆశ్రమం వదలి రథంపై అయోధ్యా సగరం సమీ పించారు. చక్కగా సీక్వచల్లై ముగ్ధులతో అలంకరించిన ముంగిళ్ళూ, పూవులతోనూ, ముదితానులతోనూ రోరదాలుకట్టి, అరటికెల్లుస్తంభాలకు చేర్చి, రంగురంగుల గుర్తలతో పై రప్పు సవరించినట్టి వండిళ్ళూ, రాజ

లాంఛనమైన చెండాను పోలిన చెండాలు ఇంట్ల చివరి భాగాన ఎగురుతుండగా, సున్నంతోనూ, రంగులతోనూ శోదాయమానంగా వెలిగే గోడలపై రామ కథలు వ్రాసిన చిత్రాలూ, అడుగడుగునా నిరోధిస్తూ కన్నులకు పండుగ చేస్తుండే, చూస్తూ, విపణి వీధులు, ద్రాహ్మణ షట్రియ వైశ్య బౌద్ధ మార్గాలు దాటి, హయహేషలూ, గజబృంహి తాలూ, రథకిణిశి నినాదాలు కర్ణ తర్జుణుల కావించగా రాజనగరంలో ప్రవేశించి, మండిరం చుట్టూ మూగిన ప్రేక్షకులను తప్పించుకొని, సుమం త్రునితో తనరాక రాజునకు చెప్పమని కోరాడు. పోతున్న సుమంత్రుణ్ణి అపి ఇలా అన్నాడు. "ఇవి గంగా జలముటాలు. ఇవి సింహనదీ జలహేమ కలశాలు. అభిషేక సమయంలో యువరాజు చూపుటానికి బెదుంబర పీఠం (మేడికొయ్యితో చేసిన గద్దె) ఇదిగో. ఇవిగో నవదాన్యాలు. అవి షౌడ్రమూ, మణులూ, గంధమూ, పెరుగూ, నెయ్యి, పేలాలు, దర్బలు. వీరు అష్ట కన్యకలు. అదిగో ఉద్గం, మదపుచేసుగూ, హయచతుష్కం (నాల్గుగుర్రాలు), పూలూ, పాలూ, లేనూ, భనుపూ, తెల్లగొడుగునూ, తెల్ల వింజామరలూ, బంగారు చెంబూ ఇవిగో. ఇక ఇటు చూడు.

బంగారుచేతులు కొమ్మల కమర్చబడి, పున్నరమైన మాపురం గిల్లిన తెల్లని ఆదోతు ఒడి. నాల్గకోరలతో ప్రకాశించే సింహం ఆది. ఇంద్రుని ఉచ్చైశ్రవాన్ని పోలినగుర్రం ఇది. సింహాసనం, పురితోలూ, అగ్నిహోత్రం. నటనటిగాయక మార్గంగిక సంతానం అటుప్రక్కగా నున్నాయి. వేశ్యలూ, భూసురులూ, ఆచార్యులూ, ఆపులూ, పుణ్యమృగ ములూ, పక్షులూ, వైశ్యషట్రియులూ ఇక్కడ వున్నారు. కోలుపు కూటం రాజుకోసం ఎదురుతెన్నులు చూస్తున్నది. సూర్యుడు ఉదయించాడు. ముహూర్తం సమీపిస్తున్నది. నీవు పోయి ప్రభువును తొందరగా తీసుకునిరా" అంటూ చెప్పాడు.

రాజాంతఃపురంలో అనుమతిలేకుండా పోతుంటేనా ప్రవేశించలేదు. మహామారు్యుడైన సుమంత్రుని రాకమాది ద్వారపాలకుడు సమస్కరించి దారి ఇచ్చాడు.

మర్మమంత్రాలు తెలియని మంత్రులతోనీకిపోయి, పూర్వవిధంగా

మంగళాశాసన పురస్కృతమైన వాక్యాలతో వృద్ధరాజును ఈ విధంగా మేలుకొలిపాడు.

“అవధారుప్రభూ! రఘుకుల వంశభాషణా! రంజితమధురభాషణా! ఆజమహారాజగర్భసత్త్విముత్తాఫలమా! అతివీర ధూలప్రళయూనిలమా! చంద్రునిరాకతో పొంగురముద్రంలాగా ఉప్పొంగుము. ఇంద్రుణ్ణి మాతలి మేలుకొనిపురీతిని మిమ్ముల మేల్కొల్పుతున్నాను! శాంగనేకవిద్య బ్రహ్మను దోచిందురట్లు మిమ్ము ప్రవోదిస్తున్నాను. సూర్యచంద్రులు భూదేవతకు ప్రవోదించిరట్లు మిమ్ము ప్రవోదిస్తున్నాను. లేది, వివిధ మంగళాలంకృతుడవై, స్వర్ణభూభరం వదలివచ్చే సూర్యునిలాగా చచ్చి లోకానికి దర్శనం ఇప్పించు. సోమకు, సూర్యుడు, ఇంద్రుడు, కుచేరుడు, మహేశ్వరుడు, వరుణుడు అన్ని విజయం చేరూర్చి మిమ్ముల రక్షించు గాక. భగవతిమైన రాత్రి తీరింది. ప్రభాతం మిరింది. చేయమనిర కావ్యాలు సిద్ధంగా వున్నై. పౌరజన పరివృతుడైన వశ్య గురుదేవులు సర్వ సంచారాలతో విజయం చేసి మీ రాకతైరీశీహూ కొలుపునూటంతో వున్నారు. దుమారాభిషేకానికి ఆజ్ఞ ఇవ్వండి.

కావతిలని పశుపుట్టగా, సేనాపతిలేని చతురం బంటలాగా, చంద్రుడుమరి రాత్రిగా, అమృతులేని ఆపుట్టగా, రాజులేని రాష్ట్రం శోభించదు.” అని సార్వవాక్యాలతో రాజును సంబోధించగా, విని, నయ నాలుకొరిమిగుంటులపలె నుండగా, గ్రహణచంద్రుడులాగా వదనం కనపడగా, వ్యవ్రాత్యుక్తస్వరంతో, “మంత్రీ! మర్మభేదనమైన మాటలతో ఎందుకు కష్టపెడతావు?” అని బొంగురువోయిన గొంతుకలో పచ్చు గురగురవ్వంతో అన్నాడు రాజు. ఆశ్చర్యంగా వినబడని మాటలలో కరుణరసం కట్టబుత్రంబుమరి ప్రవహించసాగింది. సూక్ష్మగ్రాహిమైన సుషంతుడుకూడా జరిగిన స్పృహకొన్ని గుర్తించలేక వెలవలపోయా, నమస్కార పూర్వకంగా కొంచెం వెనుకకు మరలి రాజుయొక్క, కైక యొక్క పురికిని పరిశీలిస్తూ నిల్చున్నాడు. కుపితమైన కైక, చచ్చిన ఆవకాశాన్ని సార్థకంచేసే విధంగా, మహామూర్ఖ గౌరవం మట్టిపాచురాగా, ధర్మాధర్మ సత్యాసత్యాలను మధ్యమార్గంగా చెప్పసాగింది.

రాముణ్ణి తొనిరమ్మని చైత్రసుమంత్రునకు సూచించుట

"సూతా! రామార్థమైన వివరణతో రాత్రి పొద్దుపోయేవరకూ మీల్కొని ఇంతకు ముందే కన్నుమూశాడు. అందుచే బడలియున్నాడు. ఆ కారణంచేత నీకు సరియైన సమాధానం ఇయ్యలేదు. ఆయన ధోరణి చూస్తే రాముణ్ణి తీసుకరమ్మని చెప్పినట్లుంది. నీవు పోయి వెంటనే రామ చంద్రుణ్ణి తీసుకురా." ఆ ఉద్యాదా రహితంగా పర్మిన పలుకులకు మంత్రి విస్తుపోయాడు. రాజున్న స్థితికి, రాణి చెప్పిన మాటలకూ పొండిక లేదే అని సంబంధించాడు. ఏమోయని సరిపెట్టుకొని గెలవు తీసుకుని అంతఃపురం దాటి సభా ప్రదేశానికి వచ్చాడు. రాగానే ఆకొలుపు కూటంలో నిశీష్యున్న వారిలో ప్రముఖులు మంత్రి వద్దకు త్వరత్వరగావచ్చి, "అమాత్యవర్యా! ఆలస్యం ఏమిటి? ప్రభువేం రాతేమి. రామచంద్రుల వారు ఎప్పుడు వస్తారు? సూర్యోదయమైంది. పునర్వసు గతించి పుష్య యోగం ప్రాప్తించింది. ఎన్నడూ రాజవంశంలో లేని లగ్నవేళాతి ద్రవణం ఎందుకు జరుగుతున్నది? మమ్ములనెందుకు రమ్మన్నారు? ఎంత సేపని ఎదురు చూస్తుంటాము? రాజు వచ్చినా సరే. రామన్నాసరే. మీం రామద్రుని తెచ్చి అభిషేకం చేస్తాము. గడియకాలం అవకాశమిస్తున్నాం. ప్రభువుతో మా మాటలన్నీ చెప్పి వెంటనే తిరిగిరా. చెప్పినట్లు చేస్తామని మరిమరి చెప్పు" అంటూ పుడకంతో అన్నారు. మరెవరియింది మంత్రికి. ఎరచుకన్ను అరిచింది. కారణం తెలియక చిలర పడుతున్న ఉనస్సు చిక్కపట్టుకుని, మృదుమధురంగానూ, శాంతగంధిరంగానూ వారిని ఉద్దేశించి చూచిపోతాడు.

"పూజ్యతారా! తొందరపడకండి. రుణాగ్ర బుద్ధిమైన ప్రభువు కాలాతిద్రవణంకలిగించాడు. గురువేపులు విచ్చినట్లు, సందారాలన్నీ సిద్ధంగా పుష్కట్లా, రాతగిర వారంలాపిచ్చినట్లు చెప్పటానికి చిక్కరాణి ముందిరానికి వెళ్ళాడు. అమె ప్రభువుల కోర్కెగా యువరాజుల వారిని కొని తెమ్మ న్నది. అందుచే పోయిన్నాను. అయితా మీ మాటలు ముందుగా వినిపించి మరి పోతాను" అన్నాడు. ఆ వాక్యాలు విని ప్రభువలరలం సద్దుమణింది. సుమంత్రున మాటలు అడి మరల రాజవర్తనార్థం వెళ్ళాడు. లేవోహిమ

దైన భానుకులగా ఉండి, తలగద నానుకుని వేడి నిట్టూర్పులు విడుస్తూ, దారంతో వ్రాలిన అరమోడు కన్నుల్లో నుంచి ఒకటి రెండు దుఃఖాశు బిందువులు నిల్వగా, కునికిపాట్లు పడుతున్న చూపతిని కనుగొన్నాడు. పొరుల మాటలు వచ్చిచాడు. ఏమి సెలవన్నాడు. ఇవేమీ ఆయన తల కెక్కలేదు. రామచంద్ర రహితంగా తిరిగి వచ్చిన మంత్రిని మాత్రం చూడగలిగాడు. గొంతు నవ్వు గుర్తువట్టి “సుమంత్రా! నేను నిద్రావస్థలోనూ, జాగ్రదవస్థలోనూ లేను. రామునికొనిరాక ఎందుకు తిరిగినప్పుడు” అని మాత్రం ప్రశ్నించాడు. “ఇప్పుడై నా వెంటనే వెళ్ళి తీసుకుని రా. జాగు సేయవద్దు” అని ఆనగలిగాడు.

ఆ అజ్ఞానందుకొని మనోవేగంతో నిష్క్రమిస్తూ, అయోధ్యా నగరం లంకారాంతు దక్కిస్తూ, ప్రజావాసికి హన్సిస్తూ, గోదలరాతి వెండికొండను హసించగా, నడుమనున్న బహువిధములైన హర్యాలు దేవేంద్రుని నగరాన్ని దిక్కరింపగా, ఉన్నతసౌధశిఖరాగ్ర భాగాలు రామ పట్టాభిషేక వార్తను కేతన స్వంచన రూపంగా ఊర్ధ్వ లోలాలకు తెల్పుతుండగా, తీర్చిదిద్దిన ఆరుగులతో, శిల్పకళ పుట్టిపడేలా చెక్కి ఎత్తమున దిమ్మలపై నిల్చిన రాజమూర్తులతో, అందమైన బంగారు బొమ్మలతో, వింత వింత పక్షులతో, నలువైపుల ఎత్తుగా పెరిగిన వృషాలకు అల్లుకొని, చక్కగా వికసించిన పూలతో చూడముచ్చటగా నున్న వన మధ్యంలో భూత శరీరంలో ప్రేలాడేపురుషుడల్లాగా ఉన్న ఉన్న గుబ్బలతో బరిష్ఠంగా ఉన్న తలుపులుగలిగి, అంబారీతో ఏనుగు ప్రవేశించగలిగినంత ఉన్నతమూ, విస్తీర్ణము గలిగి, ముర్రాహార, పుష్పహార, వస్త్రహారాలతో అంకరింపబడిన ద్వార ప్రదేశాన్ని దాటి, విష్ణుకత్తులతో పహరా ఇచ్చేభటవర్గ సముదాయాన్ని గమించి, రామ దర్శనార్థం వచ్చిన జన సమ్మిథాన్ని తప్పకొని, మిత్రులు ఆసీనులైన కాల గడిచి, కార్కులతో ఎదురుమాస్తూ ఉన్నత పీఠాలపై కూర్చున్న రాజ వంశాన్ని ఆధినుడిస్తూ, అంజలి గ్రహిస్తూ కణ్వంతరాలు దాటుకొంటూ, రామ ప్రాసాదం చేరుకున్నాడు. భగ్గ పట్టిన ప్రాస తోమర బిండివాటాలు ధరించి, అప్రమత్తులై పోతు దీగను లోనికి చొరగిన కాచుకొని ఉన్న దృవకాయులైన పీఠలననుస్కా

రాలు అందుకుని, వ్యర్థ వేరహస్తునితో తన రాక తెల్పుమని చెప్పాడు. ఆతడు పరుగునపోయి “సుమంత్రులు తమ దర్శనార్థం వచ్చా”రని మనవి చేసుకుని, ప్రవేశానుమతి పొంది, సగరవంగా లోపలికి అహ్వానించాడు.

వినయ సంతోషాలు ముప్పిరి గొనగా, అంజలి బంధంగా లోనికి పోయి, కస్తూరికా చందనాది పరిమళ ద్రవ్యములు అలడుకొనటం వల్ల ప్రాణతర్పణం కావెన్న స్వ శరీరం కలవానినీ, కరకంకణ రుణత్కార మేడురింగా, వింజామర వేస్తున్న జానకీదేవి వెనుకగా నున్నవానినీ, జానకీ పక్క ఉండటంచేత, చిత్రానక్షత్రయుక్త చంద్రాణ్ణి హసించు తున్నట్లు శోభించుచున్నవానినీ, నైజప్రళతో సర్వసాక్షిని పోలిన వానినీ, సర్వసౌభాగ్యాలకు కుట్రేరణ్ణి ఢిక్కరించే వానినీ, సర్వదేవతా సమస్కా తార్థుడైన వానినీ, కాబోవు యువరాజునూ కని “కౌసల్య! సుప్రజా! రామా! నీ పినతల్లి మండిరంలోవుండి జనకుడు నీ రాక వాంఛించినాడు” అని విన్నవించాడు. వచ్చిన మంత్రి ముఖ్యునికి అభ్యుత్థానంవేసి, ఆదరించి, కుకల ప్రశ్నచేసి, కూర్చుండ నియమించిన శ్రీరామప్రభువు, సుమంత్రుని మాటలు విని, సహధర్మచారిణి, నారీలోకమణి, జనకుడుహిత సితనుచూచి, కై తళిభా లీలాయతస్మిత మనోజ్ఞమైన వడనంతో, “జానకీ సుమంత్రుల వారి మాటలు విన్నావుకదా. తల్లిదండ్రులు నా యోగక్షేమ పిచారణలో, యౌవరాజ్యాభిషేక విషయాన్ని మిక్కిలిగా భావించి ఉంటారు. నాపినతల్లి ఆ విషయ లో నా తండ్రిని తీవరించి ఉంటుంది. సమయం ఆసన్నమవుతూంది. అందుకనే త్వరగా, ఆత్మసర్వహాపంగా భావించే ఆమాయ్యణ్ణి పంపించారు. నేనిప్పుడే పోయి వారి దర్శనం చేసుకొని త్వరలోనే వస్తాను. అంతవరకు నీవు అంతఃపురంలో చెలికత్తెతో ప్రొద్దుపుచ్చు” అని పలికి, గుహలో నుంచి వెలికివచ్చే సింహ కిశోరంలాగా ముందుకు రెండడుగులు వేళాడు రాముడు. ద్వారం పరకూ వెనుకగా వచ్చి సీత, హృదయేశ్వరుని కన్నార చూచి “ప్రాణేశ్వరా! నూరు యజ్ఞములు ముగించిన శచీపతికి ఇంద్రపదవి చేహుర్చే సమయంలో విధాత చేసినట్లు, వశిష్ట వామదేవాది మహర్షులు ఆశీర్వదిస్తుండగా, మామగారు మిమ్మల్నిబిడ్డల్ని చేయుగాత! వివశ్యతతో, వీక్షతో, ప్రతసంపన్న

తతో, కుమరై, అజినవరై, హరిజన్మంగం హస్తంలో ధరించి సింహాసనస్థులైన మిమ్ము సేవించుటకు వామపార్వాన్ని గ్రహిస్తాను. సర్వ కుభములు సర్వదేవతలు మీరు సమకూర్తురు గాత! ఇంద్రుడు తూర్పు, యముడు దక్షిణం, పదమర వరుణుడూ, ఉత్తరం కుబేరుడూ, మిమ్ము రక్షించుచుండగాత!!!” అని మంగళాశాసనం చేసింది. ఆమెకు లోపలికి పోవుటకు అశుజ్ఞ ఇచ్చి రాముడు బయలుదేరాడు.

రాముడు తైరేయి మందిరానికి పోవుట

పరిచారకులు దారి చూపగా, మహామాయ్యు లనుసరించగా, సీతాదేవి ద్వార ప్రదేశంలో నిల్చి కటాక్ష ప్రచూనాలు వర్షించగా, వందిమాగధులు తైవారాలు చేయగా, ప్రభుడు కష్టాంతర ద్వార ప్రదేశంలో ధనుర్వాణ ధారియై నిల్చి వున్న లక్ష్మణుని సమీపించి, అంజలి అందుకొని, తన్నునుసరించి రాగా, మధ్యలో కామకుని ఉన్న హితైషిణులను ఆదరించి, సన్నద్ధమై ద్వారం ముందు ఉన్న రథాన్ని చేరుకున్నాడు. అసంతరం, సుకుమార సుందరంగా అలంకరించబడిన, నడుమరున్న, వ్యాఘ్రజివాబద్ధపీఠంపై, సౌమిత్రి చేయూతగా, ఉదయవర్వతం పైకి చంద్రుడు అభిరోహించినట్లుగా అభివసించాడు. సుందరీమణులు ఇరువైపుల వీచోపులు వీచగా, వెరుక సౌమిత్రి అనిమిషుడై రక్షించుచుండగా, చూడవచ్చిన పౌరసామంతజనము “జయజయ, రఘుకులాభరణా! జయజయ సూర్యాన్వయ పయః పారావార రాకా సుభాకరా! జయీభవ. విజయీభవ” అంటూ స్తోత్రపాఠాలు చేస్తూవుండగా, రురగారూఢులై, ఇరుపార్వాలా సేనాపతులు నడుస్తూండగా, మంగళ వాక్య స్వనాలు దోరుకొనంగా తేరు వీపులవెంట సాగిపోతూంది. గవాక్షాంసుంది అయోధ్యాపుర మహిళామణుల అక్షతలు, పూలుజల్లుకూ, “శ్రీరామచంద్రా! కౌసల్యా దశరథులు పూర్వ జన్మలో ఎంత సుకృతం చేశారో సీమంటి సద్గుణాభిరాముని కొడుకుగా పడయటానికి? సీతామహాలక్ష్మి పూహకందని ఎన్నినోములు వెనక నోచి మన్మథమన్మథుడవైన నిన్ను భర్తగా వరించిందో? అయోధ్యా వాసులు రతతరాలుగా ఎంత వాంఛితపప్పురు చేశారో నీ యట్టి చల్లని

ప్రభుపాలనలో ఉండటానికి" అంటూ క్రిందికిదిగి కర్పూరహారములు పడుతున్నారు. పండు ముత్యపులు, వృద్ధులు రామచంద్రుని అనేక రీతుల ఆశీర్వాదిస్తున్నారు. తన్నును సరించి ఉన్నట్లు ప్రజాసమూహాన్ని అపి, చేయి త్రి నమస్కారం చేస్తూ, రాముడు ఇలా అన్నాడు.

"పూజ్యులారా! నాపై మీరు చూపిస్తున్న ఆదరాభిమాన గౌరవా లకు ఎంతో సంతోషిస్తున్నాను. మా పెద్దలు మిమ్ముల ఏ విధంగా చూసు కున్నారో నేనూ అవిధంగానే చూసుకుంటాను. దైవప్రసాదితమైన నా సర్వస్వం మీ సుభనంతోపాటుకే వినియోగిస్తాను. తండ్రిగారి పిలుపుపై పోతున్నాను, మీరు దయతో ఇక్కడే నిలవండి. తిరిగి మళ్ళీ మిమ్ముల కలుసుకుంటాను" అన్నాడు. ఆ మాటలకు ప్రజలు వుబ్బితబ్బిల్లులై నారు. రథం రాజప్రాసాదం చేరింది. సుభటరక్షితమైన మూడు కవ్వలు దాటి, మల్లాల నెల్లర అక్కడ నిలవరించి, మిగిలిన తెండు కవ్వలు కాలినడకతో చని అంతఃపురం ప్రవేశించాడు. ప్రజలు వద్దానికి వానకొయి లలలాగా వేదిపున్నారు.

తండ్రి దయనీయస్థితికి రాముడు వగచుట

రాముడు ప్రవేశించినప్పటికీ రాజు కన్నులవెంట అశ్రువులు రాలస్తూ, వాడుదాటినడనంతో, అసనంపై పెదమొగంతో కూర్చొని పున్నారు. తైక రాముని రాకకు ఆరంగా చూస్తూ ప్రక్కగా నిలబడి పున్నది. వచ్చిన రాముడు మందగా తండ్రికి, తర్వాత పినతల్లికి నమ స్కారాలు చేశాడు. రాజు "రామా!" అని మూరం అనగలిగాడు. ఆ పై కంఠం కద్యమైంది. మాట అగిపోయింది. స్మృతి తప్పింది. అసనంపై వాలిపోయాడు. ఈ దుర్మరస్థితి చూచిన రాముడు నిర్విణ్ణుడైనాడు. కారణం తెలియక కలలలో మునిగాడు. దుఃఖవేగంతో రిక్కితుడై నవాని, రామగ్రస్తుడైన సూర్యునివలె తిన్నవాని, పెరుగారి విసర్జన పువ్వులమధ్య తున్న సముద్రాన్ని పోలినవాని, అజయ్యమీడిన సర్వోనివలె పున్నవాని, తోనిదాన వెలిపుచ్చలేక చీప్టనిక్కాసాలు పడులుతున్నవాని ప్రాణంకందే ప్రాణంగా పెంచినవాని, తన ఎడవాటు సహించలేక అన్యరదోషానికి

చూడ హింసచేయనవాని, అతివృద్ధతలో యజ్ఞశలంతో సంతానాన్ని సాధించిన వాని, ఎన్ని కార్యాలలో నిమగ్నుడైనా తన రక్షణలో విస్మృతి ఎటుంగనివాని, తండ్రిని తాను మున్నెక్కడ చూడని ఈ దుస్థితిలో చూడ వలసి వచ్చినందుకు పామును తొక్కినవాని వలె భయంతో మణికిపోయాడు. “నారాక ఓన్నమూత్రాననే ఒడలు కన్నులుగా చేసి చూసేక్కండి, ఎటుట ఉన్నా చూడండివదేమి? రన్నెత్తి చూడదేమి? నన్ను మొదట చూచిన చూపులో ఆంధ్ర కైన్యం గూడు కట్టుకున్న లెండులకు? నా వల్ల ఏమి లోపం వచ్చింది? చూతూ గూడ కలిరాలోగ్యం చెడిందా? ఆ లక్షణాలే గోచరించటంలేదు. ఏదో నిగోచమైన వాద చుననులో ఉన్నవి. అవి నా కనిష్టవారణం కాగలదేమో. అది చెప్పటకు ఇష్టం లేదేమో” అని పలు విచార రాసువల్లముకు విచారించాడు. చివరకు తప్పుతాను చక్కపరచుటని కైకతో—

రాముడు తండ్రి దీనస్థితికి కైకని వారణం అడుగుట

మహాపరాన్ని కోలుపోయిన వ్యక్తిలాగా దీనాతివీనవనమండై, “అమ్మా! నా తండ్రి ఈ స్థితికి కారణం ఏమిటి? మరోవార్షాయకర్మల్లో తండ్రిగారి ఎవరం రప్పించేయలేదు. నన్ను రమ్మని కబురుపంపి, వచ్చిన నన్ను చూడదేమి? అప్రసన్నుడుగా వుండవలసిన అవసరం ఏమి వచ్చింది? ఎంతో వల్లసూగా అంతఃపురానికి ఎల్లాదని పేగరులు చెప్పారు. శరీరాలో గ్యం చెడిందా? “వణం చిత్తం, వణం చిత్తం, వణం జీవితమావయో” అన్నట్లు. లేక రమ్మం విషమంలో ఏమైనా అపవచార అందిందా? అమ్మగారివల్ల ఆగ్రహం వచ్చిందా? ఒకవేళమారు పరులలో చూట నెగ్గించుకునే తలంపుతో చరగోర్తం నిపు పలుకలేదుకదా? నా తండ్రి కైన్యస్థితి నేను చూడలేకున్నాను. దయతో సర్వం దావసుండా చెప్పు. ఎంత అనిష్టమైన విషయం కాకపోతే, మీరుచగంవలె గంభీరమైన తండ్రి వాడిన తామరరాసువలె అవుతాడు. ఇంతకు మూలమామము” అని వేడుకొనగా, రామునిలో కైకేయి—

తై వేయి జరిగిన సంగతి రామునకు చెప్పుట

"రామా! ఈయనకు నీపై కోపములేదు. నీ వాయనపట్ల లోప మేమీ చేయలేదు. శరీరంలో ఆనాచోగ్యం అంతకంటే లేదు. ఈయన ఎప్పుడూ నీ క్షేమం, నీ పురోచ్ఛర్తీ కోరుతునే వున్నాడు. అయితే ఇప్పటి ఈ స్థితికి అవి ఏమీ కారణాలుకావు. మా ఇద్దరిమధ్య జరిగిన సంఘర్షణలో ఒక నియమానికి బద్ధుడైనాడు. అది నీ కప్రియం కలిగించేది. ప్రేమ పాత్రుడవైన నీకు ఆ సంగతి చెప్పటకు నోరాడుట లేదు. చెప్పితే నీవు అందుకు ఏమంటావో అని తికమక పడుతున్నాడు. పెండ్లి అయిన కొద్ది కాలానికి, మేం దేవదానప యుద్ధంలో ఇంద్రునిపక్షం యుద్ధం చేయటానికి వెళ్లాం. ఆ సమయంలో శత్రువు ప్రయోగించిన దివ్యాస్త్రం తాకి మూర్చ పోయినాడు. ఆ వైరి సమీపించులోపల నేను రథం దూరంగా తీసుకుని పోయి ఈయన ప్రాణాలు కాపాడాను. అందుకు సంతోషించి నాకు రెండు వరాలు ఇచ్చాడు. అవి ఇప్పుడు కోరుతుంటే, ఎగుడుదిగుడుగా మాట్లాడి ఇట్లయినాడు. ముందు ఆ వరాలు ఇస్తానని నీపై ప్రమాణంకూడా చేశాడు. ఇప్పుడు ఓడిదెరువుకు కట్టడరమ్మత్తు చేసినట్లు ప్రవర్తిస్తున్నాడు. నీ వాయన కోరిక చెల్లిస్తానంటే నేనే చెపుతాను.

శరీరా లెన్నడూ శాశ్వతం కావు. అందులో మనం మానవులం. సత్యధర్మాలు ఎప్పుడూ నిల్చి వుండేవి. వాటిని ఆవరించినవారికి తమ పాలె స్థిరత్వం ప్రసాదిస్తాయి. ఈ విషయం ఇష్టానువంశ ప్రభువులకు వివరించి చెప్పవలసివేదు. హరిశ్చంద్రుడు సత్యవాక్య పాలనకు, భార్యా పుత్రుల విక్రయించాడు. తానే కాటికాపరి వృత్తిలో చేరాడు. సగర నుతులు తండ్రియాజ్ఞమేరకు ప్రాణహింసచేసి కపిలకోపాసలానికి భస్మమై పోయారు. అందరు ప్రభువులూ ఆదర్శకంగా జీవించినవారే. ఇంత ఎరకు నీ తండ్రిహత అటువంటి ప్రతిష్ఠనే గడించాడు. కృతయుగ ధర్మాన్ని ప్రేతలొ ప్రవర్తించబడేయటానికి ప్రయత్నించాడు. ఇప్పుడు ఆ మనస్త్రైకంటేదో, అన్నమాటను తప్ప తలిచాడో అర్థంకావటం లేదు.

ఈయన చివర నాతో అన్నమాట వినిపిస్తాను. నిన్ను పిలిపించమని. ఆ మాటలో ఆర్థం నీకు చెప్పాలనే దావం ఇమిడివుంది. నీవు తండ్రి మాటా, పంకగౌరవం నిలబెట్టతానంటే నేను ఆయన నాకు ఇచ్చిన వరా లేమిటో వివరిస్తాను” అంటూ, మానవత్వాన్ని కోలుపోయి, నిర్దాషిణ్యంగా, నర్మగర్భంగా, స్వకార్య సాధనకు పనికివచ్చేట్లుచెప్పి పూరు కుంది. ఆ అనంతలో, “తండ్రిమీద నీకు గౌరవంవుంటే, నీవు గుణ వంతుడవు, పూర్వజులవలె సత్కాన్ని పాలించేవాడవు అయితే నే చెప్పి నట్లుచేయ” అనే అధికారికదర్శనం ఇమిడింది. సాక్షాత్తు పరమేశ్వర స్వరూపుడూ, మాయామానుషచారీ, మానవదర్శ ప్రపర్రకుడూ అయిన రాషచంద్రుడు, కైక పల్కిన పడవవాళ్ళాల్కు విస్మయమై, తనకు రానున్న అనర్థానికి విచారపడక, పినతల్లి ప్రాణిక వాళ్ళాల్కు దాద పడక, నిశ్చలనముద్రలాగా, శరత్కాల నిర్మలజలపురిత సరోవరం లాగా, కార్తికపూర్ణిమనాటి వెన్నెలలాగా, కోకిల కలహాడితలాగా, గంధీరంగా, స్వచ్ఛంగా, సుష్టంగా, మమరంగా కలా అన్నాడు.

తండ్రిమాట తలదాల్చునని రాముడు ప్రతిజ్ఞ చేయుట

“అమ్మా! నీవేల ఆస్మత దోషానికి పాల్పడతావు? నేనెవ్వరనా? జనకుడు వేరూ, జనని వేరూ అవుతుందా? ఈ ఇద్దరూ వాగధూలంబు వారు. చంద్రుడూ, చంద్రికవంటివారు. పూపూ, తాపీవంటివారు. విద్యుత్తంత్రీ యుగళం వంటివారు. ఈ ఇరువురి ఆత్మస్వరూపమేకదా సంతానం? ఈ నా జన్మకు కారణదూరులైన పితృదేవుని మాటనే నీవు చెప్పు తున్నప్పుడు, కాదని బిడ్డలంటారా? తండ్రి ఆనందం కోరని తనయు లంటారా? దోరం అలా పరిపాటిగా మన్నించే తండ్రి ఆజ్ఞ, రఘు పంశ్శుడు, అందులో దాశరథి తిరస్కరిస్తావా? ఈ పూహ నీకు రావ చ్చునా అమ్మా? అది ఎట్టిదై నా తప్పక అచరిస్తాను. నాకు కావలసింది నా తండ్రి ఆరింగనం. కుశలం. అంతేకాని, ఈ ఘద్ర దేహముకాదు. నీ మాటల్లో నేను చేస్తానో చేయనో అనే సంశయం ఉన్నట్లు స్ఫురిస్తున్నది. ఇదిగో తల్లి నా ప్రతిజ్ఞ విను.

నా తండ్రి “రామా! ఇది నా ఆజ్ఞ. నీవు చెల్లించు” అంటే,

దవానలజ్వాలల్లో దూకుతాను. పర్వతాగ్రంనుంచి పాఠం అవుతాను. కాలకూట విషాన్ని గడగడ త్రాగుతాను. ఉత్తుంగతరంగ సంఘటితంవైన సముద్రంలో పుడుతుాను. కన్యరంధ్రీరారి శరీరం కాలానా? ఆయన ఆనందానికి నా ఆర్థాంగినైనా వినగిస్తాను. ఆత్మీయుల నందర్నీ పరిహరిస్తాను. అమ్మా! రాముడు, సీతేత పెంచబడి ధర్మసూత్రాలు తెలుసుకుని ప్రపథ్తిచే రాముడు తండ్రిమాట ఒకదాటడు. అన్నమాట చెల్లిం చక తీరదు. ఈ నా మాటకు సూర్యచంద్రులు సాక్షి, నా కన్న తల్లి సాక్షి, తండ్రి సాక్షి, సీపు సాక్షి. సందేహించక చెప్పమ్మా చెప్పు. ఇప్పుడే ఆ పనిచేసి తండ్రినీ, నిన్ను సంతోషపరుస్తాను" అన్నాడు. శ్రీరాముని ప్రణివేశ్యం వృద్ధరాజును శస్త్రంచేయసాగించి. బుద్ధితేక ఇచ్చిన చాలా, చేసినదాసా, ప్రాణసహాయమైన పుత్రుని ఎడదాటూ జీవవృక్షంగా చేసినై. చెవులు విన్నవి. కనులు చూస్తున్నవి. కాని, నోరు మాత్రం మూగదై పోయింది. తనపై దిద్దుకుగల దత్తి ప్రేమాను రాగాలు భావించుటకైనా, మనస్సు తన అధికారంలోలేదు ఘోరారి ఘోరమైన ప్రతిజ్ఞ చేశాడు. ఇక తానుకూడ నిరోధించలేదు. ఇంత విపత్తుకు మూలమైన తానింకా ఎందుకు బ్రతికివున్నాడు? తన ప్రక్క నున్నది పూర్వపు కేకయరాజు చూతురే? ఆ చూపంతోపున్న తన దుర్లభాచారమా? కనలేక, విరలేక, పొమ్మనలేక, ప్రవాహంలోబడి పోతున్న ప్రాణి ఒక్కసారి సుడిగుండంలోబడి మురిగినట్లు "రామా! రామా! రామా!" అని మరోవ్యవధితో మంచంపై రూలిపడ్డాడు. శ్రీరాముడు ఆ పాటుమాచి భయవిహ్వబుడయాడు. కాని, కైక మాత్రం కదలలేదు, మెదలలేదు. కన్నుల్లో కారిన్యం పెరుగుతున్నదేకాని తరగడంలేదు. రాజుపాటుకు చూడమందా రామునివంక చూస్తూ, "దిర్ఘవాదమైన నా లోకం మెచ్చేమాట మాట్లాడావు. ఇప్పుడు అనమానం లేకుండా చెవుతాను. ఆరాడిచ్చిన రెండువరాలూ తిరుగ్రాని నాకు ముందుగా నీమీద ప్రమాణంచేసి చెప్పాడు అందుమీదట మొదటిది భరతపట్టాభిషేకం, రెండోది పన్నాలుగేండ్లు నీ వనవాసం కోరుతున్నాను. ఇప్పుడు భరతుడు లేడు కనుక, సీపు వెంటనే అయోధ్యవిడిచి అడవికి

పెళ్ళు. ఇవే నీ రండ్రి చెప్పలేక పెడమొగం పెట్టుకుని యింట్లోనున్నాడు" అన్నది.

ఆ మాటలకు ప్రత్యుత్తరంగా రాముడు ఇలా అన్నాడు. "తల్లీ! దీనినింక రాడలెనా? నన్ను పిల్చి రండ్రి "నేను భరతునికి పట్టం కడతానని ఒక్కమాట అంటే సరిపోదా? నా శరీరంమీద దానికి సర్వాధికారం ఉన్నదికదా? నేనుకూడా సంతోషంలో దగ్గరవుంటి ఆ వేషక పూర్తిచేసి పోనా? ఇప్పుడే నా మిండిపోయింది ఏమున్నది? తమ్ముని పిలిపించి అభిషేకం చేయిస్తాను. తర్వాత నీ అభ్యాససారం అడవికి పోతాను." అందుకు కైక "అలా రాదు. నా సంగతి నేను చూడకుంటాను. నీ విప్పుడే వెళ్ళిపోవాలి. నీవు ఉన్నంతవరకు ఈయన నాతో చూట్టాడను. పైపెచ్చు ఇంకా దాదా పడతాడు. నీ రండ్రి షేమాభిలాషివైతే, నీ మాట నీకు ప్రమాదమైతే, జాగు సేయకుండా తత్క్షణం రరలిపో" అని తిరిగి చెప్పింది. ఆ మాటలు విన్న ముసలిరాజు "ఛీ! ఛీ! ఇవి అడుదా? హట్టు విడిచిన పసరమా?" అనుకుంటూ లేచిపోయి పూర్తిగా స్వప్నాకోలోమయిపోయాడు. రండ్రిపాటు చూచి రామచంద్రుడు, బలిష్ఠంగా ఉన్న తన రెండు దాహువులతో శయ్యపై పడుకుంటే, చురుకెత్తుకు చరించిన ఉత్తమాశ్వాలాగా వెంటనే పోవుటకు నిశ్చయించుకుని, నిశ్చిప్తుడై, "అమ్మా! భన సంపాదనకు పరమార్థంగా భావించను. ఒక్క షణం కూడా ఇక్కడ ఉండను. సత్యభ్రాంతి అంటే నాకు ప్రయిమైనుది ఈ లోకంలో ఏదీ లేదు. ఈ అల్పమైన పనిచేయటం అనగా ఏ.ర? రండ్రికి ప్రయిమైన పనికోసం నా వ్రావాన్నికూడా రెక్కచేయను. స్వయంగా జనమును చెప్పుకున్నా, నీ మాటనుబట్టి ఇప్పుడే వాడున్నాను. బుడంత పెట్టి, మాఫర్తను, భర్తను దాఖించక, ఇవే నాతో అంటే అప్పుడే నీ మనోరథం చెల్లించేవాడిని. ఇప్పుడేపోయి మార్కడే అన్నట్లు కొని, అల్పేశ్వరిని ఉదార్చి, నీకు సంతోషకరంగా అరద్యానికిపోతాను. అమాత్యురాలి ఉన్నందుకు యమించు. అమ్మా! నేనంటే క్రైవంగా చూడకునే తమ్ముడితో నా మాటలుగా ఇలా చెప్పు. "నోదరా! ఉండేది వారుండా, రల్లిచంద్రం రక్షిస్తూ, ప్రజల కన్నబిడ్డల్లాగా పాలించు" అని. ఒకవేళ రోపార్తునా చిన్నతనంచేత ఎన్నో నీవు నచ్చదాటుచేసి, సూరస భర్తం

సంరక్షించు. ఇక నాకు సెలవు" అని అంటూ, తండ్రి పాదాలను వంగి స్పృశించి, కన్నుల కడ్డుకొని, పినరల్లికి నమస్కారం చేసి వాకిలివైపు మళ్ళాడు. మంచంపై తలవీరప్పి పడినరాజు, "హా రామా రామా రామా" అని పెడబొబ్బ పెట్టాడు. ఆ ఆర్తస్వరం చెవులకు సోకకుండా గబగబ మెట్టు దిగి క్రిందికి ఎచ్చాడు.

రాముని నిర్గమనంతో శుద్ధాంత కాంతలు, దశరథ దేవేరులు గోలుగోలున ఏడుస్తూ, "అరచేతిలో నున్న మురళిని అనుభవించక నేలపాలుచేసిన ఈ రాజు ఇక కైక మాటపై ఎంతకైనా తెగిస్తాడు. ఎన్ని ప్రాణాలైనా బలిగొంటాడు. కన్నకొడుకునే కానలపాలు చేసిన ఈ వృద్ధరాజు, పరమసావ్రి, పట్టపురాణి, కౌసల్యాదేవిని మాత్రం కనిక రిస్తాడా? ఈ చిన్నరాణి సవతి మర్నకం? ఆమెను సాధించడా? అయి పోయింది ఈనాటితో అయోధ్యానగర శోభ. ఎన్ని జన్మాల్లోతినా, రామయ్యవంటి బిడ్డకు ఏ తల్లికి కలుగుతాడు? ఇక మన గతి చెప్ప నక్కరలేదు" అని అంటున్న మాటలు వినినూడా రాజు ఏమీ ఆనందిక ఆక్కడనే పడివున్నాడు. శ్రీరాముడు ఆ మాతృమూర్తుల ఆక్రందనం విని, వస్తున్న విశానాన్ని త్రొసిపుచ్చి, క్రోధంతో కంపించిపోతున్న సౌమిత్రిని వెంటబెట్టుకొని, లన పట్టాభిషేకానికై అమరిచిన సంధారాలకు ప్రదక్షిణ పూర్వకంగా నమస్కరించి, వాటిపై చూపులు నిలువక, రాజో సీతాలైన చత్రచామరామలూ, రథం, సేవకవర్గం విరజ్జించి, చుట్టూ మూగిన ప్రజలకు సమయోచితంగా సమాధానాలు చెప్పి, పాదచారియై మార్వదేవి మండిరాధిముఖంగా పోతున్నాడు.

ఏమి రాముడు? ఏమి ఆకృతి? ఇంత విషాద ఘట్టంలోనూడా ఆ సుందర వదనాంబులం శోభ కొల్పడలేదు. ఆ నడకలో తాట్రుపాటు లేదు. ఆ గంభీరతలో వెలితిలేదు. ఆ మాటలలో ఆహ్వాయత పోలేదు. ఆ మందహాసంతో ఆకర్షణ తగ్గలేదు. లక్ష్మణుని క్రోధాగ్నిలో ఆ శాంత వారాశి రత్నం కాలేదు. కఠిన సహస్రంతో స్వేచ్ఛగా అడవిలో పోతున్న మదమారంగంలాగా విలాసంతో పోతున్న రాముణ్ణి సమావేశ మైన జనులు కన్నార్పకుండా చూడసాగారు. వద్దన్నా వెంట వస్తున్న పౌరులను మందిమాటలతో నిలుపించి, ప్రథమ ద్వితీయ కష్టాలువాడి,

వృద్ధ కంచుకిని పిలిచి తన రాకను తల్లితో చెప్పుచున్నాడు.

పుత్రుని ఆదెవృద్ధి కొరె శ్రీరంగనాథుని మనసారా పూజించిన పుణ్యశీల, భవవస్త్రవారిజయై, విధివిహితంగా ప్రతపతిసమాప్తి కావించిన భస్మజీవి, మంత్ర సహితంగా, మంగళారమైన ఆగ్నిహోత్ర కార్యం ఆచరించిన అమలవరిత, నిష్ఠురనిష్ఠలో జీవితశేషాన్ని భగవంతుని పాదాల కర్పించిన భవ్యమూర్తి, పట్టపుడేవేరినిగాని, సకలజన నయనా నందకరుడైన రామని తల్లిననిగాని గర్వపదని సౌజన్యవతి, సపత్నుల ద్వేషించుటగాని, భర్త సేవలో విముఖురగాని కలలోనైన ఊహించుటకు పీలులేని అప్రతిమాన పరిప్రతాపరర్థి రామని రాక విని ఆనందంతో వాకిలిదాతా పచ్చి ఎమడుచూస్తున్న కౌసల్యాసాధిని చేరవచ్చాడు. చేతులు చాచి ప్రేమపూర్వకంగా ఆరింగనంచేసుకుని, తల నిమిరి, "వృద్ధుల యొక్క, మహితాత్ములయొక్క, భర్మవిమలయొక్క, రాజులయొక్క డీర్ఘాయుషా, శీత్రీ సీకు కలుగుగాక! దయాసత్యశౌచ భర్మాదులు సీయందు నిల్చుగాక. సోదరులు నిన్నునుసరించి రాజకార్య పరంపర చక్కచెట్టగా, పూజ్యులూ, కడుయోగ్యులూ, పెద్దలూ, సమయజ్ఞులూ అయిన మంత్రులను మంత్రాంగం జరిపించగా, వామచేత వశిష్ఠాచి కుల గురువులు రషా కవచంగా ఆశీర్వాదం చేస్తుండగా యౌవనాశ్వాధి విప్రుండవై, సత్యప్రతిజ్ఞ గల తండ్రిని సేవిస్తూ పూర్వులవలె బహు కాలం ప్రవాపాలనం చేయుచువుగాక. అగ్నువేళ సమీపించునున్నది. ఫలాహారం తినుకొని కొలుపునాటానికి వెళ్ళు" అని బంగారుపీట వార్చింది. వేసిన పీటను చేతితో లాకి, సిగ్గుతో మొగం త్రిందికి దింది, రెండు పాదాలు పట్టుకొని నమస్కరించి ఇలా చెప్పసాగాడు.

రాముడు తల్లిలో తన అరణ్యవాసప్రయాణం చెప్పుట

"అమ్మా! ఇంత దయార్థిహృదయవైన సీతేమని చెప్పును? చెప్పకపోవుటెట్లు? ఈ వార్త తమ్ముడు అక్షమనకు, నీ కొదలికి తీరని వృద్ధ కలిగిస్తుందని తెలిసికూడ చెప్పక తీరదు. తండ్రి సుమంత్రునిచే పిన తల్లి యిందికి పిలిపించి, భరతునకు వహ్లాభిషేకం, నాకు పద్మాభ్యేంద్రుడందారణ్య వాసం విధించాడు. ఇప్పుడే పోవాలి. అందుకే నీవు కూర్చున్న

సుభాసనం స్వహించాను. నాకు సెలవిస్తే పోయివస్తాను" అన్నాడు. ఆవార్త విన్నదో లేదో, చిట్టతొకంనుంచి వడిన దేవతవలె. మొదలు సరికిన అరటిచెట్టువలె భోరుమని ఏడుస్తూ క్రిందపడిపోయింది. రాజోదిత మర్యాదలతో, సుఖించిన ఆమె శరీరం భూభాసరమైంది. విచారం ఎరుగని రాముడు విహ్వలడై లేవని త్రిమమ్ముదాపి, ఆధారంగా ఆని చూచున్నాడు. కొడుకును చూస్తూ, సోమిల్రి వినగా, కంటికి కడివెడు నీళ్ళగా ఏడుస్తూ-

"నాయనా! ఎంత అదృష్టహీనురాలిని. ఇంత చీర్ష్తకాలం బ్రదికిందీ, ఇంత దేవతార్చనచేసిందీ, సవనఫలంగా నిన్ను కన్నవీ పితుగు పంది ఈ మాట వినుటకేనా? వినిచూచా జీవించుటకేనా? ఇటు కింద ఎంత సంతోషంతో తలమున్నుకై నానో, ఇప్పుడంత దుఃఖంతో తలముపురున్నాను. నా తండ్రి! నీవు నా కడుపున బుట్టక ఇంకొక భాగ్యరాశి పుట్టినదో, తల్లిగా నానూ, కొడుకుగా నీనూ, ఈ తీరని శోకం కలిగి ఉండేదిరాదు. లేకలేక కలిగిన దివ్యను కన్నారా చూచుకుని, మనసారా భువింపపెట్టి, అచ్చట ముచ్చట చేచ్చుకునే భాగ్యం అల్పకాలంలోనే చెల్ల పోతుందని అనుకోలేదురా.

నీ నామకరణంనాడు మంగురువులైన మహాష్టులు హస్తలవారు "నీ జననంతోనమే ఎన్నో మన్వంతరాలుగా ఇశ్వారుమంశ పురోహితుడుగా వుంటున్నాను. ఈవాటికి నా కోర్కె సిద్ధించింది. నా తపస్సు ఫలించింది" అని నీ శరీరమంతా నిమిరి వజ్రవాయువవు, సర్వ పరాక్రముడవు కమ్మని దీవించాడు. అంతటి మహాష్టులవారిచే అభినందన పాత్రుడవైన నిన్ను విడిచి ఏ విధంగా బ్రదికేడి? ఈ సంతాప సముద్రం ఎలా దాటేడి? ఇంతకాలం లోకంలో కౌసుల్య గొడాలని పేరు వచ్చింది. అనే ఇప్పుడు మందిదనిపిస్తున్నది. పుత్రప్రతిని నీ ముద్దు ముచ్చట్లు ఏం తీర్చాను? చెమరుమడుగుగా తప్ప ఎప్పుడూ ఈ ప్రహరకార్యం తలపెట్టిన ఆమె ఇంట్లోనే గడిపావురాని పట్టుమని పదిరోజులైనా వున్నావా?

పేరుకు మాత్రం పెద్దరాజునేరాని, మీ నాయనగారి ఆచరాభిమాన గౌరవాలందుకున్నానా? అన్నీ ఆ కైకమ్మకే దక్కినవి. ఆ వ్యామోహంలోనే మీ అయ్య ఈ కఠినకర్మకు పాల్పడ్డాడు. చావు తరువాత లావు దుఃఖం అన్నట్లు ముసలిరినంతో కూడ ఈ వెత్రివ్యామోహమేమిటి?

ఒకరి ననవసిన పని ఏముంది? ఇదంతా నా కర్మఫలం. రాజులోకంలో రత్నంలాగా ప్రకాశించిన భర్తనుపొంది ఏం సుఖం అనుభవించాను? ఇప్పుడు అతిలోక గుణవంతుడైన ఆత్మజుని పొంది, అడవుల పాల్వేసి అంతే సుఖం అనుభవిస్తున్నాను. సంతోష సమయంలో చార్యులకు భర్తలు చనవు ఇస్తే, కోరవలసిన కోర్కెలు ఇవేనా? తన కొడుక్కు రాజ్యం కోరితే కోరవచ్చునుకాని, అనూయతో నా కొడుకును అడవులకు పంప ఆమెకు నేనేమి చేయాలని అపకారం చేశాను?

సత్యవాక్య ప్రమాద బద్ధుడైన నీ తండ్రిని బలవంతాన ఒప్పించింది కాని, ఆయన మనస్సుర్తిగా నిన్ను పొమ్మనడు. అనలేడుకూడ. నీ వియోగతాపంతో వాడు బ్రతికి బట్ట కడతారని నాకు నమ్మకంతేదు. నీ పట్టాభిషేకం సంగతి చెప్పకూ, గ్రహబలం బాగాలేదనీ, మారక లక్షణాలు గోచరిస్తున్నవనీ, దుస్వప్నాలు వస్తున్నవనీ, అందుకే త్వరగా ఈ కార్యం తలపెట్టాననీ చెప్పారు. ఇక, అమంగళం ఆనరాదు కాని, సీఘ్రలేక, వాదూ లేక నా సంగతి ఏమికాను? ఇంత నిర్లజ్జగా ప్రవర్తించిన కైకేయి నాకెట్టి పాటు కలిగిస్తుందో పూహించలేను.

ఇంతకాలం చూసేమాడనట్లుండిన మీ తండ్రి ఇకమీద ఆమె చెప్పు చేతల్లో పూర్తిగా ఉండిపోతాడు. పైగా ఆమె రాజమూలం. ఆమె కొడుకు రాజు. వారి కనుసన్నల్లో మెలగవలసిన పరివారజనం, నాపట్ల ఎంత విముఖంగా ప్రవర్తిస్తుందో చెప్పలేను. ఆవిడ దృష్టిలో ఇక తొత్తునే కాదు, తొత్తుకింద తొత్తును. ఈ దాధలన్నీ ఎలా భరించమంటావో నాయనా! నీవే చెప్పు. ఇప్పుటివరకు ఏదో నోటి మంచితనాన, నీ తండ్రి ఉదాసీనుడైనా, దుష్టుడు కానందున, నలుగురిలో, నేనూ ఒక మనిషినిగా తలెత్తుక తిరిగాను. ఇప్పుడదీరూడా పోయింది. లేచింది మొదలు పడుకునేదాకా అన్నింటికీ ఆమె నాశ్రయించవలసిందేకదా? చిట్టచిట్ట ముటమటలాడే ఆ మొగం, ఆ మాటలూ ఆ ప్రతికారపు చేరియా, భరించటానికి ఎంత దుస్వహమో పసివాడవు నీకెట్లు తెలుస్తుంది? పదిహేడేండ్లుగా, అన్ని దాదలూ సహించుకుని ఎదురు చూస్తూ ఉన్న ఈ అవకాశం ఈ విధంగా పరిణమించింది. ఏదో సాకుతో ఎత్తి పొడుపు మాటలు కైక, పరిచారికలూ అంటుంటే ఎలా వినిసహించ

టం? ఈ దుఃఖానికి అంతం ఎప్పటికి? ఎన్నో నోములు, ఎన్నో వ్రతాలు, ఎన్నో తీర్థయాత్రలు, ఎన్నో దానధర్మాలుచేసి, ఫలితంగా నిన్నుకని, నీ వృద్ధికి పడరానివాట్లు పడినందుకు పండువంటి నిన్ను భయంకరాటపులకు పంపటమేనా తల్లినైన నేను చేయవలసింది?

రక్తంలో రక్తమైపుట్టినబిడ్డ అడవులపొంపుతున్నాడని విని, ఇంకా జీవించిన నా గుండె ఇసుమో, వజ్రమో, కాకపోతే ప్రవాహవేగానికి ఒడ్డులాగ రూలిపోకపోయిందా? నాకు చావులేదు. యముని మండిరంలో చేర్చుకోవడానికి ఆక్కడ చోటులేదు. వుంటే నీ ప్రవాసవారై విన్నతర్వాత యమధర్మరాజు లేడిని నోట కరచికొనిపోయే సింహంలాగా పాశబద్ధురాలనుచేసి ఎందుకు కొనిపోడు? నా హృదయం ఉక్కుతో నిర్మాణం అయివుంటుంది. ఇంత మహావిపత్తులోగూడా భిన్నాభిన్న మయిన నా ఆవేదన అనంతంగా వెళ్ళదోస్తుందా? భర్త అనురాగానికి దూరురాలనై కొంతకాలం కుమిలికుమిలి ఏచ్చాను. సవతి చూపవలసిన మృదలు చూపక ఉదాసీనగా ఉన్నందుకు మరికొంతకాలం మరగిమరగి పోయాను. చేతికెక్కివచ్చిన బిడ్డను చేచేతులా అడవులకంపి కడుపుచిచ్చుతో కుమిలి పోతాను. నా ఇన్నివేల జీవితకాలంలో పట్టుమని పదిపాడేట్లు మాత్రమే ఆడదానిగా, వీరమాతగా, మాతృదేవిగా బ్రతకాను.

కొడుకులో, కొడుకులో అంటూ కుయ్యకైన ఈ నోటికి, విధి విరామంలేకుండాపోయింది. చివరకు భగవత్కృపవల్ల కొడుకునుకన్నాను. కని కానలపాలు చేస్తున్నాను. ఇంత పాపిష్ఠురాలైన ఆడుది ఇంతకు పూర్వం పుట్టలేదు. ఇకముందు పుట్టదు. లోకంలో పుట్టలేదని ఏదో అడవాళ్ళున్నారు. పుట్టిపోయినారని ఏదోవాళ్ళు ఉన్నారు. పుట్టి, పెరిగి, పెద్దవాడై, అక్కరకువచ్చి, అన్యాయంగా ఇతరుల బలవంతంతో, అడవులలోనికి నెట్టబడి సజీవుడై, ధర్మాచరుణ్ణుడై, ఏకాకియైన కొడుకును గూర్చి ఏడ్చినవాళ్ళున్నారా? ఈదుఃస్థితి నాతలనే మొలిచింది. ఈఅనూహ్య పరిణామం విధిచేత నా మొగాన వ్రాయబడింది. ఎంతో అనుభవించ వలసిన, అనుచూచవలసిన అయిన, అనురాగపతి అయిన కోడలు అకుచాటు పింకెవలె నున్నదికదా? ఏమి చెప్పి ఓదార్చుస్తాను? ఆడుదాననై, సంసారం

రిజినయి, పసిబిడ్డను భర్త్యవియోగం భరించుమని ఎలాచెప్పను? ఆ బిడ్డకు ఏమిప్రత్యాక్షాయం చూపించి ఓర్పు పొందుమని బోధిస్తాను? ఆ కనికరంపడే ఆచేసనూచి ఎలా సహిస్తాను? నా ఆశంన్నీ మరు భూమిలోని సీశ్యునినవి. నా చేసిన పూజలన్నీ చవిడినేలలో నాదిన విల్లనాలైనవి. ఆయుధ్రాయం ఉన్నంతపరికుమరులుచూచో, కుళ్ళూనో ప్రాణులు జీవించేటట్లు సృష్టి జరిగింది. అందులో దుఃఖహతాత్ములూ, హాపకర్ములూ చింతించ జీవిస్తారు.

“పాపిదిరాయః సుకృతీగతాయః” అని అందుకే పెద్దలన్నారు. అన్నివిచాలా వ్యర్థమైన నీ తల్లిపై నీవైనా కనికరం చూపించు. కోడలూ, నేను సేతో వస్తాం. ఈ శేషజీవితం నిన్ను చూడకుంటూ గడుపు తాను. అప్పుడు నాకు ఈ భారంన్నీ వుండవు” అంటూ, ప్రళయ సమయంలో ఘోర్జిల్లుతూ, చెరియలికట్ట సత్రికమింది వాసరక్షేత్రాలు ముంచు కొని వస్తున్న సముద్రంవలె శోకవేళంలో రాముని చేతుల్లో సోలి పోయింది.

సామిద్ర రామపనవాసం నిరోధింప చూచుట

ఆ హేతును చూచిన లక్ష్మణుడు కటకటపడి కౌసల్యాదేవితో ఇలా అన్నాడు. “అమ్మా! అన్నగారు ఆసంబద్ధమైనట్టి, పంశావారవిరుద్ధమైనట్టి, రాజభర్మ వ్యతిరేకమైనట్టి పనికి పాంపడటం ప్రజలుహూడా సమ్మతంపరు. భార్యాభర్తల నడుమ ఎన్నివాగ్ధాకాలైనా జరుగవచ్చు. అవి భంగం కానూవచ్చు. వాటిని మన్నించవలసివచ్చి ఇతరులకు లేదు. సదాసమక్షంలో పట్టాభిషేకం చేస్తానని ప్రకటించి, సర్వసంభారాలూ సమకూర్చి, దేశ దేశాలవారిని ఆహ్వానించిన తండ్రిగారు అన్నగారిని అడవికి పొమ్మని ఆజ్ఞాపించడు. ఆయన అస్వస్థుడ నెపంగా ఆవిడయే ఈ మాటలు చెప్పి ఉంటుంది. ఆ మాటలు పాటించవలసిన పనికీదు. అన్నగారు అడవికి పోవటం నాకు అసలే ఇష్టంలేదు. ఒకవేళ తండ్రిగారి అభిరుచం ఇవే అయినా అగ్రజుడు అడవికి పోనక్కరలేదు. ఎందుకంటే, పట్టంకట్టుకో వలసినవాడు పరదేశంలో వున్నాడు. అతడు ఈ పనికి అంగీకరిస్తాడో లేదో తెలియదు. ఆడుదాని సంవాదనపై అశ్వాయంగా వచ్చిన రాజ్యం

పొరుషవంతుడైన భరతుడెప్పుడూ పరిగ్రహించడు. ఒకవేళ అట్టిది జరిగితే అవకాశంలేక నిరుపయోగంగావున్న నా అత్రవిద్యకు అగ్రహం వస్తుంది. అప్పుడు కురంధ్రం పన్నిన కూళంగలి యేసువుతుందో నీవే చూస్తావు. న్యాయధర్మాలు మనపట్లవున్నై. పొరుషక్షత్తులు మాలోవున్నై. ఆ వరాలేమిటో, ఈయన ఇవ్వటమేమిటో, ఆమె పుచ్చుకుని దిక్కులేని వానిగా అగ్రజుని బావించి ఆదవికి పొమ్మని ఆజ్ఞాపించటం ఏమిటో నేను తేలుస్తాను. ఎవరేమి చెపుతారో నేను చూస్తాను.

కిదెంచి మేలెంచమన్నారు పెద్దలు. మన వంశంలో లేకపోయినా, అక్కడక్కడ జ్యేష్ఠుని వదలి కనిష్ఠుడు రాజైనట్లు వింటున్నాం. ఏ పరిస్థితుల్లో అలా జరుగవలసిన వచ్చిందోహడ తెలుసుకున్నాం. పెద్దవాడు దురాచారుడో, క్రూరుడో, అవయవలోపం గలవాడో, తండ్రి అగ్రహానికి, ప్రజాగ్రహానికి పాత్రుడైనవాడో అయితే తప్ప, కనిష్ఠుడు రాజుకాలేదు. పై లక్షణాలల్లో ఏవీ మా అన్నగారికి లేవే. పైగా వాటన్నిటికీ విరుద్ధంగా ఉన్నవే. అటువంటిప్పుడు నిష్కారణంగా, ముడితావ్యామోహంలో పడి ముసలితనంలో తెలివితప్పి చేసిన ప్రమాణం, ఇచ్చిన మాటా ఎంతవరకు చెల్లుబాడి ఆవుతవి? సర్వదృష్టదైనవాడూ, తాగినవాడూ, వెర్రివాడూ, కామమోహితుడూ, మతిభ్రష్టుడూ అనే మాటలకు ఏం విలువ వుందో, సంస్కృతి సభ్యత గలవారిని అడిగితే తెలుస్తుంది. ఈ స్వల్ప విషయానికి ఇంత రాధాంతరం సిద్ధాంతం ఎందులకు జరుగుతున్నదో తెలుసుకోవలసిందా వున్నాను.

తల్లీ! నన్నుపార్థం చేసుకోను. అగ్రజునకు అపకారం జరిగితే ఎన్నడూ బ్రదికివున్న లక్ష్యముడు చూచి సహించడు. రామానుజుడంటే లక్ష్యముడు మాత్రమే అన్న లోకకూర్తి ఎవరికి వర్తిస్తున్నదో వాడు, తమ్ముడే కాదు—సేవకుడు, భటుడు, అంగరక్షకుడు, ఆత్మద్వితీయుడని ఎరుంగుము. సత్యంమీదా, ధర్మంమీదా, అగ్రజునిమీదా, అస్థానిమీదా శపథంచేసి చెపుతున్నాను. రాముడు లేని లక్ష్యముడు లోకంలో వుండడు. సీవు శోకం వదలిపెట్టు. ఇది శోకానికి సమయా కాదు. పురుషకారానికే సమయం అంటూ సమయోచిత వాక్యాలతో అనునయించాడు.

ఆ విధంగా ద్రాక్షరక్తితో ఆడిన సౌమిత్రి మాటలువిని కౌసల్యా దేవి రాముణ్ణి చూచి, “నాయనా! రామా! నీ తమ్ముడు అన్న మాటలు విన్నావు గదా? గండుపిల్లికి చిలుకను అప్పగించినట్లు, నీకింక అపకారం చేసి నాకు కడుపుశోకం కల్పించిన కైకకు అప్పజెప్పి నీవు అడవికి పోవటం ఏం ధర్మం? పూర్వం కాశ్యపుడనే ముని తల్లికి సేవలు చేసి ఆమె దీవనంతో స్వర్గసుఖం చూరగొనలేవా? తండ్రికంటే తల్లి తక్కువా? శ్రుతిమార ఏమి చెప్పింది? “మాతృదేవోభవ, పితృదేవోభవ” అని కదా. ప్రపంచంగా తల్లిని పేర్కొన్నదంటే తల్లికే అగ్రస్థానం ఇచ్చినట్లే. కాబట్టి నేను నీకు కానుకలు కమ్మని అనుమతి నీయను. అటు తమ్ముని నిర్ణయం, ఇటు నా నిశ్చయంకూడా విన్నావు కనుక, నీకు ఎలా తోస్తే అలా చేయి. నీవు నా మాటను కాదని ఆ కైక తృప్తికే కానకు పోతానంటే నేను అన్నం నీహా ముని ప్రాయోపవేశం చేస్తాను దానికి నీ మనస్సు మారకపోలే. సముద్రానికి బ్రహ్మహత్యాపాపం వచ్చినట్లు, ఆధర్మ ప్రవర్తకుడవైన నీకు మాతృహత్యా పాపంతోపాటు ఘోరాతి ఘోర నిరయం (నరకం) వస్తుంది. ఏది నీ కిష్టమైనదో ఎప్పుకో”మంటూ రాముణ్ణి కౌగలించుకుని ఏడ్చుసాగింది.

తల్లిని, తమ్ముణ్ణి రాముడు డిఁగిరార్చుట

“అమ్మా! అన్ని ధర్మాలు తెలిసి కూడ ఎంత వెర్రివానవైతివి? బిడ్డలపై తల్లి మమకారం అచుభవైక వేద్యమేకాని అక్షరాం కూర్పుతో అంచించలేము. బిడ్డసేవలో ఆమె ఓచననీచా లెంచదు, పాప పుణ్యా లను పాడించదు, కష్టనిఘ్నముల కనుల చూడదు. తల్లిదండ్రులగాని, అత్తమామలగాని, తుదకు భర్తను గాని మన్నించదు. అందుకే వేదమార ముండుగా, “మాతృ దేవోభవ” అన్నది. నీ రక్తాన్ని పంచుకొని పుట్టి, నీ స్రవ్యం త్రావిన నేను, నీ చావను గుర్తింపలేదనుకోకు. ఇటువంటి దుస్సంఘటనలు వచ్చినప్పుడే మానవుల వ్యక్తిత్వం బయటపడేవి. అను కూలించినంత కాలం అందరూ సత్యవాదులే. అందరూ ధర్మ పరాయణులే. స్వార్థానికి భంగం వస్తే, అంతకు ముందున్న సత్య ధర్మాలకు అపార్థన కల్పన చేస్తారు. అది పోసుకుంటారు. తాము పట్టిన కుండేటికి మూడే

కాళ్ళని వాడిస్తారు అవకాశం వుంటే ఆవేమందిదని ప్రచారం చేస్తారు. ఇది కేవలం అజ్ఞాన లక్షణం, దేహధర్మం.

తల్లీ! నీ వెరుగని విషయాలేమీ నే చెప్పడంకోలేదు. ఆ మీరకు నీతో వాదులాడి బాధింపదోవటం లేదు. ఈ మాటలు చెప్పుతున్నందుకు నన్ను అపార్థం చేసుకోక ఉమిందు ఆర్థధర్మం రెండు విధాలుగా లోకం కొరకు ప్రవహిస్తూంది. ఒకటి లౌకికం. రెండోది ఆరాధికం. ఈ రెండూ విడిగా భావించినపుడు ఏ విధమైన బాధావుండదు. ఒక దాన్ని ఒకటి గట్టిగా ఘర్షించినపుడు పెద్దలు ఆరాధిక ధర్మానికే ప్రాధాన్యం, ప్రముఖ స్థానాన్నీ ఇచ్చారు. లోకధర్మాన్ని అనుసరిస్తే, కొడుకు తండ్రి మాట, భార్య భర్త మాట పాటించాలి. అంటే తల్లీ కొడుకు లిద్దరూ తండ్రియైన వానినే అనుసరించాలి కదా? కాబట్టి సర్వాధికారం తండ్రికే వుంది. అట్టి తండ్రి మాట తిరస్కరించటం ధర్మ దూరం అవుతుంది. ఇక ఆరాధిక ధర్మాన్ని అనుసరిస్తే, వ్యక్తికే స్థానం గాని బాంధవ్యానికి స్థానం లేదు. ఎవరి కర్మ ఫలం వానిది. వాడేది వుత్తమంగా భావిస్తాడో అదే చేస్తాడు.

తండ్రి అనతి నంది మృత్యువు వాత ఆపుకు కంఠముని పడునట్లు చేయలేదా? అతడు ధర్మ సూక్ష్మం తెలియక చేశాడా? ఇతరుల మాట ఎందుకు? మన పంశంలో తమ నాకన్నా కూడా లెక్కచేయక తండ్రి అజ్ఞానువద్దలై సాగరులు దూర కోటిని చంపలేదా? తండ్రి మాటపై కన్న తల్లినే పరశరాముడు కరకు గండ్ర గొడ్డలితో తల ఖండించలేదా? ఎందుకో ఇంకా మహానుభావులు తండ్రి అజ్ఞానం దాల్చి చెప్పినట్లు చేయ లేదా? వాకండరూ కీర్తిరేఖలుగా నిల్చి పోలేదా? నేరేవో కొత్త దారిలో బడి నీ మాటకు ప్రతికూలదనైనానని దుఃఖపడకమ్మా! ఇది పెద్దలు పోయిన దాకే గాని కొత్తవేమీ కాదు ఇరక వాక్య పరిపాలనం అవశ్య కర్తవ్యం. ఎనకపోలే నరకం త్రికలణ శుద్ధిగా చెప్పుతున్నాను. నేను తండ్రి మాట పాలించటానికి నిశ్చయించుకున్నాను. కరుణాకర దృష్టం వుండి ఆదవుల కేగటకు అనుజ్ఞియి

సోదరా! రాయలవాడవే కాక, నా అంతరాత్మ సమర్థుడవు. నీవు

నా పట్ల సాటిలేని అరురాగ గౌరవాలున్న సంగతి నాకు తెలుసు. అమాయకురాలైన అమ్మవలె నీవు కూడా ఈ విధంగా పరికిలే నేను ఏమని సమాధానమియను? కొండ వంటి గుండెగల నీవే సామాన్యుని వలె శోకిస్తుంటే ఇంక తల్లిని ఎవరు ఓదారుస్తారు? నీవున్నావనే ధైర్యం తోనే కదా సత్య పాలనానికి సిద్ధపడింది? సత్యానికి ధర్మమేకదా స్థానం. ఆ ధర్మం తండ్రి వాక్యచూపంలో ఇమిడింది. నేను తెలియని వాదనని నీ వెన్నడూ ఛావించవు. విశేషించి నీకు చెప్పవలసిన పని లేదు. నాకు మారుగా అమ్మను కనిపెట్టివుండు. నీవుంటే నేను లేని లోటు రానీయవు. అమ్మకూడా నిన్ను చూచుచు దుఃఖోపశమనం పొందుతుంది" అని సహేతుకంగా, సవర్ణంగా, సానునయంగా, రాముడు జననీ సోదరుల ఊరారాసు. కాని తల్లి వివ లేదు.

"ఎన్ని మాటలు చెప్పినా, "తండ్రి ఆజ్ఞ, తండ్రి ఆజ్ఞ" అంటున్నావు. ఇంక తల్లి అనుమతి ఎందుకురా, తండ్రి? ఇంత విరాగివి అక్కడ నుంచే పోక ఇక్కడి కెందుకు వచ్చావు? నీవు చదివిన ధర్మశాస్త్రాల్లో కన్న తల్లికి విలువలేదని ఉన్నదేమో? విన తల్లి మాట వేదవాక్కుని ఉన్నదేమో? రాజును చేస్తానని చెప్పి మాట తప్పిన తండ్రి సత్యవ్రత కీలుదేమో నాకు తెలియదు. ఇప్పుడు తెలుసుకుని మాత్రం ప్రయోజనం ఏముంది? బ్రతుకు పైన ఆశ కలిగిన దానికి అవసరం కావచ్చునేమో. బాటికి కాపు చాచుకున్న నాకెందుకు? నీకు తోచినట్లే చేయి. కాచుటానికి నేనెవ తెను" అని రాసంస్కృతం తల క్రిందికి వంచుకుంది. కాలాతి క్రమణం జరుగు తూంది. తల్లి అనుమతి నీయటం లేదు. సోదరుడు విషం మ్రింగిన ఈశ్వ రుడవు తున్నాడు. లొకిలా లొకిక ధర్మాలు రెండు బలంగా వాళ్ళవై పే మెగ్గుతున్నై. ధర్మ నిర్ణయంలో బుద్ధి ఇతి కర్తవ్యతా మూఢమైంది. తల్లి అనుమతి పొందక తప్పదు. నమ్ముడు శాంతింపక పోతే జగత్త్రయమే సంభవిస్తుంది. తన నడక తన తరువాతి వారికి ఆదర్శం కావాలి. అంత రాముడు ధర్మ సంకటంలో పడ్డాడు. షణ్ణం ఆలోచించాడు. చివరకు ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు. శాంతంగా, సౌమ్యంగా-

రాముడు తమ్మునకు ధర్మోపదేశం చేయుట

"అమ్మా! తలయెత్తి నన్ను చూడు. నీ బిడ్డపై నీకు ఎంత మమకారం వుందో, ఆ బిడ్డకు నీపై అంత మమకారం వుంది. నిన్ను దుఃఖ పెట్టి, నేనేదో మనకార్యం చేశానని ప్రగల్భాలు పంకటానికానీ, తోడు లచే పొగడ్తల పొందటానికి కానీ నేనీనిర్ణయం తీసుకోలేదు. నేను అదవికి పోకపోతే వచ్చే కిడుకూ, పోతే వచ్చే మేలుకూ లేదా తెలుసుకోలేక పోతున్నావు. నిదానంగా విను. నివృత్తపాతంగా ఆలోచించు. నేనుపోతే, అటు తండ్రి మాటదక్కి సర్వప్రత పాలకునే కీర్తి చిరస్థాయిగా నిలుస్తుంది. కోరినకోర్కె నెరవేరించని పినతల్లి సంతోషిస్తుంది. లేక లేక కల్గిన ఒక్కగా నొక్క కొడుకును పతివ్రత, పరమసాధ్వి, భర్త మాటకై పరిత్యజించిందనీ, ఎంత త్యాగమూర్తి అనీ, ఇది శ్రీ జాతి సహజంకాదనీ, మానవులే కాక దేవతలు కూడ నిన్ను కొనియాడుతారు. నాకు మీ కీర్తి దక్కిందిన ఫలం వస్తుంది. ఇన్నివేల వత్సరాలు గడిపిన నీవు వద్దాలు గేండ్లు గడప లేవా? నేను రిగి రానా? నీ శుశ్రూష చేసి జన్మం సార్థం చేసుకోనా?

తమ్ముడా! సౌమిలీ! అమ్మకు ధైర్యం చెప్పవలసిన నీవింత బేలవై నావేమి? నిన్నుగూర్చి నేను కొత్తగా తెలుసుకోవలెనా? నన్ను గురించి నీకు మాత్రం తెలియదా? ఎవడు ధర్మమార్గంలో ప్రవర్తిస్తాడో వాడికి ఆ ధర్మమే అర్థకామాలను కూరుస్తుంది. అందుకే పెద్దలు "ధర్మో రక్షతి రక్షితః" అన్నారు. ఎలా అంటావా? యోగ్యురాలైన భార్య, భర్త సర్వకార్యాలలో సహచారిజేయై ఫలప్రాప్తి కలిగిస్తుంది. లోక సహజంగా భౌతికానందం ఉస్తుంది. సంతాన రూపంగా అర్థం ప్రసాదిస్తుంది. ఎవడు అర్థకామాలకు దాసుడై, ధర్మాన్ని త్రోసి రాజంటాడో ఆ అర్థకామానే అతని నాశనానికి దారితీస్తే. అతి కామముడు అడుదాని చేతిలో కీలుబొమ్మ అవుతాడు. ఆ అడువి అధాన్ని ప్రేమించినంతగా ఆత్మేశ్వరణ్ణి ప్రేమించలేదు. ఆ అర్థసంపాదనార్థమై అనేక దుష్కర్మలు చేస్తాడు. ఆ కర్మల ఫలితం ఇహపరాలు రెండూ పాడుచేస్తుంది. కేవలం అర్థకామానవులు సంఘగౌరవం పొందలేరు, స్వర్గానికి పోలేరు. నీ వాలో

చించులసింది తండ్రి ఎట్టివాడనివాడు, ఏమి ఆజ్ఞ ఇచ్చాడనివాడు, అందులో ఉన్న మంచిచెడ్డలూకాదు. తండ్రి చెప్పినట్లు కొడుకుచేయాలి. ఇది వేద ధర్మం. పూర్వుల ధర్మం. ఇక్కడ ఒక ధర్మసూక్ష్మం చెపులావిను.

ఎవడు రాజో వాడు ఆ రాజ్యానికి సర్వాధికారి. అతడేమి చేసినా చేయవచ్చు. కొడుకులకేవాడు. ఇతరులకిచ్చినా ఈయవచ్చు. ఇది రాజుకు గల హక్కు. ఆ హక్కును రాజు వినియోగించుకుంటే ఆశ్చర్యం ఎవరు చేస్తారు? కొడుకులూ? ప్రజలూ? చేస్తే ఏమని చేస్తారు? ఏమి ఆచారంతో చేస్తారు? రాజు తర్వాత ఆ రాజ్యం పెద్దవానికి చెందాలి అన్న ధర్మాన్ని ఆశ్రయించేకదా స్ఫురించాలి. ఇక్కడ ఈ ధర్మం అవసరమైంది. మరి ఆ ధర్మం అక్కడ అతనికి అవసరమైంది. అంటే: ఇద్దరూ ధర్మాని క్రమణంచేసి స్వార్థంకోసం ప్రయత్నించినవారేకదా. మొదటిహక్కు రెండో హక్కును బంపిస్తేనే ధర్మం, ధర్మం అవుతుంది. కాబట్టి తండ్రి చేతలు కాక మాటలే మనకు ప్రధానం. ఇంకో విషయం వివరించులా, విను.

“తండ్రి చెప్పలేదు. పినతల్లి చెప్పింది. తండ్రియాజ్ఞ ఇందులో ఎక్కడవుంది?” అనే సందేహం వస్తుంది. ఆమె ఒంటరిగా చెప్పలేదు. భర్త సమక్షంలోనే చెప్పింది. భర్త స్మృతి హీనుడుగాలేదు. ఆమె చెప్పినది విని, అది తనకిష్టంలేకపోతే “రామా! ఇది నామాటకాదు, ఆమె మాట విసవద్దు” అని చెప్పేవాడేగా? విని దిశ్రుకుండుటలోనే ఆంగీకరించినట్లూ, అదే ఆయన అభిప్రాయం అన్నట్లూ స్పృహగా తెలియటంలేదా? ఆమె తన వాంఛా సిద్ధికి పైకి చెప్పింది. ఆయన తన అన్నభూటకు విభూతం రావటం ఇష్టంలేదు కనుక పైకి చెప్పలేదు. ఇక తండ్రి చెప్పలేదనే మాటకు తాచెక్కడ? కోపం తెచ్చుకోకు. దుఃఖించకు. ధైర్యశాలివి కమ్ము. ఇది నాకవమానమని భావించకు. తండ్రిచేసిన పని ధర్మదూరంకాదు. కనుకనే నేనంగీకరించాను. తల్లికి మాట ఇచ్చాను. అభిషేక సందారాలు జాగ్రత్తపరచు. భరతుడు రాగానే యథావిధిగా కార్యం జరిపించు. “రాముడు ఇంకాపోలేదు మాటతప్పలా

దేమా" అని పినతల్లి తల్లరపడుతుంటుంది. ఆమెకు ఆ శంకరాకముందే నా ప్రయాణానికి మీరు అంగీకరించండి" అని చెప్పాడు. ఆ మాటలకు, తల్లి, సోదరులు సమాధానపడక నిరుత్తరులైనారు.

మేలుకీళ్ళకు దైవమే కారణం అని రాముడు దోధించుట

శ్రీరాముడు వారి ఆపార ప్రేమానురాగాలకు స్తబ్ధుడైనాడు. "సోదరా! నీవు అన్నీ తెలిసి ఆజ్ఞానంలో పడుతున్నావు. మన జన్మలకు మన కర్మలు కారణం. ఆ కర్మఫలాన్ని అనుసరించే బుద్ధినడుస్తుంది. "బుద్ధిః కర్మానుసారిణి" అని చెప్పగా వినలేదా? అందుకు మన కుటుంబ గాఢే ప్రత్యక్ష ప్రమాణం. కాకపోతే, పుత్రకామేష్టి చేసిన దెండుకు? పుత్రులకోసంగదా! యజ్ఞపాయసం ఆర్థాంశం పెద్దభార్యకు ఇచ్చిందెండుకు? జ్యేష్ఠుడు రాజ్యానికి వచ్చి తన వంశగౌరవం నిలబెట్టుతాడనేకదా. ఈ నాడు ఇంత ప్రయత్నంచేసింది అందుకేకదా. ఈ అవాంతర సంఘటనం జరుగుతుందని ఆయన అనుకున్నాడా? అనుకుంటే ఎందుకు ఇంతయత్నం చేస్తాడు? ఇక ఆమె సంగతి చూద్దాం. ఆమె రక్షణలో భరతుడు ఎక్కువ కాలం ఉన్నాడా? నేనా? నా విద్యాబుద్ధిలో శ్రద్ధ తీసుకుంది తండ్రియా? ఆమెయా? ఇంతకాలం కొడుకును మరచి నన్నే కొడుకుగా చూచుకున్న ఆమె ఇప్పుడు పట్టభంగానికి పట్టుపట్టడానికి కారణం ఈ రెండుజాముల కాలంలో నేను చేసిన తప్పేమిటి? ఏ నోటితో నన్ను లాించిందో, ఆ నోటితోనే కఠిన వాక్యాలు పక్కడం ఆమెకు సహజంగా సాధ్యమవుతుందా? ఆ మాటవిని తండ్రి అవును కాదనక వుదాసినదవురాదా?

ఇదంతా ఉన్నత బుద్ధిలో వూహించితే మన యత్నం ఏమాత్రం లేదని స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఇందులో ఎవరిదోషంలేదు. అప్రతిహతం, అచింత్యం అయిన దైవ మహిమ నాపట్ల ఇప్పుడు విపర్యయమైంది. కల కాలం ఇలాగే ఉంటుందని ఊహించటం తప్పు. "ఆ దైవం ఎక్కడ ఉంది?" అని అంటావేమో. కార్యంయొక్క ఫలితా ఫలితాలలో ఉన్నది. నీవు నిర్ణయం చేసుకున్న పనికి విచ్ఛిత్తి వచ్చిందంటే, నీ నిర్ణయ దోషంకాదు. నీకు తెలియకయే ఆ నిర్ణయంలో దైవశక్తి దాగి వుంది.

ఆ శక్తి నీకు తాడును పాముగానూ, పామును తాడుగానూ భ్రాంతి రూపంగా మార్చి విప్పుం కలిగిస్తుంది. ఆ తెలియరాని శక్తితో వైరం జీవకోటికి సాధ్యంకాదు. జరామరణ రుజుడుల జయించటానికి అమృతాన్ని సాధించినవారు అద్వితావి ముసలితనం, చాపూ, రోగం లేకుండా పున్నారా? కాపం రూపంగా కొందరు, ఇష్టానుసారం కొందరు దేహాంతరాలు పొంది నట్లు మనం విన్నాం. దాని అర్థమేమిటి? జీవకోటి ఎంత ప్రయత్నించినా, దైవోపహారం కాక తప్పదు. అందుకే మహర్షులు “సర్వంభర్త్విదంబ్రహ్మ” అని చెప్పారు. అనుకూలించిననాడు నీ ప్రజ్ఞా? అనుకూలించనినాడు దైవం చేతా? ఈ రెండు ఫలాలు దైవానివే. మన గురువులైన విశ్వా మిత్ర మహర్షులవారు మహా తపస్సుపన్నులై కూడా, ఇంద్రియాలకు వశుడైనాడంటే దీనికి హేతువు ఏం చెపుతావు? ఆయన చేసిన పని ఇంద్రియ నిగ్రహానికి. పొందిన ఫలితం ఇంద్రియ దాస్యం. ఇవన్నీ సమీక్షించే నేనీ కార్యానికీ పూనుకొన్నాను. ఇప్పటి నా భావనలో ఈ అభిషేక సందారాలూ, ఉత్సవాలూ, రాగద్వేషాలూలేవు. నిర్మలమతులై, నిత్య కర్మానుష్ఠానపరాయణులై, ఇంద్రియ వాసనాదూరులై, లోక షేమకోసం తపోహాపంగా, లోకీకర్మలైన తనపును త్యాగంచేస్తున్న ఋషులు మెదలు తున్నారు. పంజరం బంగారం అయితా చిలుకకు, దాని స్వేచ్ఛకు బంధమే కదా.

తలపై ధరించేది రత్న కిరీటమే. అందులోని మణులన్నీ బలుసు ముళ్ళు. కాదా పల్లెదురాయలు. ఆ కాననసీమ ఎంత ప్రకాశిత వాతావరణం కంటి! ఆ మునులు ఎంత శాంత స్వచ్ఛహృదయులు! ఆ మృగాలు ఎంత సేద్యాజీవులు! ఈ మహావకాశం, ఈ అతీనుత్పన్న విలక్షణానుభవం. ఈ చిన్నపయస్సులో పొండుటకు, మీరు ద్వేషిస్తున్న పినతల్లి కైకమ్మయేకదా కారణం. నా మాటలువిని, వచ్చిన ఈ సదవకాశాన్ని వృథాకాకుండా మీరు చూడండి. అసహాయదనై, ఆకర్షదనై, ఆర్పకుదనై అంటున్నానని రామానుజుడుగానీ, రామమతగానీ ఎప్పుడూ భావించరు. రాజులైనవారు ఇహపరాలోన రెండు ధర్మాలూ పాటించాలి. మనోవేదనవదలి, మనసారా సన్ను ఆకీర్తించి పంపండి” అని తామ రాకుపై సీటిబొట్టులాగా, నిర్వికారుడుగా, నిశ్చలుడుగా, స్వకార్య

నిర్వహణ నిఘకుడుగా పక్కడం దివినుండి దేశతలువిని ఆనందనృత్యం చేశారు. "అహా! రామా! ఈ నిగ్రహం నీకే చెల్లింది. నీ ఆవతార నిర్వహణదీక్ష అజరామరమైంది. అశల లోకాలకూ ఆదర్శమైంది" అంటూ శ్లాఘించారు. మానస పుష్పాలు వర్షించారు. స్తుతికూప వాద్య శ్రేణి మ్రోగించారు.

దైవ పౌరుషములలో పౌరుషమే ముఖ్యమని సామిత్రి వాదించుట

ఆ మాటలు విన్న లక్ష్మణుడు సంతోష విషాదాలకు మధ్యస్థుడుగా కొంతసేపు నిల్చి, భక్తితో అన్నకు ప్రణమిల్లి, కర్రతో కొట్టబడిన భయం కర సర్పలాగా రోజుకూ, నిటలతటలంతో ప్రకుటిముడిపడంగా క్రుద్ధమైన సింహం మొగమువలె, మొగం దుర్తిరీక్ష్యంకాగా, ఏనుగు తొండంవలె కండలు తిరిగిన కుడిచేయి విడిలించి, నేలపై చూపులు అటుఇటు త్రిప్పి, ఓరగా అన్నగారి వదనంచూస్తూ, అధరం అదరగా, కన్నులు కొలిమివలె కాగా, అలిగి ఆవేశంతో ఇలా అన్నాడు.

"అన్నా! నీవు నాకు దైవనమానుడవు. నీతో ఎదిరించి వాదించడం నాకు ఇష్టంలేదు. అయినా తప్పలేదు. షమించు. నీ వేదో దైవ పౌరుషాలను గూర్చి కొంత చెప్పావు. ధర్మాధర్మాలనూ, అందులోని సూక్ష్మాలనూ తెలిపావు. బాగున్నది. మరి నా ధర్మాన్నికూడా కోపగించక దయతో అరించు. కర్మతోనే జీవిస్తున్నా, మరలకర్మచేసి నశించి, ఆ కర్మ ఫలం, బలంతోనే పుట్టుతుందని చెప్పావు. ఇక దైవానికి తావెక్కడ? కర్మ నడిపిస్తుంది. జీవి నడుస్తుంది. నీ కర్మ నిన్నిట్లా నడిపిస్తే, నా కర్మ ఎలా నడిపిస్తుందో చెప్పుతా. విను.

ఇది వృద్ధుడైన తండ్రి ఆడిన నాటకం. వ్యసన లంపటదై, తనలో వున్న భరత పట్టాభిషేక వాంఛకు ప్రశాంతివారం లభించదని వరాల సాకుతో సాధింపచూశాడు. కాకపోతే ఏనాటి వరాలు? ఇంతకాలం వాటిని తీర్చే అవకాశం, తీర్చుకునేజుక్తి వారికి గలుగక, హఠాత్తుగా ఇప్పటికిప్పుడే అవసరం వచ్చిందా? ఈ వరాల సంగతి వారిద్దరి మధ్యనే జరిగింది.

బహిరంగంగా నీ పట్టాభిషేకం చేస్తానని ప్రజల మధ్యలో అన్నాడు. ఇది కాదని అప్రత్యక్షంగా జరిగినదానికి అంత విలువ ఇచ్చిన తండ్రి ఎంత సత్య సంకల్పుడు? సత్యప్రతపాలకుడు? ఆ తండ్రిమాట పాలించవలసిన అవసరమేమున్నది? కన్నతల్లిని కాదనీ, కాళ్ళబడిన నన్ను కాదనీ కైకమ్మ కంత గౌరవం దైవం పెరుతో కట్టబెట్టావు ఇంజనరుకు మా సొదనే వెళ్ళబోసుకున్నాం. తల్లి యంతటి వదినగారి సంగతి ఏమిటి? ఆమె విషయంలో భావించటానికి నా కర్తవ్యలేదు. తల్లులు వృథురాలైతారు. ఇక-

ఇందులో దురాలోచన లేదన్నావు. స్వార్థంతోనము ఆమె, వ్యామోహంలో ముసలాయనా భరతునికి రాజ్యం అంటగట్టితే కట్టవచ్చు. మరి నీకి అరణ్యవాసం దెనికి? కనీసం నీవు తిన్నదానికి, పుండటానికి కూడా అర్హత లినివాడవా? అందులో పద్నాలుగేండ్ల నియమం ఎందుకు? ఈ కోరికలోనే దుష్టాలోచన వుంది. పద్నాలుగేండ్లు అనుభవం లేకపోతే ఆ ఆస్తిపై హక్కు పోతుంది. సీతోపాటు సంతానానికి పోతుంది. కలకాలం కైకమ్మ కొడుకూ, మనుషుడూ, ముడిసుసుడుకూ-ఈ విధంగా వారసత్వం దఖలు పడుతుంది. సవత్సీ మాతృర్యం ఎంత దూరం పోయిందో చూచావా! ముసలాయన సంభారమర్హత ఎటువంటివో తెలిసిందికదా. శిష్టాచార సంపద కలిగి, రాజ్యాధికారం కలిగి ఇంత నీచాతీనీదమైన కార్యం పెద్దను కున్నవాడే చేస్తే, సామాన్యుల చక్కడిద్దటం సాధ్యమవుతుందా? ఇందుకు నా కర్మ ప్రతీకారానికి ప్రేరేపిస్తూంది.

నీకు మారుగా ఆ కుటిల స్వభావులనే అడవికి పంపుతాను. అద్దం వచ్చిన వారిని సంతమాడుస్తాను. నీకే ధర్మం రుచి అయిందో అదే ధర్మం నాకు అరుచిగా వుంది. దైవబలం ఎక్కువో, పురుష బలం ఎక్కువో చూచిన లోకమే నిర్ణయిస్తుంది. ఏ దైవం చేత నీ పట్టభంగం జరిగిందో ఆ దైవం చేతనే నీకు అభిషేకం చేయిస్తాను. ముడిచిన ఏనుగు శృంగలం త్రెంచుకుని ప్రజాహుని చేస్తుందే మావడివాడు అందుకంతో పొగరు దింది కట్టు కొయ్యకు చేర్చినట్లు నా పాదపంథో దైవాన్ని నీ పాదాశ్రయజ్ఞిగా చేస్తాను. దైవ వ్యతిరేకినని దేవతలు వచ్చినా, పద్నాలుగు లోకాలు వచ్చినా, నీ తమ్ముని మార్కొని నిలువటం సాధ్యం కాని పని. భరతుడు

రాణెట్టవులాడో, కైకమ్మ రాజమూత ఎట్టపురుందో, వృద్ధుడు సింహాసనం ఎలా సంక్రమింపజేస్తాడో నేనూ చూస్తాను. నేను బ్రదికి వుండగా ఇది జరుగనీయదు. కౌళిక మహర్షి దత్త సకలాస్త్ర సమూహానికి కావంసినంత పని కల్పిస్తాను. రథ గజ తురగ పవాతులతో ధరణి సంచారయోగ్యంగాని విధంగా చేస్తాను. లక్ష్మణుడు రామకింకరుడని నిరూపిస్తాను. ఆజ్ఞ ఇస్తావా?" అన్నాడు.

రాముని నిశ్చయం విని కౌసల్య ఏడ్చుట

కౌగిలించుకొని ఏకధారగా ఏడుస్తున్న లక్ష్మణుని మొగం పైకెత్తి చేతితో కన్నీళ్ళు తుడుస్తూ, "తమ్ముడా! శాంతించు. నా కోసం ఇంత జగత్సంభోధం ఎందుకు చేయ తలచావు? రాజ్యం కోసమా? అది నేనే వదులుకున్నాను కదా. నీవు సాధించి ఇస్తే మాత్రం నేను గ్రహిస్తానా? నాకా కోరిక వుంటే పినతల్లికి మాట ఎందుకు ఇస్తాను? గుణవంతులైన వారిని పూజించే కొడుకులు ఏపాడిచారు? నీ చృష్టిలో గుణహీనులైన వారినే నేను పూజిస్తాను. వారికి ఉత్తమగతులు కల్పిస్తాను. సూర్యచంద్రులు గతులు తప్పినా, నా నిర్ణయం మారదు. రామురకు ఒకలే భార్య, ఒకలే బాబు, ఒకలే మాట. ఇక కాల విలంబం చేయక నా నిర్ణయాన్ని సార్థకం చేయి" అని సాత్వికంగా బోధించాడు. గుర్తనిప్పు గ్రుడ్లలోనే కుక్కుకుంటూ, కౌసల్యాదేవి, "నాయనా! ఇదే నీ నిర్ణయమైతే, నీ వెంట నేనూ వస్తాను. తీసుకునిపో. కన్నండుకు తల్లి కడసారి కోరికైనా చెల్లించు. నీ పట్టభాగవార్త అనే అగ్ని నా హృదయంలో పుట్టింది. అది నీ వియోగం అనే గాలితో రాజింది. మమకారభావం అనే కర్ణెలతో మండింది. అగ్రపులనే తిత్తులతో ప్రవృత్తమైంది. చింత అనే పొగ గ్రమ్మింది. నిట్టూర్పులనే దాహకశక్తితో నన్ను బూడిచి చేస్తున్నది. నేను ఇక్కడ నీవు లేకుండా బ్రతుకను. అక్కడ నీ చేతులమీదిగానైన దాదీ పోతాను. ఆ మాత్రమైనా ఆదృష్టహీనురాలైన తల్లికి సాయంచేసి పుణ్యం కట్టుకో" అని కొడుకును బ్రతిమాలుకొన్నది. రాముడు ప్రేమతో తల్లిని లాలిస్తూ,

“అమ్మా! నీవు నాకు బరువుకాదు. నీ సేవకు వెలిచేవాడిని నేను కాను. భర్త సజీవుడై ఉండగా భార్య విడిచి రాలాదు. సతిమణివైన నీకి మాట నేను చెప్పటం ధర్మంకాదా కాదు. నన్ను వదలి నాయన శాంతిలో ఉండడు. కైకమ్మ నిరాచరిస్తుంది. ఇక నీపూ లేక, నేనూ లేక ఆయన, ఏమౌతాడు? ఎరిగి ఎరిగి ఆ దుశ్శక్తిగానికి మనం కారకులం కారాదు. పద్మాలుగేండ్ల అనంతరం నన్ను మరల చూడగలవు; కాని ఆయనను నీ వీ జన్మలో చూడలేవు. సతికి పక్షికంటే దైవం లేదు. సర్వశక్తులూ, సర్వపుష్కాలూ సతి పతి సేవలో సాధిస్తుంది. సావిత్రి, అనసూయ, సుమతి మొదలైనవారి పుష్కలం విసలేదా? నే నెందుకు ఇంత నిర్దాక్షిణ్యంగా ప్రవర్తిస్తున్నానో అర్థం చేసుకో. నీమీద ప్రేమలేక కాదు. లోకంలో ప్రేమించదగిన పదార్థాలలో ప్రధానమైంది తల్లి అనేదే. ఆ సంగతి నాకు తెలుసు. నన్నర్థం చేసుకుంటే మీకి విచారం వుండదు. రాజ్యాం మీద నాకెన్నడూ మోహం లేదు. నే నంగీకరించటానికి తండ్రి మాటా, సంప్రదాయం కారణం. తెలియనివాళ్ళ అభికారం ఉంటే ప్రజా సేవ ఎక్కువగా చేయవచ్చని ప్రచారం చేస్తారు. అది దుస్వార్థంతో కూడింది. ఇశ్వర్యమంతరై లే పేదసాదలను సాకవచ్చు. బలవంతులైతే బలహీనులను అండదండగా నిల్చి కాపాడవచ్చు. విద్యావంతులైతే, జడ మతులను జ్ఞానవంతులుగా చక్కదిద్దవచ్చు. తపస్సులు అయితే లోక కళ్యాణం కోసం పాటుపడవచ్చు సాహస్యులైతే సంఘంలో సాధు వర్తనలో సంచరించి సంస్కరించవచ్చు. ఈ పనులకు అభికారం, పద వులూ అక్కరలేదు. నేను ఎక్కడ ఉన్నా నీ దిడ్డుగానే ప్రవర్తిస్తాను. మన వంశానికి అప్రతిష్ట రానీయను. సత్యపర్యాలను వదలను. అన్నిటి కన్నా ముఖ్యమైంది ఈ శరీరం అశాశ్వతమైందని తెనిసి నడుచుకోవటం. “షణ్ణం చిత్తం, షణ్ణం విత్తం, షణ్ణం జీవిత మావయోః, యమస్య కరుణా నాస్తీ, కర్తవ్యం ధర్మ సంగ్రహమ్” అని ప్రవోదించి, ఆశీర్వ దించి అనుజ్ఞ రాయమని కోరాడు.

రామవనవాసానికి తౌసల్య అంగీకరించి ఆశీర్వదించుట

ఆ మాటలు విన్న తల్లి దుఃఖం అపనయించుకొని, ఆదరంతో

దగ్గరకు తీసుకొని, చుటుకం పుణికి, జుట్టు సవరించి “నా తండ్రి! ఇంత చిన్న వయస్సులో ఎంత నేర్పావయ్యా, ఇక నీ మనస్సుకు బాధ కలిగించను. తల్లి కోరుకునేది బిడ్డల జేమమేకదా. నీకి మార్గంలో సుఖమని తోస్తే, ఆ మార్గంలోనే ప్రయాణించు. నేనభ్యంతరంపెట్టను. శుభంగా పోయి, లాభంగా రా. నీవు వచ్చేవరకూ, నేను అరవ్యాంధులలో నీకు ఏకీకూ రాకుండా భగవదర్పనా, భర్తృసేవాపరాయణనై కాంఠగడుపుతాను. నీవు నిశ్చయించుకున్నట్లే ఆదరికిపోయి, తండ్రి ఋణం, నీవ్రత దీక్షా తీర్పుకుని ప్రతిజ్ఞాపాలకుడవు కమ్ము” అని పలికి పరిశుద్ధ జలంతో శార్పి మంగళాశాసనం ఇలా చేసింది.

“రఘువంశమణి! నిష్ఠితరవిఘ్నా! రామా! మన్మథోభిరామా! శ్రీరస్తు, శుభమస్తు. ఏ ధర్మం నిన్నింత దైర్య సైన్య్యుడిగా చేసిందో, ఆ ధర్మమే సదా నిన్ను రక్షించుగాక. దేవతాయతనాలు, చైత్యాలు, దేవతలు, ఋషులు, ఓంటరివై వనాల్లో లిరుగు నిన్ను కాపాడుదురుగాక! నీ సేవకు మెచ్చి కౌశిక మహర్షి ఇచ్చిన సర్వాస్త్ర శస్త్రాంశులు సన్నద్ధమై నిన్ను వెన్నాడుగాక. జననీ జనకుల సేవించిన ఫలమూ, సత్యఫలమూ, వనవాసాయాసం పరిహరించుగాక. అల్పజంతువులరానీ, క్రూరమృగాలు కానీ ప్రమాదం కల్పించక ప్రదక్షిణించుగాక! సమిధలు, దర్బులు, కొండలు, గుట్టలు, చెట్లు, పశుపక్ష్యాదులు, నీటి మడుగులు నీ ఆవసరాలకు తోడ్పడుగాక!

సిద్ధసాధ్యమరుద్ధణం, విశ్వే దేవతలు, పితరులు, డికాదినాయకులు, సూర్యచంద్రులు, దిన పక్ష మాస ఋతు వత్సరాలు, రేలు, పగళ్ళు, నీ శరీర రక్షణకు సర్వదా స్వస్తి భజించుగాక! శ్రుతి, స్మృతి, ధృతి ధర్మం, సత్యం, సప్త ఋషులు నీకెల్లప్పుడు సౌఖ్యం ప్రసాదించుగాక! నా మ్రొక్కులందుకుని, దిక్కులు, దిక్పతులు నీకు దిక్కు అగుదురుగాక! తారలు, నవీనదాలు, కాష్టలు, కళలు, భూత ప్రేత విళాదాలు నీ కనుకూలించుగాక! లేళ్ళు, పాములు, పురుగులు, ఈగలు, దోమలు, నీ శరీరాన్ని తాకకుండుగాక! త్రిమూర్తులు నీతో నివసిగ్రతుగాక!” అని.

రాముడు తల్లిలోని బెన్నత్యానికి ఆనందించాడు. కౌసల్య కొడుకు వృద్ధికోసం బ్రాహ్మణులనూ, దీవలనూ, అంగవికలులనూ, విరివిగా దానధర్మాలుచేసి, ఒకరికి గంభీరవాసి, అక్షరలూ, పూయీ తలపై నుంచి, తాకినమాత్రంచేతనే తలచిన పని సిద్ధిపడేసే మూలికలతో విశిష్టకరణి చేర్చి బంగారు తామెత్తులో బిగించి, కుడిదండకు కట్టి, దుఃఖంతోష మిశ్రణమైన వాక్కులతో ఈ విధంగా పలికి సాగ నంపింది. "అమృతం తెచ్చుటకు పోతున్న గరుత్మంతునికి ఏ మంగళం కూర్చిందో తల్లి, ఆ మంగళమే ఈ తల్లి నీకు కూర్చుతున్నది. వృత్రాసుర వధ సమయంలో ఇంద్రునికు ఏ మంగళ దేవతలు ప్రసన్నులైనారో ఆ మంగళ దేవతలే, జనరాజ్ఞాపాలనకై పోవు నీకు ప్రసన్ను లవుదురు గాక. వామనుడు త్రివిక్రముడై వృద్ధిరండువేళ అవతి ఏ మంగళం వాంఛించిందో ఆ మంగళమే నీకు అగుచుగాక. నేను ఎల్లప్పుడు పతి సేవలో ప్రమత్తనుకాక సేవించిన ఫలం నీకు ధారపోస్తున్నాను. ఆ ఫలం పద్మాలుగేండ్లు షణ్ణకాలం క్రింద మార్చి తిరిగి నిన్ను అయోధ్య చేర్చి రాజ్యాభిషిక్తునిగా చేయుగాక. నా కొడుకు నీ వామాంకపీతంపై పరిణమింతుగాక."

తల్లి ఇచ్చిన ఆశీస్సులను రాముడు పరమానందభరితుడైనాడు. ప్రణమిల్లి ఆనందాశ్రులతో పాదాలు కడిగాడు. తల్లిని సెలవడిగి సొమ త్రితో నిజ మందిరానికి జానకికి తెప్పించుకోసం అంజనాద్రి ఆకారంతో నడిచినట్లు నడిచివెళ్ళాడు. అక్కడ జనకజాత బయట జరిగిన సంగతులు తెలియనిది కావటంచేత, యథావిధి దేవతారాధనచేసి గంధ పుష్పాక్షరలూ, ప్రసాదం బంగారు వశ్యకంలో పెట్టి, మల్లెం రాతిలో గులాబి వలె చెరిక త్రెం నడుమనిల్చి భర్తరాకను నిరీక్షిస్తున్నది. అనేక విధాలుగా అలంకరింపబడి శోభాయమానంగా వెలుగుతున్న ఆత్మ మందిరం ప్రవేశించిన భర్తను చూచి సీత సపర్య నిమిత్తం సమీ పించింది. దాచిన దాగని లజ్జతో భార్యను చూడలేక రాముడు అవా జ్ఞుడైనాడు.

రాముడు సీతతో వనవాస వార చెప్పట

వడిసెల రాలిచెల్లకు పక్షివలె భర్త పెడమొగం పెట్టుటకు గిలగిల కొట్టుకున్నది. భార్య స్థితికి రాముడు నిలువరించుకోలేక చాపురు మని శోకించాడు. వెలవెలపోతున్న వదనం, స్వేదసిక్తమైన దేహం, భరించరాని దుఃఖం వైదేహిని రాలిబొమ్మనుచేసినై. మిన్ను విరిగి మీదపడినా చలించని ప్రాణేశ్వరుడు, శివధనుర్బంగంచేసిన జగడెట్టి, కౌశికయాగం రక్షించిన రణకేళి పండితుడు, తాటకను సంహరించిన పరాక్రమశాలి శోకించటం ఏమిటి? ఆత్తమామలు షేమంగా పున్నారు కదా. ఈ ఆకాల, ఆకారణ శోకం పొందటానికి హేతువేమిటో బోధ పడక, భీరది త్తయై "నాథా! నాథా! ఇది ఏమిటి? మీరేనా దుఃఖిస్తున్నది? నేను భ్రాతురాలను కాలేచుకదా? ఈ కుభసమయంలో ఒంటరిగా వచ్చుటకు కారణం ఏమి కల్గింది? పెద్దలు నిర్ణయించిన పుష్కయోగం ఈనాడే కదా? ఏదీ? లలిత విశాలమై, సూరంచులుకలదై, మున్నీటి నురుగువలె స్వచ్ఛంగా వెలిగే గొడుగునీడలో ఎందుకు రాలెడు? శరత్కాల జోతస్సువలె ఒప్పుతున్న వింజామరలు ఎందుకు వీచుటలేడు? మధురవాక్కులతో మీవంశ ప్రతిష్ఠ, మీ విక్రమాశిషయం వండిమాగధులు ఎందుకు ప్రశంసించుటలేదు? విప్రుల వేదమోష ఎందుకు లేదు? మీ శిరస్సుపై అభిషేక సమయంలో వుంచిన పెరుగూ, లేనె ఎందుకులేదు? రాజు లాంచనాలైన రథంగానీ, ఏనుగుకానీ, గుర్రంగానీ లేక పాదచారులై ఎందుకు వచ్చారు? మీ ముందర మంత్రజనం, ప్రక్కల సేనాపతులూ, వెనుక సామంత పౌరజనం కొలిచి ఎందుకురారు? మీరు ఆసీనులు కావటంకోసం రత్నఖదర సింహపీఠం ముందు ఎందుకు కొనిపోరు? షణం ఎడవాటును సహించలేని మీ మిత్రులు ఎందుకు సన్నిధిలో కను వించరు? పున్నమి చందురుణ్ణి హసించే మీ వదనం ఎందుకు వెలవెల పోతుంది? ఏమి చెప్పరాని అమంగళం చేరువైంది? చెప్పరా? ప్రాణేశ్వరా! చెప్పరా?" అంటూ శక్తివిచ్చగా ముత్యాలు రాలునట్లు కండినుండి నీరు కల్యకట్టగా పాదాలపై పడింది. చెప్పలేక చెప్పలేక రాముడు గద్గద కంఠంతో ఇలా చెప్పాడు.

“మైథిలీ! నీకు ఏమని చెప్పేది? చెప్పక ఎలాచాచేది? నీవు అమాయకవు కనుక తెలుసుకోలేకపోయిరావు. నీపడిగిన లక్షణాలన్నీ రాజులకు కదా? రాజుగాని రామునియెందులకు ఉంచై? నన్ను తండ్రిగాను పద్మాలుగేండ్లు దండవారణ్యంతో మునిషలె సంవరించుమని ఆదేశించారు. జ్ఞానులను జ్ఞానవిధచేసిన జనకరాజునకు జన్మించావు. అయోనిజవు. మచ్చలని ఇచ్చానుమహాం మెట్టావు. వీర్య శుల్కం ఇల్లించిన వానిని భర్తగా పడకావు. జరిగిన సంగతి జరిగినట్లు చెప్పుతాను. విను. విని కలత పడవోను. సత్యవాది అయిన నా తండ్రి పూర్వం సమరకాలంలో రెండు పరాలు సంతోషంతో పినతల్లికి ఇచ్చాడు. అవిఇంతవరకు పవిత్రపరచుకున్న పినతల్లి కైకమ్మ ధర్మమార్గంగా తీర్చుమని కోరింది. ఆ కోరినవి, నేను పద్మాలుగేండ్లు పినవానూ చేయటం, భరతునకు పట్టాభిషేకం చేయటం. భరతుడు వచ్చిన తర్వాత పట్టాభిషేకం జరుగుతుంది. నేను ఈనాడే, ఇప్పుడే ఆదానికి వెళ్ళాలి. ఈ విషయం అమ్మగారికి చెప్పి అనుమతి తీసుకుని, సోదరునికి చెప్పి శాంతింపచేసి, నీకుసూతా చెప్పి నీ అగీకారం పొందువామని వచ్చా. “అన్యభాషింతం కార్యం, దైవమన్యత్రచింతయేత్” అన్నట్లు, దైవ పాపమాలతో దైవ ప్రతిహాలమైంది నీవు అనుకోని ఈ సంఘటనకు ఆరాటపడవద్దు.

రాముడు నీతరు నీతులు చెప్పుట

ఈ సమయంలో నీకు కొన్ని మాటలు చెప్పవలసియున్నది. అవి కూడ విశేషించి చెప్పవలసిన పనిలేదు. నీ జన్మ మట్టిది. నీ జనకు దడ్డివాడు. నీ ఆత్మమామలు అడ్డివారు. నీ భర్త నీ వెరింగినవాడు. ఇక అయోధ్యకు రాజు భరతుడు. నీకు మరది అయినను సమ్మానార్హుడు. మిక్కిలి గుణవంతుడు. తల్లివంటి నిను దర్శింప వచ్చినప్పుడు శ్రీ సహజములైన ఎత్తిపొడుపు మాటలుగానీ, నన్నుగూర్చి పొగడుటకాని చేయకు. రాజులెప్పుడూ స్తుతిప్రియులు. వారే ఆత్మీయులు. దూషింప కున్నా, ఉదాసీనంగా ఉండేకూడ సహించలేదు. మితంగా, హితంగా మాట్లాడు. కైకమ్మ అల్లెకాక రాజమార. రాజగౌరవంకంటే మార గౌరవం ఎక్కువది. ఆమెపై అసూయద్వేషాలు పెంచుకోకు. నాకు

ముగ్గురమ్మలు సమానులే. నీవు అలాగే భావించు. గతస్మృతులు వదలి పెట్టి, లోకంతోపాడిగా పడుగుడులో నేనొకతెనని భావించు. నే తిరిగి వచ్చే వరకూ ఉదయంచేత అవసరాలు లీర్చుకుని స్నానంపై వేల్పుల పూచించు. ఆ త్రమామలకు సపర్యలు నలుపు. నన్ను బాసిన దుఃఖంతో తపించే నా తల్లిని కనిపెట్టి ఉండు. నా సోదరులు నీకు పుత్రసదృశులుకాన ఆదరంతో వారిని చూడు. వీరపత్ని వి కావున ఇంకా వివరించ పనిలేదు. రాజులు ధర్మప్రవర్తకులైనా మేకవన్నె పులులు. ప్రజా పరిపాలనలో నిష్కర్ష కలవారైనా గృహ సంబంధంలో కొంత భిన్నంగా ప్రవర్తిస్తారు. కనుక భరతునిపట్ల బంధుభావం కాక ప్రభుభావం పాటించు. నీకు సర్వధా శుభం కలుగుతుంది. ఇక పోయివస్తాను. నేను ఎక్కడున్నా సీతాపతినే. నీవు రామపత్నివే. ఏమంటావు? పోయి రానా?”

రాను వస్తానని సీత రామునిలో చెప్పట

“విన్నాను నాథా! విన్నాను. విని నవ్వుకొలుపుకోలేక ఉదాహరిస్తాను. ఈ సీతులు ఏ సీతనుగూర్చి చెబుతున్నారో తెలియటంలేదు మీరహంకరించి అయిన సీతలోనైతే ఇంక చెప్పవలసిన అవకాశమేలేదు. ఎందుకంటే ఆమె మీ సీత కనుక. దింబావున్నచోటనే నీవ వుంటుంది. దింబ పరిమిలించుకు అవినాభావ సంబంధమేకదా. అటువంటి స్థితిలో భర్త అడవిలోనూ, భార్య అయోధ్యలోనూ ఉండటం సంభవమేనా? ఎవరుచేసిన కర్మానుభవం వారు అనుభవిస్తూ, తమ తమ పనులు నెరవేర్చుకుంటారు, అన్న తమ్ములూ, తల్లిదండ్రులూ, కొడుకులూ, కోడళ్ళూ. భర్త సుఖదుఃఖాలు భార్యఒక్కరే పంచుకుంటుంది. మీ తండ్రి మిమ్మల్ని అడవికి పొమ్మంటే నన్నుకూడా పొమ్మన్నట్లే. నేను అత్తగారివలె, మరచివలె దుఃఖపడవలసిన పనిలేదు. అనుకూలపరిచినా భార్య, అనుకూలుడు కాని భర్తా పేరుగా జీవించవచ్చు. ఆ పోలిక మనకెలా చెల్లుతుందీ? ఆడువానికి కని పెంచునంత వరకే తల్లి దండ్రులు. గౌరవించి పోషించునంతవరకే కన్న సుతుడు. కలిసున్నానా, కష్టమైనా, ఏలినా, ఏలకున్నా భార్యకు భర్త ఒక్కడేగతి. “నేను తండ్రి మాట నెరవేర్చుటానికి పోతున్నాను. నా వెంట నీవునా” అంటే సరిపోయే

పాటి విషయానికి ఇంతకాల హరణం ఎందుకు స్వామీ! వెంటనే నేనూ వస్తున్నాను. వివాహానికి పూర్వమే ఆడుదాని కర్తవ్యం అమ్మా, నాన్నా బోధించి మీతో పంపారు. ఇప్పుడు నేర్చుకునేదేమీలేదు. కండితో చూడక చెవులతోవిని, మనసులో ప్రేమించిన భర్తకొఱకై ఇంద్రాది దేవతలను తిరస్కరించిందే దమయంతి? తల్లిదండ్రులనుగూడా లెక్కనేయలేదే సావిత్రి? భర్తగా గ్రహించి, సతీవర్త్యం నెరవేరుస్తున్న సీత ఒంటరిగా ఉంటుందని మీరెలా ఊహించారు? మీరింకా ఏదో చెప్పదలిచారు. అది నాకు తెలుసు.

“ఆదవులందే అంతఃపురాలు కావు, మృగాలందే చెలిక కైలు కారు, రాక్షసులందే పరిచారలు, కందుకులూకారు. కందమూలఫలాదులందే వృక్షసోపేత పరమాన్నంకాదు, కంటకశిలావృతమైన దారులందే మణిమయ సోపానపంక్తులు కావు, ఎద్దటి నీటిస్నానం పన్నీటి స్నానం కాదు, ముండ్లపొదలు లలిగృహాలు కావు; అంటూ చెబుతారు. ఇవన్నీ నాకేనా కష్టకారణం? మీరు కావటారా? “నేను పురుషుణ్ణి, నీవు స్త్రీవి” అనికూడా అంటారు మీరు? అంతటి పురుషత్వం మీలోవుందే స్త్రీకి ఇంక విచారమెందుకూ? ఆత్మరహస్యం తెలిసిన ఆడుది ఏ పరిస్థితిలోనూ భర్త ఎవడాటా సహించదు. అట్లే పురుషుడుకూడా భార్యనువిడిచి వుండలేడు. సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే బాహ్యజంతుత్వం విసర్జించినా, స్త్రీ పురుషుల చేరిక ఇంకో రూపంలో జరిగిపోయింది. ఆ రెండు శక్తులూ అధారాదేయాలు. ఇది సృష్టిరహస్యం. విచక్షణా రహితంగా కలియటం పాశవ కర్మ. మానవులకూ, పశుపక్షిమృగసర్పిసృపాలకూవున్న భేదం ఇక్కడే. ఈ భేదం అతిక్రమిస్తే, వాటికి మనకూ లేదా ఎక్కడవుంది? “అహార నిద్రాభయమైదునంద, పశుభిర్నరాజాం త్రిమణిస్సమానః” అనిగదా మహాపురుషులు చెప్పారు. పురుషుడు ఎన్నో కష్టాలను భరిస్తూ ఉన్నతస్థానం సంపాదిస్తే, ఆడుది ఇంట్లోవుండి ఏ కర్మచేయడంకానే పరిసేవతోనే సాదిస్తుంది. ప్రకృతి పరమావృత్తం తెలియని పదాలు ఉభయత్రా పతన మవుతారు. మీ ఉపసర్పివస్థికులగుర్చి నేను యోచించాను. మీరు ఏ స్థితిలో ఉన్నా నాకు దైవసమానులైన హృదయైక్యంలేదు. మీ సంకల్ప సిద్ధికి నేను చేదోడువాదోడుగా ఉంటాను. నన్ను గూర్చి మీరు విచారించకండి”

అని గంగాపాత సదృశంగా చెప్పుకుంటే రాముడు ఆశ్చర్యానందాలు పొందాడుకాని, తనవెంట తీసుకుని వెళ్ళటానికి ఏ మాత్రం ఇష్టపడలేదు. ఆమెను అయోధ్యలో వుంచే నిమిత్తం ఇంకొకసారి ప్రయత్నిస్తూ-

అదవికి రావద్దని రాముడు సీతను నిరోధించుట

"దేవీ! తండ్రికి తగ్గ కూతురవనిపించుకున్నావు. నిన్ను గురించి నీ జాతినీ గురించి సీవు చెప్పిన మాటలు నూటికి నూరుపాళ్ళు నిజం. నేను అంగీకరించాను. నేను నీ రాకను ఎందుకు నిరోధిస్తున్నానో సీవు ఆలోచించకుండా సతీ ధర్మాన్ని ఏకరూపు పెట్టివు. శ్రీ సుందరణలో పురుషునికున్న సాధక బాధకాలు చూడలేదు. భర్తకు భార్య ఎండిది భార్య అని చెప్పావు. నేను దాన్ని కాదనను. కాని విశ్లేషించి చూస్తే అసీదకు వృద్ధిక్షయాలవైవు. ప్రాస్తంగానూ, నాతి దీర్ఘంగానూ, అతి దీర్ఘంగానూ, ప్రకాశానుగుణంగానూ మారుతూ ఒక సమయంలో అసలే కనిపించకుండా పోతుంది. ఇన్ని అవస్థల్లోనూ బింబం మారక యశాస్థితిలోనే వుంటుంది. ఆ విధంగానే విషయానుగుణంగా శరీరభావలు ప్రవర్తించాలి. అందుకే నేను ఎక్కడ ఉన్నా, ఏ స్థితిలో ఉన్నా సీతాపరిచేయనీ, సీవు రామవర్తిషనీ చెప్పాను. సీకూ నాకూ అంతరంగిక ధర్మాచరణలో భిన్నత్యం లేదు. బాహ్య చరణలో మాత్రమే ఉంది. అదే సీవు చెప్పదలచాను. మనం పోయేది నామ మాత్రమైన అదవికి కాదు. దండకారద్యానికి.

ఆ అదవి పేరు చెపితేనే మానవులు భయభ్రాంతులవుతారు. భయం కర మృగాలూ, కంటకాకీర్ణ తరువ్వుల గుమ్మలకాచులూ కాక, కామ రూపులైన రాక్షసులు కూడా సంవదిస్తారు. మనుష్య ధర్మం తెలియని వనేదరులున్నారు. మహా తపశ్శక్తి సంపన్నులైన మునిశ్రీమతే వారిచే పడరాని బాధలు పడుతున్నారని ఒక్క మగవాడైతే కీతవాతాతపాలకు ప్రకృతి సిద్ధంగా ఉన్న ప్రదేశాలను ఆక్రమించి బ్రదుకుతాడు. ఆడు దారి చేకితలో ఆ విధంగా కాలం వెళ్ళబుచ్చలేదు. అటుంటే ఇల్లుందారి. "గృహిణీ గృహ ముచ్యతే" అన్నారు కదా. గృహం అంటే

దార్య అనీ, దార్య అంటే గృహమనేకదా అర్థం. చెట్టు తొర్రల్లోనో, కొండగుహల్లోనో రాత్రి తలదాచుకొని, పగలంతా ఎక్కడైనా మగ వాడు తిరుగుతాడు. ఆకో అలమో తింటాడు. దూరతీరాలకు పోయి దప్పి తీర్చుకుంటాడు. ఏదో ఒక విధంగా దార్యాభర్తరీధిదూ సద్దుబాటు చేసుకున్నా ఆహార విహార వ్యవహారాల్లో అధిగమించలేని చిక్కులు వస్తాయి.

అన్నపానాదులలో మార్పు మగవానివలె ఆడుది సహించలేదు. ఇది శరీరాం నిర్మాణంలో ఉన్న లోపం. అడవిజాతులవారి కీ ధర్మం కొంత వరకు వర్తించదు; కాని, అక్కడా ఈ లేదా కనబడుతుంది. శ్రీలో మార్గం, పురుషుడిలో కాతన్యం సృష్టి సహజంగా వచ్చింది. అందువల్ల ప్రధానమైన శరీరం పాడైతే చేసేదేమీలేదు. ఏ ధర్మం సాధించాలన్నా ముందు శరీరం కాపాడుకోవాలి. అందుకే “జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి” అని శ్రుతి. “శరీరమాద్యం భలు ధర్మసాధనం” అని శాస్త్రమూ చెపుతున్నై. నే నున్నంతవరకు నిన్ను సృష్టిలోని ఏ అణుపూ సృష్టించి అపకారం చేయలేదు. నేను లేని సమయంలో నీ రక్షణకు నీవు చాలవు. త్రిమూర్తులనే మోసగించగల మాయోపాయ చతురులు రాక్షసులు. రాక్షసులకు మానవులు ఆహారం. “నామ పాతివ్రత్యం లేదా” అని నీ వనవచ్చు. లేదని నేను ఎన్నడూ అనను. ఆ శక్తి అన్నివేళలా పనిచేయదు. మానరక్షణకూ, మాంగల్య రక్షణకూ పనికివస్తుంది. తన భ్రాంతిని తానేమి చేస్తుందీ? ముందుగా కీడును శంకిస్తే సతీత్యంతో ఎదుర్కోకలదు. జలంవరుని దార్య బృంద ఏమైనదీ? విష్ణుమాయ గుర్తింప గలిగిందా? తన భర్తయేనని త్రికరణశుద్ధిగా స్పృశించింది. అక్కడ భర్త శివుని త్రిహులచార కెర అయినాడు. డే! ఆర్థంచేసుకో. నీవు లేని నా జీవితం అడవివాదిన వెన్నెల వలె వ్యర్థం అవుతుందని నాకు తెలుసు. పద్మాల్లేండ్లా పద్మాల్లు షణ్డాలుగా గడవివస్తారు. నేను కఠోరంగా అనుకాసిందే స్థితికి నీవు సిద్ధపడవద్దు. ఆ విధంగానే జరిగితే మన అనుబంధం” —

సీత రామునితో అడవికి వచ్చుటకు కారణం చెప్పుట

అని అంటుండగానే సీత భర్త వదనాన్ని చేత్తో మూస్తూ, హృదయం కరిగేలాగా, ప్రణయం ఉద్బింపజేలాగా తన భావం ఈ విధంగా చెప్పింది.

“స్వామీ! మీరు చెప్పిన కష్టాలు పురుషునకు భార్యతో ప్రాప్తమయ్యే చూట నిజం. సతీవర్మాన్ని గూర్చి వివరించిందికూడా నిజం. కాదని నేననలేను. నారగుద్దలతో మునివలె మీరు అడవికి పోతే చీని చీరాంబరాలు సీత ధరిస్తుందా? భర్త దూరదేశగతుడైతే, భార్య ముత్తయిమవ లక్షదాలు మాత్రమే కలదిగా కాలం గడుపుతుందే? హెరకాంతారవాస చిన్నుడుగా పతి కన్నులలో మెదలుతుందే సతి బ్రతుకుతుందా? అది కాక నా జాతకం చూచిన సిద్ధాంతాలు కొంతకాలం వనవాసయోగం వుందని చెప్పారు. సామూరిక శాస్త్రజ్ఞులు నా హస్తంమీద ఈమెకు వనవాసం తప్పదన్నారు. నన్ను చూడవచ్చిన తపస్వినికూడా భర్తవెంట అరణ్యానికి పోవటానికి ఆశపడుతుందని చెప్పింది. పెద్దల సుప్తలు ఎప్పుడూ వృధకావు. నాకా యోగం ఉన్నందుననే మీ పట్టభంగం, అరణ్యవాస శిక్ష కలిగింది. నేను తోడులేక మీ సత్యవ్రత పాలనం ఎలా చేస్తారు? కర్మలు చేయటానికేకదా గార్హస్థ్యం? మనసులెని రైవహజవలె సరిలేని పతి కర్మ వ్యర్థం. శ్రీ పురుషుల ఒక పద్ధతిలో చూర్చే విధిని “వివాహం” అని కదా అంటారు. ఆ మాటకు విశేషమైన భారం అని కదా అర్థం. ఉభయురూ తన బదువు కాక ఇంకొక బదువు మోయాలి. కనుక మనకు తప్పదు.” అని. అంత చెప్పినా రాముడు ఆమె రాకకు ఇష్టపడలేదు. పతి సమాధాన వాక్యాలు అగ్నిలో ఆజ్యంలాగా హృదయాన్ని మంటవెట్టిగా, పేరలుకతో రాముని మొగుం ఎగాడిగజూచి, అనహనంతో సీత—

సీత రాముని నిష్ఠురము లాడుట

ఒక వంక కన్నులవెంట ఆశ్రువులు కారగా, ఒడలు కంపించగా, దగ్గులకతో, ఆపినా ఆగని క్రోధ శోకాలు మూర్చిచాల్చిన విధంగా, నర్మ గర్వాల్లైన మాటలు పలికింది.

“నాథా! సర్వవతురైన జనకుని మాటకు సర్వవతురైన పుత్రుడు సంసిద్ధపడితే అలి ఆర్థం వచ్చిందనే అపవాదు నా కెందుకు? మీ ఆజ్ఞానుసారం ధౌతికంగా సీత మీతోరాదు. ఆధౌతికంగావచ్చే సీతను మీరు ఆడ్డుకొనలేదుగా. ఇవధనుర్బంగంచేసిన మీచేవచూసి, పురుష సింహం అల్లుడని కాళ్ళు కడిగి కన్యాదానం చేశాడు. అట్టి నాథండ్రి, ఈ నాటి మీ నడవడిక చూచి పురుషాచార్యుడొందిన శ్రీ ఆనుకుందే లోకం నిజమని నమ్మదా? ఆ వాడువని ఆర్యసతి జీవించగలదా? ఎంతవరకు “ఆకువీ, అబలా, సంరక్షించటం కష్టం” అని చెప్పారెందుకు? అన్ని అవకాశాలూ అలికి ఉన్నప్పుడు భర్త భరించేదేమిటి? వివాహానంతరం సంవత్సరమే ఆయు పున్నదని తెలిసికూక సావిత్రి ఎందుకు ఆకనినే వరించింది? ఆసె అబల త్యాసికి కాలుదెంచుకు గడగడవడికాడు? మీ సమక్షంలో ఉన్నంతవరకు ఏ ప్రమాదం రాదని మీరూ తెలుసు. మీ పరోక్షంలో ఒంటరి దానిని ఏమైపోతానో అని మీ భయం. నాకాభయం లేదు. నా సత్వీర్యం నాకుట్టు అగ్నివలె ప్రకాశిస్తూ వుంటుంది. నా అనుమతిలేక ఏ శక్తి నా వద్దకు రాలెదు. ఒంటరిగా విడిచి భూముల్లో తిరుగుతున్నప్పుడు మీకు రహ కవ చంగానూ ఉంటుంది. తండ్రి యాజ్ఞను మీరెలా నిరోధించలేక సతికైన నామృత్యువును అలాగే నిరోధించలేదు. నా ఆర్య మిమ్మనుసరించునే కాని అయోధ్యలో జీవార్యుగ సీతాకూపంలో నిల్చిపోదు. మీ ఇష్టానుసారం చేయండి. నేనశ్వంతరపెట్టను” అన్నది.

సీత రాకకు రాముడంగీకరించుట

సీత మాటలకు రాముడు దరహాసితముబుడైనాడు. ప్రేమతో దగ్గరకు తీసుకున్నాడు. కండిసీపు తుడిచాడు. అక్షరాలలో అమృతం ఒరికిస్తూ ఇలా అన్నాడు. “దేవీ! ఉభయపంశ షేషం కరములైన పలుకులు పలికావు. నీవంటి కోడలిని పొందిన మా ఆత్మ ఎంత ఆదృష్ట వంతురాలు! బ్రహ్మమునకువలె నాకెందునూ భయంలేదు. నీ విధిని నిషేధమాపంగా చెప్పాను. తండ్రి ఆజ్ఞ ఉభయంలం పాలించుదాము. జీవార్య పరమార్యవలె మనం రూపనామభేదాలతో అభిన్నంగా ప్రవర్తించుదాము. నా నిత్యకర్మానుష్ఠానాలు నీవు లేకుండా ఎలా సాగుతవి?

నా అరణ్యవాస దీక్షలో నేను చేయ సంకల్పించిన కార్యములు నీతో కలిసి సాధించుతాను. నేను నీ యెడల విముఖుడనై కాదు వద్దన్నది. నీయందలి ప్రేమచేతనే. నా సుఖం నీవు కోరినట్లే నీ సుఖం నేను కోరుట ధర్మం కదా. నీవు అరణ్యంలోనే రాజిస్తావు అంతఃపురంలోకన్నా. నీకు భర్త ఎలాగో, నాకు జననీజనకులు, గురుదేవులు అట్టివారు. వారి ఆజ్ఞాపాలనం, వారి సంరక్షింపు నాకు ఇహపరసాధనం. నీవు వచ్చుటకు సంతోషంతో అంగీకరిస్తున్నాను. నీవు విచారం దక్కి నా సర్వస్వం దానంచేయి. ఆశక్తులకూ, అంగహీనులకూ, భైశువులకూ, అన్నవస్త్ర దానాలు చేయి. బ్రాహ్మణులకు వాంఛితార్థాలు సమకూర్చు. పరలోక సౌభాగ్యనందాలకన్నా వారల ఆత్మరక్షింపుయే నాకు పరమావశ్యం. నీ పరివారిలకు పారితోషికాలు పంచిపెట్టు."

తన రాకకు భర్త అంగీకరించటంతో పరవశించిన జానకి పతి ఐశ్వర్యంతోపాటు పరిణయ సమయంలో తండ్రి ఇచ్చిన అమూల్య లంకాబాణమునా పరమేశ్వర ప్రీతిగా భర్త సత్యవాక్య పరిరక్షణ యాత్రా ఫలసిద్ధికి దానం చేసింది. రామముక్త చంద్రబింబంవలె ప్రకాశింప సాగింది. ఆమె దానవృష్టికి వర్జస్యము సిగ్గువస్తూ ఆశేషప్రజానీకం ఆనందకోలాహలంతో మునిగిపోయింది. కోడలుచేసిన దానధర్మాలు విని కౌసల్యాదేవి పొంగిపోయింది దూరంగా వుండి గమనిస్తున్న లక్ష్మణుడు భయసందేహాలు పెనగొనగా తనలో లానిట్లు తలపోశాడు. "ఆర్థాంగి రాకకే అంత అవరోధంగా మాట్లాడిన ఆన్మ, తన రాకకు అనుమతిస్తాదా? అనుమతించకపోతే ఆయోధ్యలో నాకింకేమిపని? అక్షభవించవలసిన అన్నా వనినలే అంతవిరక్తులైతే, వారి పరివర్యలో జీవితం కడలేర్చు దలచుకున్న నాకి సంసారజంజాలం ఎందుకు? నేనూ విరక్తుడనై జీవిత శేషం గడుపుతాను. అందుకూ అంగీకరింపకపోతే, ఆన్మ పాదాలకు ఆత్మ బలిదానం చేస్తాను" అని నిర్ణయం చేసుకుని పసుగు పడుగున వచ్చి ఆన్మ పాదాలపైబడి దూచిస్తూ ఇలా అన్నాడు.

వారితో వచ్చుటకు లక్ష్మణుడు రాముని ప్రార్థించుట

"అన్నా! ఆశ్రయించుకొనివున్న తమ్ముణ్ణి ఆశ్రయం చేసి

అడవులకు పోవటం నీకు ధర్మంకాదు. రామానుజ నామం లక్ష్యమునకి
 ఇంక ఏ విధంగా చెల్లుబాటు అవుతుంది? నీవై వడినకున్న ఆచారం
 నాకు లేదు. నేను సేవకుణ్ణి. నా ఉనికి నీ ఆదరాభిమాన, ఆగ్రహాలపై
 ఆచారపడి ఉంటుంది. నన్ను మనసారా ఆత్మ ద్వితీయుడవని నీవే
 చెప్పావు. ఆ ప్రేమ దావం ఇప్పుడేమైంది? నాలో ఉన్న లౌకిక, పౌరుష,
 అహంకారాలు నీ జ్ఞానబోధతో నశింపజేశావు. ఈ ఇహ సుఖాన్ని “నీవు”
 అనే పరం సమ్ముకుని వదులుకున్నాను. ఇహపరాలకు దూరమైన ఈ
 శరీరం ఇంక నాకెందుకు? నన్ను నీ సేవకు కొనిపోతావో, అనుపయుక్త
 మైన తనువును పరిత్యాగం చేయటానికి సమ్మతిస్తావో నీవే నిర్ణయం
 చుకో. ఇప్పుడు నా మనస్సు నాలోలేదు. దండకారణ్యంలోపోతున్న
 మీ రక్షణకు దాహాన్ని ధరించి ముందుపోతున్నది. దుంపలూ, పండ్లూ,
 సమీధలూ సేకరిస్తున్నది. నివసించటానికి ఆశ్రయం కల్పిస్తున్నది.
 స్నానపానాదులకు జలంకోసం పరిసరాలలో వెదకుతున్నది. పీతంపై
 దేవతామూర్తులవలె వ్యావహరించడంపై మీరు కూర్చుని ఉంటే భగ్గం
 ధరించి ఆశ్రమం చుట్టూ రావలూ కాస్తున్నది సీపులేనీవేళ మాత్రం దేవ
 తకు బిడ్డవలె వడినను సందక్షురాలుగా సంచరిస్తున్నది. నీవు వడ్డీదీ
 మనసులేని జడ శరీరాన్ని. ఇక షణ్ణకాలంలో ఇది శాశ్వతంగా జడమై
 పోతుంది. అమ్మా! వడినా! అన్నది వజ్ర హృదయం. నీ విషయంలోనే
 ఎంత నిర్వాసిణ్యంగా ప్రవర్తించాడో స్వయంగా తెలుసుకున్నావుకదా.
 ఇక సేవకుని విషయంలో చెప్పేదేముంది? నీవైనా చెప్పి మీ సేవా ఫలం
 నాకు కలిగేడిట్లు చేయి. నీ మాట కాదనలేదు. కోరలు తీసిన పాముగా
 నిన్నుచేసిన అన్న వ్యర్థంగా బుస కొట్టి నలుగురిచే రాళ్ళు దెబ్బలూ, కర్ర
 దెబ్బలూ తిని బ్రతకమంటున్నాడు” అన్నాడు.

తమ్ముని మాటల్లో ద్యోతకమవుతున్న నిర్దిష్టమూ, నిర్దుష్టమూ
 అయిన దావం రామచంద్రుణ్ణి ఆపాదమస్తకం కడిలిందివేసింది.

రాముడు లక్ష్యముని అయోధ్యలో నుండుమనిచెప్పుట

ఏం చెప్పటానికి నోరు రాలేదు. కొంతకాలం మౌనంగా ఉండి,
 తమ్ముణ్ణి ఆరింగనము చేసుకొని, సత్కృపియాలైన కొన్ని మాటలు

చెప్పారు. "తమ్ముడా! నా హృదయం తెలిసికూడా నన్ను శంకిస్తున్నావా? మీ చదివిన ఎడబాదైనా కొంత సహించగలనేమోకాని నీ యెదాటం నిజంగా నేను సహించలేను. నిన్ను రమ్మని చెప్పక పోవటానికి కొన్ని కారణాలున్నాయి. వాటి పరిష్కారం నీవుగానీ, నేనుగానీ చేయవలసిందే. ఇతరులకు సాధ్యమైతే సంతోషంతో ముందేరమ్మని చెప్పేవాణ్ణి. అనకూడదు కాని, నా కంటే నీవు సర్వగుణసంపన్నుడివి. ఇప్పటి పరిస్థితులన్నీ నీకు తెలుసు. నేను పోవటానికే అంత అంగలార్చిన తల్లి నీవుకూడా లేకపోతే ఏమవుతుంది? పినతల్లి ఏమవుతుంది? అభం శుభం తెలియని మరదలు పూర్తిగా ఏమవుతుంది? మనతండ్రి స్వస్థుడుగాలేడు. ఏ సమయంలో ఏమి పుష్కరం వస్తుందో చెప్పలేం. రాజు కావలసిన భరతుడులేడు. చక్కపెట్టమనిన తండ్రి కైకమ్మ ఇంటిలో కాపురం. ఆయన చేసిన పని తెలిస్తే ప్రజల ఆగ్రహం గట్టు తెంచుకుంటుంది ఈ కల్లోలానికి కారణం మౌర్యుల సహాయంతో మన అమ్మలు చేస్తున్నారని ఆమెకు ఆగ్రహం. అందుపై ఆమె మౌలీతాంగం. పెంచిన నన్నే కఠినంగా మాటలతో నొప్పించిన పినతల్లి సపత్నుల పట్ల సమరసభావంతో వుండటం కష్టం. మనసు మారిన ఆమె మాటలకు కామపాశబద్ధుడైన తండ్రి కాదనలేదు. భరతుడెంత మంచివాడైనా "సహవాసయాదోషగుణాభిరతు" అన్నట్లు, తల్లిమాట తంకెక్కకపోదు. నీవిక్కడవుంటే నేనున్నట్లే అని ధైర్యంతో ప్రతీపాలనం చేసివస్తాను. వచ్చిన అనంతరం నీ వాంఛ తీరుస్తాను నామాట దాటనివాడవు, నా వాడవు, అన్నమాట అపార్థం చేసుకోకు. అన్నిటినీ సరిపెట్టుకున్నా, మరదలి విషయం మాత్రం నాకు హృదయ విచారకంగా వుంది. ఆమెను కూడా కొనిరమ్మంటానికి అమ్మలగతి ఏమిటి? ఆలనా పాలనాలేని అనాథల వలె వారు ఆల్లాపిపోతారు. నిన్ను ఒంటరిగా రమ్మంటానికి నాది వృజంతో చేసిన హృదయంకాదు. నా నిష్ఠురత దుష్టశిక్షణలోనే కాని శిష్టరక్షణలోకాదు. ఈ స్థితిలో నా కర్తవ్యమేమిటి? "చార్యతో అడవికి పోతున్న రాముడు చార్యును వదలి తన సేవకు తమ్ముణ్ణి రమ్మంటం ఏం ధర్మ"మని రోకులు దుమ్మెత్తిపోస్తారు. "భర్తకు లేకపోయినా, బావ గారితే నా జాలిలేకపోయిందా? అడుది ఐన అక్కగారికి ఆపాటి ఆలోచన

రాజేంద్రా? అని మరదలు ఛావినై ఆ పాపం నాకురాదా? తమ్ముడా! చెప్పు. నీవే చెప్పు. నీవు చెప్పినట్లే వింటాను. మన వంశగౌరవం, మనగౌరవం ఎలా దక్కుచుందో చెప్పు" అన్నాడు.

లక్ష్మణుడు, అన్నమాటలకు భిన్నుడైనాడు. ఆయన చిత్రించిన గృహానుబంధచిత్రం, నీటిలో మండిపెద్దవలె రామాంకితమైన మానసంలో కరిగిపోయింది. ఆ స్థానంలో అగ్రజుడు చిత్రించిన బొమ్మకు బదులు వేరొక బొమ్మవచ్చి నిల్చింది. ఆ బొమ్మలో-

లక్ష్మణుని రాకరూ రాముడు సమ్మతించుట

పెద్దమ్మలైన కౌసల్యా సుమిత్రల పాదసేవలో పరవశించిన భరతుడున్నాడు. తమతమ పెండ్లివేళల తండ్రులిచ్చిన మడిమాన్యాలూ, రాణులుగా గౌరవం పొందటానికి సర్వాధికారంగా భర్త ఇచ్చిన ఐశ్వర్యంతో కూడిన రాజలాంఛనాలూ, ముప్పొద్దులు వేళతప్పక పూడిగం చేసే పరిచారకులూ, సంతర్పణలతో తృప్తిపడి "చిరకాలం వర్ణిల్లండి తల్లలా! అంటూ వీచిందిపోయే అమ్మలూ, ఆశీరులూ, పశ్చాత్తాప తపనైన పరిమళ్య పుండగా జరుపేపుల ఉపచారంచేస్తున్న కౌసల్యా సుమిత్రలూ, తనయని ఎడవాటుకు తల్లిగానీ, భర్త ఎడవాటుకు భార్య కానీ విచారపడక అక్క సన్నిధానంలో అమ్మా, మనోహరుని షేమం కోసం మహాతపస్సహావి మగ్నమైన భార్యా ఉన్నారు. పుష్యయోగ సమయంలో రాజ్యాభిషేకం కోసం ఆలంకరించిన సింహాసనం శూన్యంగా ఉంది. తాను చేసిన పనికి తరబోపాయంలేక సిగ్గుతో తలవంచుకుని తల్లిడిల్లుతున్న కైక వుంది. అన్నను ఆ చిత్రం చూడమని లక్ష్మణుడన్నాడు.

ఆ చిత్ర దర్శనంతో రాముడు మారుమూట చెప్పక అనుసరించుటకు అనుమతిచ్చాడు. తమ్ముణ్ణి మనసారా, నోరారా పిల్చాడు. పిలిచి, "మామగారి యజ్ఞ సమయంలో ప్రచేతన మహర్షి ఇచ్చిన భీమ, దర్శనాలనే రెండు భనుస్సులూ, వజ్రాన్ని అపహసించే రెండు భగ్గాలూ, రెండు ఆభేద్య కవచాలూ, రెండు అక్షయతూషేవాలూ, మన గురుదేవులైన వశిష్ట మహర్షుల ఆశ్రమంలో అర్చనా నిమిత్తం ఉంచాను. వనవాస సమ

యంలో చురుచి ఎంతో అవసరం. వెంటనే తీసుకునిరా" అని చెప్పాడు. ఆ ప్రతిచర్యను సెలవు తీసుకొమ్మన్నాడు. చస్తూ, చీప్తూ, చామచేత, జాచాలి, కాళ్ళపాదాలి చూచి ప్రేమలనూ, వేదాన్తానుష్ఠాన పవిత్రీభూత మూర్తలైన విష్ణులనూ, పరిగ్రహించుటకు యోగ్యులైన దంపతులనూ వెంటగొని రమ్మన్నాడు. అవసరం తెలిసిన రమ్మడు అన్న అనుమతి ప్రకారం అన్ని పనులూ నెరవేర్చాడు.

రామచంద్రుడు తన సర్వస్వం దానం చేయుట

పచ్చినవాటి కెచ్చేసి, అర్హవాద్యాదులు నిర్వహించి ప్రదక్షిణించి, ముహూర్తం చేసి, అగ్నిహోత్ర సమ్యకుడగు సుయజ్ఞానమి హారాలూ, మంచరాలూ, కడియాలూ, వంగరాలూ, భుజకీర్తులూ, రత్నాలూ చారాభూషణకంగా దానం చేశాడు. తక్కిన ఘాత్యాంతు పదుల సంఖ్యలో గృహాలూ, మంచసంఖ్యలో గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, వేటసంఖ్యలో ఆవులూ, సంరక్షణకు భూములూ, పనివాడూ, కోరినవారికి కోరినట్లుగా ఇచ్చాడు. గృహజాలకు సీతదేవీ తీగిరిరాంబరాలూ, చదరాలూ, ముత్యాల పేర్లూ, ఓర్కాడమలూ, తిలినాలూ, పసుపూ, మంచుమూ, గంధం, పూలూ, పన్నీలు మొదలయినవి ఏర్పం చేయించాడు. వ్యవసాయానికి ఎడ్డులూ, బాలబారిలకు ఆటవస్తువులూ, తిరుబందారాలూ, వెల గల ఆభరణాలూ, చిత్తులూ ఇచ్చాడు. వృద్ధులకు తిండిపూ, పద్ధెరుంచాలు, ముఖ్యలూ, చిట్టగా పోషణ నిమిత్తం బంగారు నాణేలూ ఇచ్చాడు. వివాహాలకు లోకన వాజునాలు పెట్టించాడు. "పట్టాభిషేకసమయంలో వ్యర్థ వాజు ఈ విధంగా చేస్తేరా దానసర్వ్యా" అని ఆవాద్యుడు సులోమంతో బాగవుతుందా అమ్మనితో కలిసి తన చన్నులి లేకుండా ఇచ్చి, సర్వం తక్కువేట్ని పొందకుండా, తిష్టావస్థయూ, కలివర్ణాంబరంకూ, నిష్కరాకుండా అయిన పరిష్కారమిలాగా రామకు దానంచాడు.

ఆ సమయంలో ఒక దింట్ల ముతన జరిగింది. ఉరవ్వేత్తిలో జరిగే గుట్టని పేరుచేత 'రీక్షకుడు' అనే బ్రాహ్మణుడు కాలకంగా ఆయాత్రిలో విడిచివేతం జరిగింది. ఆ పాతకుడు, గుర్తదీ, కృతూ పారాపాపివాడగా అరచిపోయి కొన్ని మంచలూ, కొన్ని కాయలూ,

కొన్ని పండ్లూ తెచ్చుకుని రస ధర్మాని నెరవేర్చుకుంటూ పుటుచాన్ని పోషిస్తున్నాడు. ఆరోజు అదవినుంచి రాగానే భార్య భర్తతో శలా అంది. "స్వామీ! శ్రీరామచంద్రుడు అరణ్యానికిపోతూ సంచులుకొని సంతర్పణలూ, దానధర్మాలూ చేస్తున్నాడట. భజానా అంతా కరిగించి వేస్తున్నాడట. మీరుకూడా ఆయనను ఆశ్రయిస్తే మన దారిద్ర్యం పోతుంది. పోయిరం"దని చెప్పి పంపింది. ఆ విప్రుడు ఆరి చెప్పినట్లే, చిరిగినగుడ్డలు దార్చి, రామదర్శనానికి పోయాడు. ఆ నిరుపేద పాదని, ఆ జీర్ణాబరధాని, ఆ సీలవర్త రాయని, ఆ జరామూర్తిని, ఆతారమాత్ర మానవ పృథ్వీని, రామప్రసాదము గాచే భటులు అమృతవ ప్రాకారం వరకూ అడ్డగించలేదు. కారణం రామాజ్ఞ. ఏ సమయంలోనైనా, ఏ వర్ణస్థలైనా, దానెల్లో పుండి దర్శింపవస్తే అవ్యంతరం పెట్టరాదని ఒక సారే శాసించటం జరిగింది. సమప్రదేశంపై బండిపరె తిన్నగా నడిచి రామచంద్రుణ్ణి దర్శించి టీవించాడు. ఆ వృద్ధ బ్రాహ్మణుని వాలకంచూసి, లోపల చాలా దాచపడ్డాడు. "అభయ ఘడియల్లో వచ్చేదే" అని అభిమాన పడ్డాడు. అయినా వెనుకాడక, "స్వామీ! తమ రాకకు కారణం ఏమిటో సెలవిస్తారా?" అని సమస్కరించి స్వప్రధానతో ప్రశ్నించాడు.

"అయ్యా! నేను గర్గముని కుమారుణ్ణి. నా పేరు త్రిజటుడు. నిరుపేదను. బహుశసంతానం కలవాడను. అదవిలో ఉంపవృత్తితో జీవింపుతున్నాను. రైవిరంగా ఇక్కడకు రావటం జరిగింది. మీ విర రణ ప్రజలూ, నా భార్యా చెప్పితే విని మీ దర్శనార్థంవచ్చాను ప్రభువుల బెదార్థం, పిల్లల అదృష్టం" అని సమాధానం చెప్పాడు.

"స్వామీ! ఇప్పుడు నావద్ద వేయి ఆవులు మాత్రమే వున్నవి. తాము విపరీతంగా దామించక మీ చేతిలోనున్న కర్రను మీరు ఎంతదూరం విసరగలరా? అంతమేర భూమి, ఆ ఆవులూ ఇస్తాను" అన్నాడు. వృద్ధుడు ఆ మాటలు విని, మనస్సులో సంతసించి, పంచె వెనుకకులాగి దోపి, పైగుర్త నడుమకుచుట్టి, కుడిచాలు ముందుకుచాచి, గారి పూరించి, చేతిలోనున్న చందాన్ని గిరగిరా త్రిప్పి విసిరాడు. ఆ బ్రాహ్మణకర నిర్ముక్తమై దండం వాయువ్యంతో పయనించి ఆర్థయోజన దూరంలో వున్న సరయూనదీ సమీపాన గ్రామం - మేస్తున్న అంబుందలోపోయి

పడింది. అదిమాది రాముడు ఆశ్చర్యం పొందాడు. అధికారులను పిలిచి ఆ ధేనువులనూ, ఆ మేరకు భూమిని విప్రోత్రమునకు సంక్రమింపజేయమని చెప్పాడు.

“అయ్యా! భూసురోత్తమా! వృద్ధులైన మిమ్ములను పృథగా ఆయాసపెట్టాను. అందుకు శమించండి. మీలో దాగివున్న బ్రహ్మ లేజం నేనేకాక లోకంకూడా గుర్తించాలనీ, ఇంతక క్రిపున్నా, సామాన్య సంసారపోషణకు వినియోగించకుండా, కన్నమైనప్పటితో కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్న మీ యోగ్యత మానవులందరికీ అదర్శంకావాలనీ, ఈవిధంగా కోరాను. మీ అపురూపమైన శక్తికి ఆనందించారు. ఇంకా నాకర్థం కొద్ది ధనమేవుంది. అదికూడా గ్రహించి నన్ను ధన్యుణ్ణి చేయండి. జానకీ! సీవర్థ ఏమైనావుంటే ఈయన గృహిణికి, పిల్లలకూ ఇవ్వు” అని అన్నాడు. బ్రహ్మకు దానం గ్రహించి “రామప్రభూ! త్యాగదానాలు రఘువంశ్యులకు వెన్నతో పెట్టిన విద్య నాకు నీ వచనానవృత్తాంతం, నీవు సర్వస్వం దానంచేస్తున్నావన్న విషయం అబ్బును. ఐనా నేనై నిన్ను కోరడటమకోలేదు. నా అడువి కుటుంబధారణపల్ల పడుతున్న కష్టాలుచెప్పి నీ దర్శనానికి పొమ్మంటే వచ్చాను. అడదాని అభిమతం యుక్తమైనదయితే భర్త అవశ్యం తీర్చుకొనికే యత్నించాలి. అందుకే వచ్చాను. ఆమె ఆనందానికి హద్దులేనంతగా నీ దయాహృదయంతో పొందాను.

అవసరానికి మించిన ఐశ్వర్యం మనుష్యులకు మంచిదికాదు. అది సోమరితనానికి, దుస్వార్థ ప్రయోజనాలకూ కారణం అవుతుంది. ఇక ఏమీ వద్దు. మీ పూర్వులను మరపించావు. నీ అరణ్యవాసవ్రతం ఆధివ్యాధులు అడ్డు రాకుండా, లోకకళ్యాణకరంగా పరిణమించుటకు, నాలో ఏక క్రిత అంతర్నిహితంగా వుండి నిన్నాశ్చర్య చకితుణ్ణి చేసిందో ఆ శక్తిని నీకు ధారపొస్తున్నాను. సీతా లక్ష్మణ సహివంగా షేమంగా తిరిగివచ్చి రాజ్యపరిగ్రహం చేయుదువుగాక” అని ఓవించి ఇంటికి వెళ్ళాడు. వెనువెంటనే ఆయన గ్రహించిన దానానుసారం అధికారులు దళాలు పరిచారు.

తండ్రిని చూడబోయే నీరాచామలక్ష్యంపై

ప్రజలు దుఃఖించుట

శిరస్సునం చేసినవాని శరీరంగా లేరికపడిన రాముడు తండ్రిని చూడబోయే చాకతోనూ, తమ్ముడితోనూ కలసి ప్రాసాద సోపానాలు దిగుతుంటే ప్రజలు గొల్లుమని ఏడ్చారు. కొందరు పాదాలపై పడ్డారు. కొందరు గుంపుగా అడ్డం వచ్చారు. “మా గతి ఏమిటి? మమ్మీచేసి పోతున్నారా?” అని నిలదీసి అడిగారు. కొందరు దూర దూరంగా నిల్చి దుఃఖించసాగారు. కొందరు మేడలెక్కి చూడారు. కొందరు చెట్లపైకి ప్రాచారు. కొందరు ఉన్నత ప్రదేశం కనబడితే చాలు, విదక్షణ రహితంగా అధిరోహించారు. అశేష ప్రజానీకం హాహాకారాలతో, ఏదో కోల్పోయినట్లు గుండెలు దాడుకుంటుంటే, ప్రాకృతిక భావనాదూరుడై, పాదచారియై, రాజ వీధుల వెంటబడి పోవసాగాడు. వారినిమంచి పాఠాలు వాపోతూ, బిగ్గరగా అక్కస్సు ఆపుకోలేక ఇలా అన్నారు, “రాజపుత్రులకు ఉచితములైన శత్రు, దామరం, సురీ, వేదపఠనం లేకుండా బాటసారిపరి పోతున్నావా ప్రభూ? పరిచారకులేమైనాడు? పరివారం ఏమయింది? ముగ్ధుల సేనాపతులెక్కడ? అంగరక్షకులేరి? ఆయ్యయ్యో! ఎంత కష్టం ప్రాప్తించింది? మా చిన్నబాలు రాజుకావాలనీ, మమ్మందరిని ఎలుకోవాలనీ రోజూ వేయి దేవుళ్ళకు మొక్కుకున్నామే. చివరకు మా ఆశ అడియాస అయిందా? బూడిదలో పోసిన పన్నీరైందా? సర్వసర్వంనూ పొందునను పెద్ద బిడ్డడై, సుఖసంతోషాలతో తుండాగమనిన వాడు పాదరక్షలైనా లేకుండా వీధుల్లో పోతుంటే చూచి ఏడ్చమని మా మొగల్లో విచిత్రవాణా? ఏమి ఈ వైపరీత్యం? రోకరో ఎక్కడైనా వుందా? ఇప్పుడు మన కర్తవ్యమేమిటి?

తై తేయూ దళరథులను పౌరులు నిందించుట

మనముందు పట్టాభిషేకం చేస్తానని మాట ఇచ్చి, ఇప్పుడీ విధంగా ఎందుకు మాట తప్పిందో, ఏం తప్పు చూచి మా బాబయ్యకు ఈ శిక్ష వేగాడో ఆయన్నే నిలబెట్టి అడుగుదాం. ప్రజాభిప్రాయం కాదా

లంటూ పెద్ద సభచేసి మమ్మల్ని వండిస్తావా ఈ రాజు? మా తాతలు, ముతాతలు, వారి తాతలు కూడా ఎరుగని ఈ పని ఎందుకు చేశావని అడిగితే ఏం చెప్పాడో విందాం. మా రామయ్య రాష్ట్రం ఎలా దాటి పోతాడో మేమూ చూస్తాం. దెయ్యం పట్టినవాడిలాగా, పెళ్ళాం మరులు కొలిపితే కన్నకొడుకును కానలపాలు చేస్తాడా? లోకంలో చెడ్డవాడైనా బిడ్డను దండించలే? ఈయన గుణవంతుడైన కొడుకునే దండిస్తున్నాడు. ఇంక ఏ మొగంతో మమ్మల్ని చూస్తాడు? ఆ కైకమ్మ ఆడమన్నట్టు ఆడతాడా? పెద్దతనం వచ్చి బుద్ధి పెడతల బట్టించా?

మహిమలుగల దేవతలకే కానరాని మా సీతమ్మతల్లి అందరికీ కనబడతూ అయ్యమ్మా! ఎలా సకివిపోతున్నదో. కోపంవస్తే ఏదేమి పద్నాలుగు లోకాలనూ భస్మిపటలం చేసే లక్ష్మయ్యబాబు ఈవంతుకుని అన్నవెంట ఎలా వస్తున్నాడో. ఈ బుద్ధితేని ముసలిరాజు, పగబట్టిన పాము కైకమ్మ మనకెందుకు? మా రామయ్య తండ్రి, సీతమ్మ తల్లి, లక్ష్మయ్యబాబూ ఎక్కడికిపోతారో మనం అక్కడికే పోదాం. వారున్న చోటనే వుందాం. ఈ లోటలెందుకూ? పేటలెందుకూ? ఈ ఇహ్నా వాకిహ్నా ఎవరిక్కావాలి? ఇహ్నలో నిల్చువున్న నిధి నిక్షేపాలు పెల్లగించి, భవంతులు పాడుబెట్టి, పశువుల పలుపులు సడలించి, దేవుళ్ళనూ, అగ్ని హోత్రాలనూ రీసుకుని మనంకూడా అడవికే పోదాం. మనం వదిలి పెట్టిన కొంపల్లో జిల్లేళ్ళు, పల్లేరు, తుమ్మలూ, వుమ్మెతలూ మొలుస్తాయి. ఎలకలు తవ్వి పోసిన మట్టరాసులతో, పాడుపడ్డ ముంగిళ్ళతో, దుమ్ము నిండి, బూజుపట్టి గబ్బిలాలకూ, పాములకూ, లేళ్ళకూ, పిశాచాలకూ ఆవాసమైన ఆయోధ్యా నగరంలో కొడుకుకు పట్టం గట్టుకొని కైకమ్మనే కులకమను. ఆమె అనుగ్రహంలో ఆ ముసలయ్యను బ్రతకమను. గుంపుగట్టి మనం అడవుల్లోనికిపోతే, అక్కడవున్న పులులూ, సింహాలూ, తోడెళ్ళూ, నక్కలూ, ఎలుగుగొడ్డూ, అడవి దున్నలూ, పండులూ భయపడి ఎక్కడా తావులేక ఇక్కడ చేరి తలదాచుకుందై. అప్పుడు ఆ అడవి ఆయోధ్యగా మారుతుంది. రామయ్య తండ్రి మనకు ఏరిక అవుతాడు. సీతమ్మ చల్లని చూపుల్లో పల్లవించి పోతాము. అడవిగా మారిన ఆయోధ్యలో ఆ కొడుకును పెట్టుకుని ఆ దంపతులు పిశాచసంసారం

చేస్తుంటారు. మన పెద్దలందరూ ప్రయాణ సర్వాహం సాగించమని దండోరా వేయించండి" అన్నారు.

రండ్రికి తన రాక రాముడు ఎచిగించుట

కడుపు మంటతో కఠినంగా మాట్లాడుతున్న ప్రజలవంక చూడ లేక, తల దించుకుని వెండికొండ లాగా వెలిగే రండ్రి మందిరానికి చేరువగా పోయి, అవసరమైతే, ఎర్రవారి కన్నుల వెంటపస్తున్న వేడినీళ్ళను, గోటితో చిమ్ముకుంటూ, జరిగిన సంఘటనాన్ని పునశ్చరణ చేస్తూ అనుసరిస్తున్న సుమంత్రుణ్ణి వేరదిరిచి, రాముడు తన రాకను రండ్రికి తెలిపి రమ్మన్నాడు. వెంటనే సుమంత్రుడు రాజాంతఃపురంలోనికి పోయి, నీరు జల్లిన నిప్పలాగా, బలహీనమైన తటాకంలాగా, గ్రహణం బట్టిన దినకర బింబంలాగా, దుఃఖభారంతో క్రుంగి, కృశించి, "రామా, రామా!" అంటూ అంతుడించి పోతున్న వృద్ధరాజునకు స్వస్థిపరికి, గాఢద్యంతో, "ప్రభూ! మీ పెద్దకుమారుడు, తన సర్వస్వం దానధర్మాలకు వియోగించి, చార్యా సోదర సహాయంతో, మీ దర్శనం చేసుకొని అక్కడి పోవటానికి సిద్ధమై ఉన్నాడు. త్వరగా దర్శనం మీరు ఇప్పిస్తే చూచి వెళ్ళిపోతాడు" అంటూ చెప్పాడు. "మంత్రీ! నేను బంటరిగా మా రామయ్యను చూడను. చార్యా సహారంగా చూడవలెచూడు. నా యాజ్ఞగా అంతఃపుర శ్రీ జనాన్ని కొనిరా" అని చెప్పాడు. ఆయన ఆశరి ప్రవారం మూడువందల ఏబది మంది సరీ మణులను, రామ వియోగానికి వాటి వస్తులపుతున్న వారిని, కౌసల్యా సుమిత్రలతో కైక గృహాన్ని చేర్చాడు. వారందరు తన మందిరంవేరారని తెలిసి రాజు, రాముణ్ణి రమ్మని చెప్పవలసినదిగా సుమంత్రులకు చెప్పాడు.

సీతాలక్ష్మణసమేతుడై వచ్చిన రాముని రాజుచూచుట

మేఘం బంగట దురభిజ్ఞంగా, చార్యాసోదరులు వెన్నంటిపచ్చ చుండగా, ఉన్నతోన్నతమైన మహారాజ ప్రాసాదం పెట్టు ఒక్కొక్కటిగా ఎక్కుతుంటే, చూగిన ప్రేక్షకుల ప్రాదాబు, యమభటులు పాళంతో ఒక్కొక్క స్థానంనుంచి పైకి తాగుతున్నట్లు మరచావస్థతో నున్నవి.

పూర్వం ఇంతమంది అంతఃపురకాంతలు ఒక్కచోట, అందులో కైకేయి పున్న గృహంలో కలిసికొనటం జరుగలేదు. వాళ్ళందరి మనస్సుల్లో కైకపై ఆసక్తి భావం అలముకున్నది. పతి ఆజ్ఞ మించనివాళ్ళు కనుక ఆ ఇంటికి వచ్చారు కాని, లేకపోలే ఎన్నడూ రాదు. కన్నవాళ్ళు కాక పోయినా అందరికీ రాముడంటే పుత్రవార్యమే. లష్మణుడు తన ఇంట్లో, తప్పితే పెద్దమ్మ తొసల్య ఇంట్లో తప్ప ఇంకెవరిందికీ ఎప్పుడూ పోడు. భరతశత్రుఘ్నులు ఆయోధ్యలో ఉండటం తక్కువ. ఇక శ్రీరాముడు పిలిచినా పిలవకపోయినా ఏదో సాసంతో అందరు తల్లల ఇండ్లకువెళ్ళి పరామర్శించి, వాళ్ళ ఆదరాభిమానాలు చూరగొన్నాడు. అడికాక రాముడితో ఒక్కమాట మాట్లాడినా, అతణ్ణి ఒక్కసారి చూచినా ఇక జీవితాంతం మరువలేదు. అందరికీ తలలో నాల్కలాగాపున్న వాడిని అన్యాయంగా అడవులకు పంపించే శ్రీరామ పితాచాన్ని ఎవరు గౌరవిస్తారు? ఆమె అంటే అందరికీ రోత పుట్టింది. రాముని ఎడబాటు ఎవరు సహిస్తారు? జగదీశుడైన రాముడు వగడెందుతుంటే జగత్తు సంతోషిస్తుందా? వేరు కుళ్ళితే, వృషం ఆకులూ, పూలూ, పండ్లూ కలిగి శోభిస్తుందా? రాముడు నిండు ప్రవాహంలాగా, నవ్వు వెన్నెలకుడుస్తున్న వదన చంద్రుడితో తండ్రిని సమీపించాడు. వస్తూన్న రాముణ్ణి అల్లంతచూరంతో చూచి “రామా! వచ్చావా! ఏదీ! నన్ను ఆలింగనం చేసుకోసీ” అంటూ విసుకునపడి, రెండు చేతులూ ఏనుగు తొండంవలెదాచి పరుగున ముందుకు నాల్కడుగులువేసి, చాపచుట్టగా తూలి నేలపై పడ్డాడు. అంతఃపురం శ్రీల హాహారాలతో మందిరాంత ర్యాగమంతా మూత్రమోగుతున్నది. గబగబ రామలష్మణులు పడిన తండ్రిని బలంగా పైకి లేవనెత్తి మంచంపై చేర్చి పువచారం చేస్తున్నారు. వారి సేవతో కొంత లేచుకుని, కొడుకులపై చేతులువేసి, తొసల్యా దేవిని ఆనుకుని కన్నులు మెల్లగా తెరచి నాల్కవైపులా కలయ చూశాడు.

సదీ సోదరులతో అవవిధి పోవుటకు రాముడు

అనుజ్ఞ వేడుట

ఏచ్చివానివలె, సర్పదప్తునివలె, మూర్ఖునివలె దిగాలుపడి

చూస్తున్న రంధ్రివైస్యస్థితికి లోలోన కుండి, తండ్రిని సత్యవాక్య పాల కునిగా చేయఁ నిశ్చయఁచేసుకుని రైర్యంతో రాముడు ఇలా చెప్పాడు.

“రంధ్రి! నాకోసం విచారపడకు. మీ ఆజ్ఞ నాకొక్కడికే అయినా సీతనూ, తమ్ముణ్ణి వెంట కొనిపోతున్నాను. అనేక విధాలుగా వీళ్ళకు నవ్వజెప్పాను. కాని, వారి మనోనిశ్చయాన్ని మార్చలేక పోయినాను. గట్టిగా రావద్దని చెప్పితే, ఆత్మ హత్యకు పాల్పడేస్థితిలో ఉన్నారు. ఆ విధంగా జరగడం ఇష్టంలేక, కాననవాసం కష్టమైనా ఇష్టపడ్డాను. తమ్ముడు భరతుణ్ణి పిలిపించి పినతల్లిగారికి సంతోషకరంగా పట్టాభిషేకం చేయండి. వికలమైన మనస్సులో మీరు రాజ్యం పాలించలేరు. రాజ్యం ఆరాజకం కాకుండా త్వరగా ఆ పని పూర్తిచేయండి. ఈ దుర్బలనకు పౌరులూ, సామంతులూ ప్రతి క్రియాచావాన్నిపొంది రహస్య మంత్రాలలోచనలతో తిరుగుబడకుండా చూడండి. నేనీ రాజ్యాభిషేకానికి అంగీకరించటంకూడా మీ ఆనందం కొరకే. నా కెప్పుడూ రాజ్యంపై మమకారంలేదు. నాకు లేనట్లే తమ్ముడు సౌమిత్రికి కూడాలేదు. ఆతనికి ఆ బుద్ధేవుడే మానవులే కాదు, దేవతలు సైతం ఆధ్వర్యంకొనలేరు. నిష్కారణంగా ఎంచుకు తనంత తాను వనవాసం విధించుకుంటాడు? లేదని చెప్పటానికే! పద్నాలు గేంద్ర అనంతరం మళ్ళీ మీ పాచాభివందనవాగ్యంపొందుతాను. ఆశీర్వదించి అనుజ్ఞకూడండి” అన్నాడు. ఆ పలుకులు ములుకులవలె చెపుల్లోనాటి, తల దిమ్మెక్కి, నెత్తి బాడుకుంటూ, “నాయనా! రామా! యౌవన మదంతో, అధికార దర్పంతో, లోకంతోపాటు, ప్రాణరక్షణం చేసేందనే ప్రీతితో ఈ దుర్మాధ్గురారికి ‘రెండు వరాలు ఇస్తున్నాను. ఎప్పుడైనా కోరుకో. తప్పక నెరవేరుస్తాను’ అని మాట ఇచ్చాను. వేలసంవత్సరాలు గడిచినై. ఇప్పుడవి తీర్చమని పట్టుబట్టింది. దుష్టమోహపాశబద్ధుణ్ణి కనుక, ముందాలోచన లేకుండా “తీరుస్తా”నని నీ మీద ప్రమాణంచేసి చెప్పాను. ఆ అవకాశాన్ని ఈ దుర్మాధ్గురాలు, ఏ ఆడువీ చేయలేని ఈ దుస్సాహసం చేయటానికి వినియోగించుకుంది. నీ వంటి పుత్రుణ్ణి, సకల జనానంద కరుని, కఠిన కాంతారంపాలు చేసిన నికృష్ట జీవిని. నాకు నరకంగాక ఉత్తమ గరులెలావస్తయ్? నామాట తిరస్కరించి, ఈ భూమండలమంతా ఏక

చుర్రంగా ఏలుకో. నీకివనిదల్ల పాపంరాదు. నారాయణవేష్టి అయిన హిరణ్య కశిపుని ఎదురించి ప్రహ్లాదుడు భక్తుల్లో అగ్రగేసుడు కాలేదా? తండ్రి! నేను స్వయంగా నిన్ను ఆరణ్యానికి పొమ్మని చెప్పలేదు. ఇప్పుడు నేనా కార్యాన్ని నిరోధిస్తున్నాను ఇదే నీ తండ్రి చూడ్డాగా దీని పాలించు" అని రాముని రెండు చేతులూ పట్టుకొని దశరథుడు బ్రతిమాలాడు.

శ్రీరాముడు తన నిశ్చయాన్ని తండ్రికి చెప్పటం

రాముడా పలుకు లారి చి "జననా మీరెందుకింత బాధపడతారు? రాజు, రాముడైతే ఏమి? భరణుడైతే ఏమి? ఇద్దరం మీ బిడ్డలమే కదా? నాకా, రాజ్యంపై వాంఛ లేదని ముందే చెప్పాను. అది అంగీకరించటం మీ ఆనందం కోసమనే చెప్పాను. సత్యవార్య పాలకులలో ప్రథములుగా పేరెన్నికకన్న మీరు నామీది వ్యామోహంతో అసత్య వచనమనే అప కీర్తికి పాల్పడతారా? కామమోహితుడనై, కాని పని చేశానన్న మీరే, పుత్రవ్యామోహంలోపడి ఇంకొక కానిపని చేశారా? ఇప్పుడేమి పుట్టి మురిగింది? నేను మళ్ళీ వచ్చేవాడినే కదా. నేను అడవుల్లో కష్టాలు పడతానేమోయనే భయంతో మూట తప్పిపోయిన పని ఆసరేలేదు. సుఖం తోపాటు పండుతునే బార్యా, నాకై శరీరాన్ని త్యాగంచేసి రక్షణ నిమిత్తం వస్తున్న తమ్ముడూ వుండగా, ఇంక కష్టపీమిటి? "రాజభోగాలనుభవించిన సుకుమారదేహాలు, గ్రీష్మవాతాతపాకూ, కందమూలఫలాకనానికి ఏవిధంగా తట్టుకోగల"రని నెంగపెట్టుకోనక్కరలేదు. శరీరతత్వం తెలిసిన వారెవరూ అందుకు బాధపడరు. అందు దానికి ఏమీ అక్కరలేదు. ఏది అలవాటు చేస్తే అంతకే తప్ప వ్రేలదుమంచి మార్పుచేస్తే, కొద్దికాలం వ్యతిరేకించినా, మరల దానితోనే సరిపెట్టుకుంటుంది మూరపులే కదా మహర్షులంతా? వారిని ఈ ప్రకృతి ఏమి బాధించింది? మేమూ ఆ మహర్షుల ధర్మాన్నే అవరించు తాము. ఈ అల్ప విషయానికి యుగయుగాలుగా మన వంశంలో వస్తున్న ఈ సత్యవ్రతం, ఇంతవరకూ ద్విగుణీకృతంగా నెరవేర్చిన మీరు, నాకై భంగపరచుద్దు. సర్వదేవతలు చెచ్చే అశ్వమేధం చేశారు. ఎవ్వరూచేయని

పుత్రకామిష్టివేసి ప్రకాపత్యపురుషుణ్ణి సంతోషపరిచాడు. తరుగని ఐశ్వర్యంతో దానధర్మాలు, ఆతిథి పూజలు చేశాడు. బ్రహ్మచ్యుల అమోఘములైన ఆశీస్సులనుందుకున్నారు. కాలదోషాలైన కరువు, కాటకాలూ, కంపనలూ, ఉప్పెనలూ, రోగాలూ, ఆకాల మృత్యువులు లేకుండా ప్రజలు గుండెలపై చేతులు పెట్టుకుని సుఖించేలాగా పాలించారు. వంశోద్ధారకులైన నల్లరు కొడుకులగని పున్నాడునరకం జయించాడు. ఇటువంటి మీకుగాక, పుత్రమగరులు ఇంతెవరికి వస్తయో? మీరు గతాన్ని మరిచి, వర్తమాన భవిష్యత్తుల స్వీకరించండి. వృద్ధురాలూ, అమాయకురాలూ అయిన నాతల్లిని కనిపెట్టి ఉండండి. ఆనందంతో అనుమతిసియండి" అని భండిరంగా తన మరొకనిశ్చయాన్ని ప్రకటించాడు.

రామ వనవాసానికి రాజు సమ్మతించుట

ఆ మాటలకు అక్కడ ఉన్న వారంతా నిరుత్తరులైనారు. దశరథుడు ఆవేశంతో కొంత సాయమనం పొంది, "తండ్రీ! నీ మాటలకు నేనేమి ప్రత్యుత్తరం ఇవ్వగలను? బృహస్పతియైనా, నీ మాటలు బండించి బుద్ధి మరల్చలేడు. ఇక ఇహపరాల మధ్య నలిగిపోతున్న నేనా భండించేడి? మీరు పోషణానికి ఇష్టపడుతున్నాను. బుద్ధిహీనుడనై చేసిన వాగ్దానానికి లోక ప్రచ్యుత గౌరవం సంపాదించి పెట్టావు. నా చివరికోరిక మన్నించు. మీరు ముగ్గురూ ఈరోజు నావద్ద గడపండి. ఈకాలమైనా మిమ్ములకుమాస్తూ దుఃఖం మరిచిపోతారు. వెరిగివెరిగి ఆరి కొడిగట్టిన దీపం వలె ఉన్న నీ తల్లిని ఒక్కమారు చూడు. లేపోమాపో చావనున్న నన్ను చూడు. ఈ పంచప్రాణాలూ నీమీద పెట్టుకొని జీవిస్తున్న ఈ అమృతంవరినీ చూడు ఈ వాక్కోరిక కాదరక తీర్పు. తెల్లవారక ముందే పోదురుగాని, నేను ప్రమాణంచేసి చెప్పుతున్నాను. ఇంత వరకు సత్యంపట్ల ఏ పాపం చేయలేదు. ఇప్పుడు చేయకుండా కాపాడావు. ఈ మాట కూడా పాటించు" మంటూ వేడుకున్నాడు. ఆ మాటలకు రాముడు:—

"తండ్రీ! సర్వం తెలిసిన మీకే ఇంత పామరత్వం పొందితే నేనేం చెప్పగలను? తమరు నామీదగల ప్రేమతో ధర్మం మరచిపోతు

న్నారు. పినతల్లికి మీరేకాక “నేను నీ అభిప్రాయాన్ని తీసుస్తా”నని ప్రమాణం చేశాను. మీరూ వున్నారు. ఇప్పుడు విన్నారులామేకాక నన్ను అసత్యపాప కూపంలో పడి, పున్నతగతులకు దూరం కమ్మంటున్నారు. నేను మీమాట చెల్లిస్తే, ముగ్గురి హృదయాలు సంతోషిస్తాయి. చూలిచ్చిన మీరూ, పొందిన తల్లికీ, తీర్చిన నాకూ మనశ్శుల్యం పెకలించబడి, సత్యవ్రత పాలనం చేత మీరూ, మీ మాట చెల్లించిన నాకూ పూర్వలోక ప్రాప్తి కలుగుతుంది. అమ్మకు ఇప్పుడే పోతానని మాట ఇచ్చాను. ఈ పడిగడియల కాంతో మీరు పొందే సంతోషం ఏముంది? నేనిక్కడ వున్నంత కాలం ప్రజలు కాంతిగా వుండలేరు. వా ఆగ్రహం పెరిగి ప్రమాదం రావచ్చు. రేపైరా పోవలసిందే కివా.

సుమంత్రుడు తై కేయి నిందించుట

నాపై మీకున్న ప్రేమకన్నా ఏమిచ్చి తృప్తిపరుస్తారు? అది పూర్ణంగానే ఇచ్చారు. అమ్మ కోరిన మొదటి వరం మీరు తీర్చండి. రెండో వరం నేను తీసుస్తాను. తండ్రికొడుకు లిద్దరూ సత్యాన్ని పాలించారని కన్నవాడూ, విన్నవాడూ సంతోషపడతారు. చేసేవని వెంటనే చేస్తే అనుమానాలకు అవకాశం వుండదు. కాలహరణం చేస్తుంటే, కాని పూహలెన్నో వస్తాయి? ఆ అవకాశాన్ని ఎండకు ఇవ్వాలి? జనకా! నేను సర్వవిధాలా మిమ్మల్ని సత్యసంఘటగా చేయ నిశ్చయం చేసుకున్నాను. సూర్యచంద్రులు గతులు తప్పినా దాశరథి మాత్రం సత్యవ్రతం నుంచి జారదు. మీ కోరికకు మారుమాట చెప్పినందుకు షమించండి. నాకు సెలవివ్వండి. అమ్మా! ఇప్పటికే తడవైంది. నీ మనసులో ఏమీ అనుకోకు. భరతునకూ నాకూ భేదం లేదనే దానివి. గుర్తుందా? ఆ భావమే నాకూ ఉంది. తమ్ముడు రాజైతే, నేను రాజునైనట్లే సంతోషిస్తాను. త్వరలో ఆ శుభకార్యం నెరవేరుతుంది. ప్రజలకు కావలసింది ప్రభువు. ఆతడుగుణవంతుడు కావాలి. అంతే. “పెద్దవాడా? చిన్నవాడా?” అని చూడరు. తగాదావస్తే, రెండుగా చీలి, అనుకూలరు కొందరుగా, ప్రతికూలరు కొందరుగా ఏర్పడుతారు. కాని, అది లేనప్పుడు అందరూ హస్తాస్తారు. ఇక మాకు సెలవు” అని

పుభయలకూ నమస్కరించాడు. సీతాలక్ష్మణులను ప్రయాణానికి హెచ్చరించాడు. “రామా! కోదండరామా! అయోధ్య రామా! రఘురామా! దశరథ రామా! పోతున్నావా? నన్ను వదిలిపోతున్నావా?” అని దిగ్గరగా ఆక్రందించి, ఆ ఆవేశంలో స్వహా కోల్పోయాడు. మొదలు సరికిన మర్రివలె భూమిపై పడ్డాడు. ఆ వృద్ధరాజుపాటునకు అందరూ “అయ్యో! అయ్యో! ఎంతపని జరిగింది? మా ఆత్మాభిరాముడు అడవుల పట్టాడా? ఇంక మా మొర ఆరించే చెవయ?” అంటూ ఏడ్వసాగారు. అంతవరకు గుండె చిక్కబట్టుకొన్న సుమంతుడు, తాలిమికోల్పోయి, పండ్లు పటపటకొటికి, అసహ్యంతో చేయి విడల్చి, కన్నుల్లో బొటబొట నిప్పు కణికలు రాలుగా, ముక్కుపుటాలు అదరగా, శరీరం కదలిపోతుండగా, చిటచిట లాడుతూ, రాజు మనస్సు తెలిసి, కోపం రూపం దాల్చినట్లు, మొగం ఎరుపెక్కు ఒక్కొక్క మాట ఒక్కొక్క డాబం వలె గుండెల్లో నాటగా కైకేయిని నిందించసాగాడు.

“అడుదాని రూపం దాల్చిన పిశాచీ! కాని కోరికకోరి. కట్టుకున్న మగనివే ఛీ కొట్టబడి, విసర్జింపబడి, ఇంకా నలుగురిలో ఎలా తలఎత్తి నిలువగలిగావు? ఇంతకాలం మా అనుభవంలో, ఎన్ని అవాంతర పరిస్థితులు వచ్చినా కైలంవలె చలించేవాడు కాదు. ఇంద్రాదులెత్తివచ్చినా వెనుకంజవేయని దుర్జయుడు. సమద్రంవలె ఆనత్యవంశిలం అంటని గంభీరుడు. ఇంతటివాని ఎంత జాణవు కాకపోలే మోసగించి, మురిపించి వరాలు పొందగలవు? ఇంతమంది కులస్త్రీలు గొల్లుమరి ఏడుస్తూ గుండెలు కొట్టుకుంటుంటే, కొమ్మలువిరిగిన మోడువలె నిలువగలిగిన నీవు ఎంతకు తగవు? నీ చెప్పచేతల్లో భరతుని పాలనం ప్రజలు సహిస్తారా? సాగనిస్తారా? నిన్ను నిలువరిస్తారా? కొడుకుకోసం మగణ్ణి వదులుకున్న నీకు, మనసులో ఎంత మమకారంవుందో వెర్రెరాజు గ్రహింపలేకపోయినాడు. ఇప్పుడు రాజ్యం రాజుచేతిలో లేదు. రామునికి పట్టం కడతానని మామండు పలికిననాడే పోయింది ఉన్నది ప్రజల చేతుల్లో. మీ ప్రజాబంధువులం. నీకొకమాటా, మాకొకమాటా చెప్పినరాజు నుమ్మర్చి అణ్ణపించే హక్కు

మట్టిపాల్చేసుకున్నాడు. నీ ఈ దుర్మార్గానికి భూమి ఇంకా ఎందుకు నిలిచింది? మహద్దలు నిన్నెందుకు శపించక మన్నించారు?

మామిడి చెట్టును సరికి, వేపచెట్టుకు పాలుపోసి పెంచిలే, చేదు కాపుకాక, టిపికాపు కాస్తుందా? ఆ తల్లికి పుట్టిన నీకు ఆ గుణాలు కాక పోలే వేరే ఎలావస్తయ్? మీ పుట్టుపూర్వోత్తరాలు మాకు తెలియని వేమీ లేవు. నీ తండ్రి, సిద్ధుని అనుగ్రహంచే మృగముల ద్వనిరూపమైన మాటలు గ్రహించేశక్తి పొందాడు. ఒకరోజు ఎర్రచీమ ఇంకొక చీమతో పల్కేమాట శయనించిన మీ తండ్రి విని నవ్విలే, నీ అమ్మ చెప్పుమని పట్టుపట్టింది. సిద్ధాశ్వు లేక ఇతరులకు తను తెలుసుకున్న విషయంచెప్పితే తలపగిలి చస్తాడు. అందుకు ఆయన మొండికెత్తి చెప్పకపోలే, చెప్పక పోలే వదలనని హతం చేసింది. సిద్ధుడు, ఏమైనాసరే చెప్పవద్దన్నాడు. ఆయన మాటతో నీ తల్లిని వదలిపెట్టి తపస్సుకు వెళ్ళాడు. మీకు భర్త లందే ఆటవస్తువులు. అది తెలియక మహారాజు ఇంత అపవాదుకు తల వొగ్గాడు. నా మాటవిను. నలుగురిలో రాజు చెప్పినట్లు నడుచుకో. భర్తను గౌరవించటంచేర్చుకో. ఎందుకు కుడిచిహ్నుచ్చండి యుగాంతరాల వరకూ చెడ్డదానివన్న పేరు తెచ్చుకుంటావు? నీకిది మాయని మచ్చు. భరతుడు రాజు ఎలాగూతాడు. రెంటికి చెడిన రేవడిపై, అటు రాజ్యానికి, ఇటు భర్తకూ దూరం కావోకు.

ఇంతకాలం కడుపులో పెట్టుకుని పాలించిన ప్రభువుమాట దక్కటానికి మేముకూడా రామునితో ఆడవికి పోలాము. నీవు, నీ కొడుకూ, ఏలుకొండి. వంశాచారం చొప్పున పెద్దవానికి రాజ్యం అప్పగించి, చరమ జీవితం పూర్వజ్ఞాగా ఆశ్రమంలో గడిపే యోగం భర్తకు కలిగించు " అన్నాడు.

రాముని వెంట సైన్యం పంపమని

మంత్రితో రాజు చెప్పట

ఆ విధంగా ఆగ్రహావేశాలతో సుమంతుడు కైకను దూషిస్తుంటే ఎవ్వరూ వారించలేదు. వృద్ధరాజు లోలోపం కొంత సంతోషించక

పోలేదు. రామాదులు మౌనంగా వున్నారు. కై కేయి ముందే ఈ సీతులు పూహించుకుని కార్యరంగంలో దిగింది కనుక, ఏమిపట్టనట్లే పూరుకుంది. లంత దాడిలో "సిగ్గుసిగ్గు. అంత అధికారం వెళ్ళిపోసి అంత ఐశ్వర్యం అనుభవించి, ముసలిరాజుకు ముక్కుతాడుకట్టి, మూడు చెరువుల సీక్కు తాగించిన కైక, మంత్రి అసరానిమాటంటుంటే విని ఎలా బ్రతుకుతాంది? అందులోనూ అందరిలో. ఆడుదానికి ఇంతకంటే అసమానం ఏముంది? లేవు భిరతపట్టాభిషేకం కాగానే అధికారం చేజిక్కించుకుని, అందరినీ నల్లల నలిపినట్లు నలిపేస్తుంది కాబోయి. దిద్దలగన్న తల్లికిదా. గొడ్దాలుకూడా చేయని ఇంత మోరం చేయటానికి మనసెలా వచ్చిందో. ఆయినా మనకెందుకు? ఆమె కర్మఫలం ఆమె అనుభవిస్తుంది. కొరె ఆమెతో శత్రుత్వం పెట్టుకుని కొరివితో రం ఎవరు గోప్పంటారు?" అంటూ అంతఃపురకారలు గునగునలుపోతూ, నోళ్ళు నొక్కుకుంటున్నారు. ప్రభువు ఆయాసంతో, సుమంతుణ్ణి దిల్చి, "సుమంత్రా! రోగికి మధురాహారం రుచిస్తుందా? చెట్టువెడే సమయానికి కుక్కమూలిపించెలు పుట్టినట్లు, ఈ చెనడికి దుర్బుద్ధి పుట్టింది. నీవు జాగుసేయక, రామచంద్రుని ఆపులనూ, అభిమానులనూ, మిత్రులనూ పిలిపించు. చతురంగబలాన్ని సిద్ధపరచు. వేళ్ళూ, వైళ్ళూ, సంగీత విద్వాంసుల పౌరాణికుల భూసురల వెంటనే రమ్మని కబురు పంపు. రాముడు సంచరించే ప్రదేశాల్లో భవ్యమృగాల ప్రమాదంలేకుండా సంహరిస్తారు. మార్గం సుగమం చేస్తారు. మనస్సునకు వినోదం కలిగిస్తారు. తోహాసీదగా వుంటారు. నాకున్న భనకనక వస్తువాహన రత్నభూషణాలన్నీ వాహనాలపై కెక్కించు. సమప్రదేశాల్లో, జల సమ్మర్చిగల చోట్లలో, నా కుమారుడు యజ్ఞాలుచేసి మునికోడిని సర్కరిస్తాడు. రాజ్యసంబంధమైనవేవీ అక్కరలేవు. వ్యభులకు వివాగించబడిన ఆస్తులూ, వస్తుసముదాయం మాత్రమే రామునివెంట పంపుటకు సన్నద్ధంచేయి. యథారథంగా రాజ్యాన్ని భరతుడే పాలిస్తాడు" అని ఆజ్ఞ ఇస్తుంటే, కై కేయి భయపడినట్లుగా, మొగం- వెల వెల బొరుడగా, మాటతొట్టవడ, కంకంలో గద్గదనిండు, కోపంతో కన్నులు ఎరుపెక్కి, రాజువంక చురచుర చూచి "రాజా! ఈ ఇష్టం

లేని వరాలు ఎవరిమ్మన్నారు? కోరుకోమంటే కోరుకున్నాను. దానికి ఇంత రాధాంతర సిద్ధాంతాలెందుకు? నన్నల్లరిపాత్రేయటం ఎందుకు? నీ కోరికలు తీర్చనని ఒక్కమాటంటే పోయేపనికి ఈ ఏడుపులెందుకు? ఈ తిద్దెందుకు? నీవు సత్యవంతుడివి కావాలి. నేను చెడ్డదానిని కావాలి. అందుకే ఇంత అల్లరిచేస్తున్నావు. చెడినచేనుకు రెండుమందెలా? ఎలాగూ నేను చెడ్డదానినే ఐనాను. ఇక మొగమాటం ఎందుకు?

ప్రజలులేక, ధనదాన్య సమృద్ధి లేక, చతురంగబలంలేక బ్రాహ్మణులు లేక, కళాకారులు లేక పాడుబడిన అయోధ్యలో పట్టం కడతావా భరతునికి? రాజైనవాడు, చినిగిన గుడ్డలతో, బూడిదెగిరిన శరీరంతో, తనలోతాను మాటలాడుకుంటూ, పీఠులలో ఉన్న అపరిశుద్ధ వస్తువుల ప్రోగుచేసి మూటగట్టుకుని మోసే పిచ్చివాడులాగా భూమిని మోస్తుంటే, రాజబహిష్కారంపొంది, అడవులలో తిరిగేవాడు అన్ని భోగాలు అనుభవిస్తూ, అందలం ఎక్కి తిరుగుతాడా? ఇదేనా నీ పిచ్చిన వరానికి అర్థం? “మాటలు మాత్రం అమ్మవి. పెట్టుమాత్రం పిన్నమ్మది” అన్నట్లు చేశావు. ఇప్పుడు తెలుసుకున్నాను. నీవెంత సత్యసంఘవో. నన్నెంత ప్రేమించావో. చేయతలిస్తే సలక్షణంగా అన్నమాటప్రకారం భరతుణ్ణి రాజుగాచేయి. రాముణ్ణి అడవికిపోయే పద్ధతిలోనే వెళ్ళేట్లుచేయి. అంతేకాని, కుడిచే మార్గంతో ప్రవర్తిస్తే నేను సమ్మతించను. మీ వంశంలో సగరుడు పెద్దకొడుకనీ, రాజ్యార్హత కలవాడనీ చూడక అసమంజసుని దేశంనుంచి వెళ్ళగొట్టలేదా? ఆయన నీలాగే ఏడ్చి అల్లరికి దిగాడా?” అని గద్దించి పల్కింది.

మహామంత్రి సిద్ధార్థుడు కై కేయికి బుద్ధిచెప్పటం

ఆ పల్కులకు వృద్ధరాజు “చీ! చీ!” అని అసహ్యించుకున్నాడు. అక్కడ చేసిన వారంతా ముక్కుపై వ్రేలుపెసుకున్నారు. అప్పుడు మంత్రులలో ముఖ్యుడైన సిద్ధార్థుడు కై కేయి మాటకు సమాధానం చెప్ప సాగాడు “ఎమమ్మా కై కేయి! తెలిసి చెప్పావా ఈ పోలిక, తెలియక చెప్పావా? ఆ గాథ నీు తెలియకపోతే నే చెప్తా విను. ఆ అసమంజసుడు రాజపుత్రుణ్ణి దురహంకారంతో, ఈ పట్టణంలో ఆడు

కుండే పిల్లలను బలవంతంగా ఎత్తుకొనిపోయి సరయూ నదిలో పడేసే వాడు. ఆ బిడ్డలు లేలగానే రెండుచేతుల్తో మళ్ళీ లోపలికి అదిమి వాళ్ళు చావంగానే గంతులువేసుకుంటూ ఇంటికి చేరేవాడు. కొంతకాలం ప్రజలీ దురాగతం సహించారు. అందరూ రాజువద్దకుపోయి, కొడుకుచేసే ఘోర కార్యాన్ని చెప్పి, మీకు కొడుకుకావాలో, ప్రజలుకావాలో చెప్పుమన్నారు. అంతవరకూ సంగతి తెలియని రాజు కొడుకునుబిల్చి దండించి రాజ్యంలోనుంచి వెళ్ళగొట్టాడు. ఆ క్రూర కిరాతకుడు పెళ్ళాందిద్దలతో ఆడపులలో పడరాని కష్టాలుపడి నీచాతినిదమైన చావు చచ్చాడు. మరి మా రామచంద్రునిలో ఏమి దోషాలుచూసి అడవికిపొమ్మన్నావు? మాకు ఇంతవరకు అటువంటివి ఏమీ కనబడలేదు. నీకు తెలిస్తే చెప్పు. నీవు వేసిన శిక్షకంటే అధికంగా వేస్తాం. ఎందుకింత పట్టుదల? కానివని అని తెలిసిపూచా లోకాపవాదం నెత్తినరుద్దుకోకు. లోకాచారం ప్రకారం రాముని రాజుగా చేయరీ. పెద్దవాణ్ణి. నీ పేలు కోరి చెపుతున్నాను. పండువంటి పచ్చని సంసారం పాడుచేసుకోకు. గుణవంతుణ్ణి నిష్కారణంగా బాధిస్తే, ధర్మానికి హాని కలుగుతుంది. తప్పకుండా ధర్మహాని ఇంద్రునివంటి చానినైనా కాలిపేస్తుంది." అన్నాడు. ఆ వృద్ధమంత్రిమాటలన్నీ మనుషులపై బడిన వానలాగా కైకేయిపట్ల వ్యర్థమయ్యునై.

అప్పటికి ప్రసన్నత మొగంలో కనుపించని కైకను చూచి, రాజు పట్టరాని కోపంతో "ఈ బుద్ధిమంతుని మాటలు నీకు రుచించవు కాదదే పాపిసీ! లోభికి మూటనడ్డి అన్నారు పెద్దలు. రాజ్యలోభంతో, భర్తను చంపుకుని, కొడుకుచే దూషింపబడి, లోపలచే పలు గాలిలాగా ఎన్నబడి ఏం పాపాగ్యం అనుభవించదలిచావో అదే ఇక అనుభవిండు. అంతా నీ నెత్తినే కట్టుకో. సర్వం వదలి రామునితో అడవికే పోతా. నీ విభవ పాలనలో నేనుంటానా? చివరిమాట చెపుతున్నా. నీ ఏడుపు భరతునికోసమైతే వాణ్ణి విలిపిస్తాను. వాడు అంగీకరిస్తే సంతోషంగా రామునిచే పట్టాభిషేకం చేయిస్తా. నేనూ, కౌసల్యా, సుమిత్రలూ, సీతారామలష్ట్రులూ నీకు అడ్డంలేకుండా అడవికి పోతాం. వాడు అంగీకరించక పోతే రామునికి పట్టాభిషేకం జరిగించు. అంతవరకూ రామవనవాసం అవు" అన్నాడు. కైక గొంతులో పచ్చి వెలక్కాయ

పడినట్లయింది. “ముసలిరాజు మెడకు వేస్తే కాలికి కాలికివేస్తే మెడకూ బంధం తగిలిస్తున్నాడు. ఒకవేళ కొడుకు ఒప్పుకొనకపోతే, ఇంత ప్రయత్నం భగ్గుమైపోతుంది. అంతా అయితర్వాత తెలిస్తే, ఇష్టం లేకపోయినా, ప్రజలు ప్రభుత్వం స్వీకరించుచుని వాడిని వట్టుపడతారు. అప్పుడు తప్పక స్వీకరిస్తాడు. ఇప్పుడు రామవనవాస ప్రయాణం ఆప రాదు. అడిగిన ప్రశ్నకు బదులు చెప్పకపోతే రాముణ్ణి వుంచి, భరతుణ్ణి పిలిపిస్తారు. వాడు అన్ననుచూచి పాదాశ్రయం వుండే కాని, పట్టాభిషేకం సంగతి పట్టించుకోడు సరికదా, తానే ఆ పనికి పూనుకుంటాడు. ఏమని చెప్పాలి? ఆ!— అవును— స్మరించింది. ఈ సమాధానంతో అందరికీ వాగ్దానం అయి తీరుతుంది. రామ ప్రమాణం జరిగి తీరుతుంది” అని నిర్ణయించి-

“రాజా! ఇంతవరకు లేని అవసరం భరతునితో ఇప్పుడేం వచ్చింది? ఇస్తానని ప్రమాణంచేసింది నాకా? భరతునకా? నాకైతే వాడి ఇష్టానిష్టాలతో పడేముంది? నా కోరిక చెల్లిండు. వాడికైతే వాణ్ణి పిలిపించు. ఇచ్చింది నాకే కనుక రామ ప్రమాణం ఆపడానికి వీలులేదు. దానానంతరం వస్తువుపై దారకధికారం ఎలా లేదో నీకూ రాజ్యంపై ఆధికారంలేదు. ముందు నాడీ, ఆపై నాకొడుకుడీ. ఇప్పుడు చెప్ప భరతుణ్ణి పిలవటం ఎంత న్యాయమో” అని నిష్కర్షగా చెప్పింది.

సీతారామలక్ష్మణులకు తైర నారచీరలు ఇచ్చుట

ఈ సంభాషణ అంతావిన్న రాముడు, మీరువున్న భృతిమంతుడై, వినతుడై, భక్తిపూర్వకంగా తండ్రిని చూచి, “ఎందుకు తండ్రి! ఈ విపరీత సంభాషణతో అదవిలో ప్రకృతిసిద్ధంగా లభించే పదార్థాలతో బ్రదుకును తోయటానికి సిద్ధపడిన నాకు, మరల ఈ సంసారజంకాటం ఎందుకు? ఏమగును దానంచేసి ఇనుప గొలుసుకై పెనుగులాట ప్రారంభించారు. ఇంత బ్రాంతి ఎందుకు మీరు? మీరు ఆదరంతో నాకిచ్చిన సర్వం భరతునకు అవీఃపూర్వకంగా తిరిగి ఇచ్చేస్తున్నాను. గంప ఒకటి, గడ్డపాట ఒకటి తెప్పించు. భార్య సోదర సహితంగా నేను అదవికి పోతున్నా, బ్రహ్మచర్యాశ్రమంలో పచ్చలుగెండ్లూ గడపదలిచాను. నాకు ఈ

లరెర ఎస్త్రోలలో గానీ, ఈ రత్నాభరణాలతోడి గానీ పనిలేదు. నాకొక జత, నా తమ్మున కొక జత నారచీరెలు తెప్పించి ఈయండి. మహాప్రసాదంగా స్వీకరించి, మహారాజ్యాలకు పోతాం. భరతుడు రానక్కర లేదు. రాముడిక వుండ నవసరమూ లేదు" అని చివరినిర్ణయం చేశాడు. రాముని మాటలకు కైక ఎంతో లోపం మురిసిపోయింది. తన మాట దక్కిందినందుకు ఎంతో ధైర్యమిచ్చింది. భర్తాభరణాలూ, న్యాయాన్యాయాలూ లోచానికే వదిలిపెట్టింది. చరచర లోపలికిపోయి తానే రెండు జతలు పురపులు ధరించేసి, ఒక జత శ్రీలు ధరించేసి తెచ్చి, రామునకు రెండు జతలు ఇచ్చింది. రాముడు తినుకుని, కళ్ళకడ్డుకుని తమ్మునికి ఒక జత ఇచ్చి, మిగిలిన జత తాను ధరించాడు. వెంటనే లష్మణుడుకూడ కట్టుకున్నాడు. కైక సీతవంకచూచి, మిరిగిన మూడోజత చేతికిచ్చింది. ఆగర్భ శ్రీమంతురాలు. అందుకున్నదేకాని ఏమిచేయాలో తెలియక వాడి వంక బిత్తర పోయిన జింకలాగా చూడసాగింది. కొంతసేపటికి ఒక చీర మెడకు చుట్టుకుంది రెండోచీరేతితో ఆటూకూటూ త్రిప్పుతున్నదే కాని కట్టుకోలేక పోయింది ఆ అసూర్యంపక్క పడుతున్న అపస్థుమచూచి రాముడు ఆమె పట్టుచీరపై ఎలా ధరించాలో ఆ విషంగా కట్టాడు. నిండు జనంలో, అంతఃపురవారకు మగవాడు చీరకట్టటం చూస్తున్న మూడు వందల ఏలదికుంది రాజవారలు తల చుడుకుని, సీతను వుందిబొమ్మని వేడుకున్నారు. సీకు మారుగా, సీ భార్యను చూసుకుంటూ జీవిస్తామన్నారు. రాముడు వారి ప్రార్థన వినక లోనికిరిగి యశఃప్రకారం, చీనాంబరాలూ, భూషణాలూ పరిత్యజించి, నారచీరలు ధరించి రమ్మని భార్యను ఆశ్రేణించాడు.

సీత నారచీరెలు కట్టగూడదని వసిష్ఠుడు నిషేధించుట

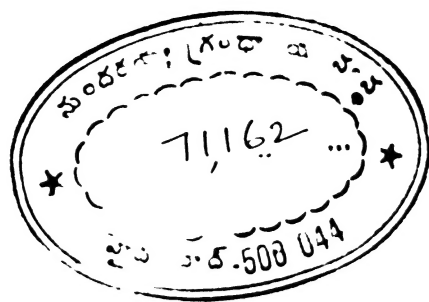
సీత చాటునకేగి భర్త చెప్పినట్లు వల్కులాలు ధరించబోతుండే, వశిష్ఠమహర్షి ఆగ్రహంతో ఆసనంపైనుండి చివాచనలేచి, "ఆగు. మైథిలీ! ఆగు. నీవు నారచీరెలు కట్టడానికి పీలులేదు. వనవాసం రామునకే కాని సీకుకాదు. ఆర్యేశ్వరిఅంటే, భర్తలో ఆర్థాంశ, నీభర్తవచ్చువరకూ నీవేపాలిండు. నీకేవలభావిషేకం చేస్తాం. నీపునరీతు తల్లిని కనుక ఇష్టపడక పరితనమనెస్తా

నంటే మేమంతా మీ వెంటనే వస్తాం. మాతో ఆయోధ్య అంతాకదలివస్తుం ధర్మంగా ఏలదగిన రాముడు దండకారణ్యానికి పోతుంటే, అధర్మం సింహాసనం ఎక్కిన ఎవరిపాలనలోనైనా మేము వుండం. సుష్కలిః మంశంలోపుట్టి, పరమ సత్యసంఘమైన మహారాజును చేపట్టి, ఇంత నిర్ల వుగా ఎలా ప్రవర్తించావు? నీవలె నీకంతఃపురకాంతేగదా. సంబంధ కల్లా మేలు బంటదా. నీలాగే ఆడుదేగదా! ఎలాకట్టమని నారచీరె లిచ్చా! ఇంతిహద్దుమీరి ఎందుకు సందరిస్తున్నావు? నీ కొడుకు రాజ్యం ఏలగాచా కులుకుదామనుకున్నావా? పౌరుషవంతునూ, రామభక్తిపరతంత్రుడ అయిన భరతుడు, నీదేత సంపాదించబడిన రాజ్యాన్ని ఎన్నడూ ఏ కోడు. నిన్ను తల్లిగాగూడ గౌరవించడు నా వాక్కున కన్యచార్పింలేడి శ్రీరాముడెక్కడవుండునో, సీతలక్షణులు అక్కడనేవుంటారు. మేమం అవటికేపోతాం. అరణ్యం ఆయోధ్యవలె అవుతుంది నీవుకోరుకున్న ఆయోః అదవిగామారుతుంది. సర్కలూ, తోడేళ్ళూ, భల్లూకాలూ, పులులూ, సిః గులూ పరివారంగా పాడుబద్ధ ఆయోధ్యలో నీవే పట్టం కట్టుకుని పూరేగ ఏ కొడుకుకై ఇంతమరాగలానికి పొచ్చిద్దావో, ఆ కొడుకే నిన్ను ద్వేషిం చూషించి రామాశ్రయం పొందుతాడు. రాముడు చచ్చేదాకా సింహాసన శూన్యంగానే వుంటుంది. కెను భవిష్యద్దర్శనంతో చెప్పుకున్నాను. నీకి రాజ్య దక్కదు. మేమంతా ప్రభువుమాటలు పాటించామంటే, ఇంతవరకు ఆర్యు దోషం ఎరుగని ఆ మహాపుత్రుని, సత్యవాక్యపాలకునిగా చేయటానికేయః తెలుసుకో. అలాకాకపోతే ప్రజలు ఈ సరికి నీ కిరీటం నీకు లేకుండా చేసేవారు. మహర్షులు నిన్ను శపించేవాళ్ళు. ఏ చేరితో నారలిచ్చావో ఆ చేరితో నీకు ఆధరదాలూ, పట్టువస్త్రాలు ఇచ్చిపంపు" అని అజాః శత్రునూ, మహాతపస్సంపన్నునూ, పరుషభాషణం ఎరుగని మధురవాగ్వి వశిష్ఠుడు అన్నాడు.

నమోస్తురామాయ, సలక్షణాయ, నమోస్తు దేవ్యైజనకార్యజ్ఞాయై,

నమోస్తువారాత్మభువేవరాయ, నమోస్తు పల్మికభవాయతస్మై.

ఇతి శ్రీరామచంద్రార్పణము.

Volume Two

Price Rs. 6/-

.....
Cover Printed at Nandini Art Printers, Hyd-29.